

Jungbusch i endring

Byplanlegging som integreringstiltak

Masteroppgave i geografi våren 2007

Kari Anne Klovholt Drangsland

Institutt for Geografi, Universitetet i Bergen

Forord

Denne teksten er blitt til i konstant dialog med andre mennesker. Jeg vil benytte anledningen til å takke noen av dem her.

Først vil jeg takke mine informanter i Jungbusch og i Mannheim kommune. Under feltarbeidet ble jeg overveldet av all hjelpen jeg fikk av informantene i kommunen, og av de ansatte i *Quartiermanagement* i Jungbusch. Uten denne hjelpsomheten og interessen hadde dette arbeidet aldri vært mulig. Jeg vil takke kunstnerkollektivet *Laboratorio 17* for at jeg fikk være med på møter og arrangementer. Diskusjonene jeg hadde med flere av laborantene gav meg nye tanker som har vært verdifulle i skriveprosessen. Jeg vil også takke alle beboerne i Jungbusch som tok seg tid til å prate med meg, til å gå på kafé med meg og som fikk meg til å føle meg hjemme i bydelen. En ekstra stor takk til *Gianni* for verdens beste pizza!

Her ved instituttet er det flere personer jeg vil takke. Jeg vil først takke mine veiledere Arild Holt - Jensen og Tor Halvdan Aase. Takk til Arild for veiledning i den første perioden av arbeidet. Tilliten og engasjementet du viste var med på å gjøre dette spennende fra første stund. Takk til Tor for inspirerende veiledning det siste halvåret. Det er et godt tegn når jeg går fra en veiledningstime og ikke kan vente med å sette i gang. Jeg vil også takke RGK for spennende debatter og IMER i Bergen og Senter for byøkologi for inspirasjon.

Synne, Marry-Anne, Helene og Håvard får en stor takk. Takk for at dere tok dere tid til å lese hele eller deler av oppgaven, og for de fine diskusjonene vi har hatt. En takk går også til Hilde for at du oppdaterte meg på norske kommaregler. Takk til Geir for at du var med til Jungbusch, for at du har vært med på timelange geografidiskusjoner med Ståle og meg og for god datahjelp.

Ståle får en spesiell takk; fra den første skissen for to år siden har vi har lest hverandres tekster og hatt daglige diskusjoner. Jeg har skjønnet hva jeg må se etter når jeg nå skal ut i jobb; en god kollega.

Innholdsfortegnelse:

FORORD.....	II

INNHALDSFORTEGNELSE:	III

FIGURLISTE:	VI

KAPITTEL 1. INNLEDNING	1

1.1. EN TEMATIKK I KONTEKST	2

1.1.1. PROBLEMSTILLINGER OG PERSPEKTIV	4

1.2. LESERVEILEDNING	6

KAPITTEL 2. JUNGBUSCH – ET STED I ENDRING	7

2.1. ET HISTORISK RISS OVER EN BYDEL	7

2.1.1. FRA ”REDERSTRØK” TIL ”HORESTRØK”	7

2.1.2. ... TIL ”INNVANDRERBYDEL”	9

2.1.3. SOSIALE KJENNETEGN	10

2.2. PLANLAGT ENDRING I OG AV JUNGBUSCH	11

2.2.1. SOSIALPLANLEGGINGENS TIÅR	11

2.2.2. BYJUBILEET	12

2.2.3. DEN SOSIALE BYEN	14

KAPITTEL 3. BYPLANLEGGING SOM PRODUKSJON AV ROM – ET TEORETISK PERSPEKTIV.....	18

3.1. PLANLEGGING SOM PRODUKSJON AV ROM	19

3.1.1. ROM SOM BYTTEVERDI – ROM SOM BRUKSVERDI.....	22

3.2. INSTITUSJONELL ROMLIG PRAKSIS	22

3.2.1. KOMMUNIKATIV PLANLEGGING.....	24
3.2.2. SOSIAL EKSKLUSJON.....	26
3.2.3 INTEGRASJONSDEBATTENS UTEMATISERTE PREMISER	27
3.3. FORSKJELL OG PLANLEGGING	30
3.3.1. KOMMODIFISERING AV FORSKJELL – ”PLAY OF DIFFERENCE”.....	31
3.3.2. FORSKJELL SOM IDENTITETSPOLITIKK – ”POLITICS OF DIFFERENCE”	32
3.4. TERRITORIALITET – GRENSER OG IDENTITET	33
3.4.1. TERRITORIALITET OG IDENTITET	34
3.4.2. TERRITORIALITET OG MAKT.....	35
3.4.3. TERRITORIALITET OG MATERIALITET.....	36
3.5. OPPSUMMERING.....	37

KAPITTEL 4. PRODUKSJON AV DATA..... 38

4.1. TILGANG TIL FELT	39
4.1.1. FORSKERENS STATUS I FELTEN.	42
4.2. ETIKK, MAKT OG OBJEKTIVITET	43
4.2.1. ETIKK I FELTEN.....	43
4.2.2. SITUERT KUNNSKAP OG SELVREFLEKSJON	44
4.3. PRODUKSJON AV DATAMATERIALE	45
4.3.1. FELTSAMTALER OG OBSERVASJON.....	45
4.3.2. INTERVJU.....	46
4.3.3. DOKUMENTER	47
4.4. AVGRENSNING.....	47
4.4.1. AVGRENSNINGEN AV STEDET OG AV DISKURSEN	47
4.4.2. INFORMANTER	48
4.5. ANALYTISKE VERKTØY.....	49
4.5.1. SPRÅK OG MENING.....	51
4.5.2. SEMIOTISK ANALYSE I SAMFUNNSVITENSKAPEN	53

KAPITTEL 5. MANGFOLDETS GRENSER..... 56

5.1. IMAGE, INTEGRASJON OG SOSIAL KONTROLL.....	57
5.1.1. IMAGEENDRING – IDENTIFIKASJON OG ANTIDISKRIMINERINGSTILTAK.....	59

5.1.2. ROMANI I JUNGBUSCH	61
5.2. ROMANIBALL SOM ”IN PLACE”	64
5.2.1. DEN PRODUKTIVE KULTUREN	65
5.2.2. FRAVÆRET AV SOSIALE FORKLARINGSMODELLER	68
5.3. OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	70
<u>KAPITTEL 6. JUNGBUSCH – EN BYDEL I BALANSE?</u>	<u>72</u>
6.1. BALANSERTE SAMFUNN	72
6.1.2. INTEGRASJON SOM HARMONI.....	73
6.1.3. DET BALANSERTE OG BÆREKRAFTIGE NABOLAGET	74
6.1.4. SOSIAL BALANSE OG KONTROLL	76
6.2. FETISJISERT ROM.....	76
6.3. OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	78
<u>KAPITTEL 7. INTEGRASJON SOM DELTAKELSE</u>	<u>80</u>
7.1. Å BYGGE SAMFUNN OG BORGERE GJENNOM DELTAKELSE.....	80
7.1.1. DELTAKELSE SOM POLITISK INTEGRASJON	81
7.1.2. DELTAKELSE, IDENTIFIKASJON OG TILHØRIGHET	82
7.1.3. BEBOEREN SOM BORGER – BORGERVILJE OG ”PERFORMATIVE CITIZENSHIP”	83
7.2. DELTAKELSE SOM BEBOER - EN (SKINN)MULIGHET?	84
7.2.1. DELTAKELSE SOM MULIGHET	84
7.2.2. HVA MED DEM SOM IKKE DELTAR?	85
7.3. OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	87
<u>KAPITTEL 8. MANGFOLD - IDENTITETSPOLITIKK ELLER SPILL FOR</u>	<u>KULISSENE</u>
<u>89</u>	
8.1. ROM SOM BYTTEVERDI – MANGFOLD SOM SPILL FOR KULISSENE	90
8.1.1. NACHTWANDEL SOM SPILL FOR KULISSENE	93
8.2. NABOSKAP I JUNGBUSCH	93
8.3. ”VI ER DE VI ER” – ROMANIBALL SOM MØTEPlass OG ”POLITICS OF DIFFERENCE”	94
8.3.1. PLANLEGGING OG ”MOTROM”	96

8.4. ROM SOM BYTTEVERDI OG BRUKSVERDI.....	100
8.5. OPPSUMMERENDE BETRAKTNINGER	102
<u>KAPITTEL 9. KONKLUSJON OG NYE SPØRSMÅL</u>	<u>104</u>
9.1. BYPLANLEGGING SOM INTEGRASJONSPROSJEKT	104
9.2. LOKAL DELTAKELSE – EFFEKTIV POLITISK INTEGRASJON?	106
<u>LITTERATURLISTE OG KILDEHENVISNINGER</u>	<u>109</u>
LITTERATURLISTE:	109
ANDRE SKREVNE KILDER:	117
<u>VEDLEGG 1: INFORMANTLISTE.....</u>	<u>120</u>

Figurliste:

Figur 2.1: Kart over Jungbusch, 1: 14 000.....	8
Figur 2.2: Kart over Jungbusch, 1: 5000.....	8
Figur 2.3: Befolkningsutvikling i Jungbusch 1985 -2005.....	9
Figur 2.4: Andel arbeidsløse i Jungbusch 2005.....	11
Figur 2.5: Plakat fra Nachtwandel 2006.....	17
Figur 4.1: Semiotisk modell for samfunnsvitenskapelig analyse.....	51
Figur 5.1: Banner fra Buschputz.....	58
Figur 8.1: Promenaden i Jungbusch med Musikkparken i bakgrunnen.....	92
Figur 8.2: Grafitti ved promenaden i Jungbusch.....	98

Kapittel 1. Innledning

For de rundt 30 000 menneskene¹ som daglig kommer kjørende med intercitytoget inn til byen Mannheim i Baden-Württemberg sør i Tyskland, er bydelen Jungbusch det første de ser. Også de store frakteskipene som anløper havnen i Mannheim/Ludwigshafen glir forbi Jungbusch. Jungbusch er Mannheim sitt ”vindu mot verden”.² Hvis du entrer Jungbusch til fots fra Mannheim sentrum, må du først bevege deg over den usynlige, men klare grensen til ”lille Istanbul”. Så kan du gå gjennom ”tyrkerгатen” før du ankommer bydelen som blir beskrevet som ”en øy i byen” av både myndigheter og beboere.

Vinteren 2004 til vinteren 2005 studerte jeg geografi i Heidelberg, nabobyen til Mannheim. Etter å ha lest ulike avisreportasjer og artikler i det lokale kulturmagasinet, ble min nysgjerrighet vakt; det foregikk en endringsprosess i den lille sentrumsbydelen Jungbusch, og jeg ble slått av det jeg syntes virket som uklare eller kanskje også motstridende utviklingstiltak og målsettinger for bydelen. På den ene siden inngikk Jungbusch i et sosialt byutviklingsprogram for ”problembydeler”. Det bor rundt 5000 mennesker i Jungbusch, og mer enn 60 % av dem har en innvandringshistorie (Stadt Mannheim Statistikstelle). Skolesituasjonen regnes som dårlig, og arbeidsledigheten er høy sammenliknet med resten av byen (Stadt Mannheim Statistikstelle). Nabolaget ble beskrevet som et sted der de sosiale og etniske problemene har hopet seg opp siden andre verdenskrig. Gjennom en kommunikativ byutviklingsprosess ønsket kommunen å motvirke denne tendensen og øke den sosiale integrasjonen i bydelen. Folks aktive medvirking ble vektlagt, og Jungbusch ble framstilt som et suksesseksempel på deltakende og integrerende byutvikling. På den andre siden brukte kommunen millionbeløp på å bygge opp musikkindustrien i bydelen. Et akademi for popmusikk og en musikknæringspark skulle bringe nye inntekter til en tom kommunekasse og gjøre Mannheim til Tysklands popmusikkhovedstad. Jungbusch ble i denne sammenhengen beskrevet som den mest mangfoldige og urbane bydelen i Tyskland etter Kreuzberg i Berlin. De ulike tiltakene gjennomføres i forbindelse med Mannheims 400-års jubileum i 2007.

¹ Rahmenplan Jungbusch/Verbindungskanal

² http://www.mannheim.de/io2/browse/Webseiten/ma2007/projekte_2007/jungbusch/geschichte_gegenwart

Disse inntrykkene fikk meg til å stille noen første spørsmål i det som seinere skulle bli en lang rekke; Hva er sammenhengen mellom integrasjon og kommunikative planleggingsprosesser i et nabolag? Hva skjer med bydelen og de sosiale tiltakene når den samtidig skal være arnestedet for byens satsing på popmusikk? Hvordan blir mangfold forstått i en slik kontekst? Da jeg kom tilbake til Bergen i 2005 begynte jeg å lese planleggingslitteratur og litteratur i migrasjonsforskningsfeltet. Dette er to fagtradisjoner som kan atskilles både som kunnskaps – og praksisarenaer. Der samfunnsplanleggingen har hatt hovedfokus på arealforvaltning, vil jeg hevde at statlige integrasjonstiltak i stor grad har hatt organisering av forskjell som sitt virkeområde. Jeg så etter hvert at Jungbusch er et eksempel som kan belyse en tendens der planleggingen beveger seg inn på integrasjons – eller innvandringsdebattens område. Dette vil med andre ord si at debatten om integrasjon av innvandrere tar form som en byplanleggingsdebatt om innvandrere (Diken 1994).

Mitt arbeid er en studie av byplanleggingsprosessen som finner sted i Jungbusch og mer spesifikt av tiltakene som er satt i gang som et ledd i prosessen for å bedre integrasjonen i bydelen. Jeg ønsker å utforske hva som skjer når integrasjonsdiskursen framtrer innleiret i en byplanleggingsdiskurs og integrasjonstiltak tar form som romlig organisering på nabolagsnivå. I denne spesifikke byutviklingsprosessen har jeg identifisert to sentrale målsettinger. Dette er et uttrykt mål om økt sosial integrasjon i nabolaget og bedre levekår for befolkningen, og en målsetting om å gi bydelen et image som en mangfoldig og urban bydel der musikkbusiness kan trives. Spanningsfeltet mellom disse ligger som en basis for diskusjonene i oppgaven.

1.1. En tematikk i kontekst

Vinteren jeg bodde i Heidelberg ble Theo Van Gogh drept i Nederland. Debatten om innvandrernes status hardnet til i Tyskland som i resten av Vest-Europa, og man begynte å snakke om at multikulturalismen hadde mislyktes. Året etter, i november 2005, gjorde franske ungdommer med innvandrerbakgrunn opprør i forstedene utenfor Paris. Opptøyene ble i stor grad tolket med referanse til kultur og etnisitet. I europeiske aviser og offentlig debatt skapte dette et fokus på hvordan segregering og sosial eksklusjon av innvandrere i egne bydeler har ført til uholdbare situasjoner. "Den farlige bydelen" ble et strukturerende tegn for mye av debatten om innvandrere i Vest-Europa. Dette har vi også kunnet observere i Norge. Vi kjenner debatten om innvandrernes bosted fra Grønland i Oslo eller Fjell i Drammen. Det er

også betegnende at det norske planleggingsmagasinet, *Plan*, et halvt år etter opptøyene i Frankrike gav ut et temanummer som nettopp omhandlet relasjonen mellom innvandrere, bosted, integrasjon og planlegging (Plan 2005 (5)).

Koblingen mellom integrering og byplanlegging kommer også til uttrykk i ulike policy- og forskningsprogrammer som det transeuropeiske forskningsprogrammet *Neighbourhood Housing Models*,³ det tyske forskningsprogrammet *Zuwanderer in der Stadt*⁴ (Innvandrere i byen) eller i EUs URBAN II-program.⁵ I programmene ser man den økende ulikheten i bydelene i forhold til begreper som integrasjon, identitet og tilhørighet. Det er et fokus på hvordan verktøy innenfor byplanleggingen kan brukes for å øke integrasjonen av innvandrere i belastede bydeler. Bakgrunnen for programmene må knyttes til hvordan byene i Europa har utviklet seg siden 1970-tallet. Forskere og politikere har observert det de omtaler som en ny type fattigdom og ulikhet i europeiske byer (se Madanipour 1998; Percy-Smith 2000). Situasjonen tilskrives arbeidsledighet og mer usikre arbeidsforhold på grunn av økt global konkurranse og ny teknologi, samt nedbygging av velferdsstaten og større innvandring (Allen et al. 1998). Utviklingen rammer Europas innvandrere spesielt sterkt – uavhengig om problemene blir forstått som kulturelle eller sosiale; *"In many cities, these changes are especially visible in the spatial concentration of immigrant and ethnic minority communities and in large areas with deteriorating environmental conditions"* (Allen et al. 1998: 7). Innenfor faglige, administrative og politiske kretser debatteres dette ved hjelp av begreper som segregering, nettverk, sosial eksklusjon og integrasjon (Allen et al. 1998). Koblingen mellom romlig og sosial ulikhet er sentral i denne diskursen.

Jungbusch er et eksempel på en bydel hvor denne policyen omsettes i praksis. Samtidig er bydelen annerledes enn mange andre bydeler som omfattes av tyske og EU-ledede sosiale byutviklingsprogram siden rammen og utgangspunktet for denne storstilte byutviklingsprosessen er Mannheim sitt jubileum i 2007. Kommunens målsetting er en ny bruk av havneområdene som støtter opp under bestrebelsene på å bli en ledende musikkby i Tyskland.

³ se; <http://www.nhh.no/geo/NEHOM/>

⁴ se; http://www.schader-stiftung.de/wohn_wandel/483.php

⁵ se; http://ec.europa.eu/regional_policy/urban2/index_en.htm

Den økonomiske utviklingen og satsingen i Jungbusch er interessant som et uttrykk for en større samfunnstendens. Strukturendringene i økonomien som har pågått siden 1970-tallet har hatt stor betydning for utviklingen i europeiske byer. Byene er tvunget til å finne nye måter å tiltrekke seg investering, kapital og arbeidsplasser. På mange måter er det i økende grad byene *selv*, med det de kan tilby av omgivelser, attraksjoner, kunnskap og teknologi, som utgjør objektene for salg og konsum (Harvey 1989; Musterd og Ostendorf 2004). Dette innebærer et økt behov for å planlegge den kreative byen (Hall 2004; Fainstein 2005). Flere forskere har tematisert hvordan mangfold eller diversitet blir viktige i denne prosessen (se Harvey 1989; Kerkin 2006). Fainstein (2005) hevder at diversitet er det nye paradigmet for byplanleggere i dag;

"According to this view, diversity attracts human capital, encourages innovation, and ensures fairness and equal access to a variety of groups. Indeed, by this logic, the competitive advantage of cities, and thus the most promising approach to attaining economic success, lies in enhancing diversity within the society, economic base, and built environment" (Fainstein 2005: 3).

Den gamle industribyen Mannheim sitt valg om å sates på musikkindustrien og "den kreative økonomien" må forstås i kontekst av en slik utvikling.

1.1.1. Problemstillinger og perspektiv

Med utgangspunkt i Lefebvres romforståelse forstår jeg planlegging som; *"the public production of space; that is, all policies and practices which shape the urban and regional environment under the auspices of the modern state"* (Yiftachel og Huxley 2000: 907). Å studere planlegging som *produksjon av rom* åpner for å se planlegging som mer enn prosedyrer, rammeplaner og implementering av tiltak. Et slikt perspektiv er nødvendig når målsettingen er å undersøke hvilke verdier og diskurser som finnes under samlebetegnelsen byplanlegging, når denne artikuleres som en målsetting om å fremme sosial integrasjon. Samtidig vektlegger tilnærmingen at videre materielle og diskursive prosesser i samfunnet virker inn på den lokale produksjonen av rom. Jeg har formulert følgende problemstilling for å undersøke hva som skjer når diskurser om integrasjon og integreringstiltak blir innleiret i en konkret byplanleggingsprosess;

P1: hvordan er forståelsen av integrasjon konstituert i den institusjonelle planleggingsdiskursen om Jungbusch, og hvilke handlingspremisser produseres i forbindelse med dette?

I drøftingen av den første problemstillingen vil jeg fokusere på aktørene i kommunen og andre offentlige planaktører i Jungbusch. Drøftingen vil ta utgangspunkt i hvordan det jeg her vil kalle diskurser om *image*, *sosial balanse*, *deltakelse* og *produktivitet* gir mening til integrasjonstiltak i planleggingsprosessen. Jeg tar tak i sentrale begreper som *mangfold* og *borgeren* og ”consider the links between these formations and other discourses of power/knowledge” (Day 2004: 37). Mitt empiriske forskningsfelt er organiseringen i og av rom slik den kommer til uttrykk i dokumenter, intervjuer og praksiser. Dette gjør rom til en helt sentral kategori i arbeidet. Et begrep om territorialitet blir viktig for å forstå hvordan rom er omstridt og gjenstand for kamp.

Forskningsprosjekter som *Neighbourhood Housing Models* og *Zuwanderer in der Stadt* har ofte en *normativ* tilnærming til sitt forskningsobjekt. Målsettingen i de to nevnte prosjektene har vært å vurdere *hvordan* og *hvorvidt* det er mulig å få til økt sosial integrasjon i vanskeligstilte bydeler (se Aehnelt et al. 2004; Røed 2004). Jeg ønsker å stille spørsmål som tar tak i utematiserte forutsetninger for antakelsen om sammenhengen mellom sosial byplanlegging og økt integrasjon i nabolag. Slik kan oppgaven muligens bidra til en større forståelse for hva som skjer når byplanlegging blir tatt i bruk som et verktøy for økt sosial integrasjon.

Planleggingsprosessen i Jungbusch kan forstås som et forsøk på å planlegge diversitet eller mangfold. Her er mangfold forstått hovedsakelig som menneskelig diversitet. Innenfor vitenskapen er forholdet mellom mangfold og planlegging tematisert som en diskusjon om hvorvidt byplanlegging kan fremme rettferdighet og forskjellens rett, eller er en form for organisering og kontroll av rom som leder til en kommodifisering av mangfold. Diskusjonen er interessant i forbindelse med spenningen som muligens oppstår mellom de ulike målsettingene i byt utviklingsprosessen i Jungbusch. Jeg ønsker å bruke mitt empiriske materiale i Jungbusch som et utgangspunkt for å bidra til teoriutviklingen på feltet og har formulert følgende problemstilling nummer to;

P2: hvordan kan et lefebriansk perspektiv bidra til å belyse debatten om hvorvidt det skjer en kommodifisering av mangfold i en planleggingskontekst?

For å belyse problemstilling nummer to vil jeg ta utgangspunkt i folks hverdagsliv og praksiser på et sted.

1.2. Leserveiledning

Kapittel 2 gir leseren et innblikk i stedet Jungbusch og planleggingsprosessen som pågår der og danner slik en empirisk kontekst for videre lesing. I **kapittel 3** anlegger jeg et teoretisk perspektiv. Jeg forsøker å vise hva det innebærer å forstå planlegging som produksjon av rom. Deretter presenterer jeg ulike diskurser som er viktige for drøftingen min; henholdsvis *kommunikativ planlegging*, *sosial eksklusjon*, *integrasjon* og *multikulturalisme*. Til slutt ser jeg på ulike tilnærminger til forskjell og territorialitet. **Kapittel 4** retter fokuset mot ulike aspekter ved dataproduksjonen og vil også diskutere etiske aspekter ved denne. Deretter presenterer jeg semiotikken som har vært mitt analyseverktøy gjennom arbeidet med oppgaven. Kapittel 5 – 7 er en drøfting av problemstilling nummer 1. I **kapittel 5** undersøker jeg hvordan grensene for en positivt ladet mangfoldskategori er definert. Sentralt i drøftingen er majoritetens forhold til romani som beboere i nabolaget. Kapittelet tematiserer hvordan integrasjon får mening i en planleggingsprosess som også har som målsetting at nabolaget skal tiltrekke seg kapital og et nytt klientell. Et viktig perspektiv er hvordan integrasjon må tenkes i forhold til begrepene *sosial orden* og *produktivitet*. **Kapittel 6** tar utgangspunkt i vektleggingen av *balanse* og undersøker hvordan dette virker inn på forståelsen av integrasjon. Jeg undersøker også hvordan stedet fetisjiseres og slik kan utgjøre et referansepunkt *i seg selv* for ulike tiltak og interesser. I **kapittel 7** tar jeg utgangspunkt i at planleggingsprosessen i Jungbusch er basert på en kommunikativ tilnærming. Jeg studerer hvordan verdien av *deltakelse* og *tilhørighet* produserer handlingspremisser for integrasjon. Gjennom en analyse av disse begrepene forsøker jeg å finne ut hvordan forståelsen av ”borgeren” er konstituert. **Kapittel 8** er en drøfting av problemstilling nummer to. Kapittelet gir først en kort oppsummering av hvilke innsikter de tre foregående kapitlene har gitt oss i dette henseende. Deretter studerer jeg hvordan Nachtwandel ble brukt til å artikulere forskjell og ser på ulike former for motstand mot byutviklingsprosjektet. I kapittelet er Lefebvres begreper om *homogent* og *abstrakt rom*, og rom som *bytteverdi* vs. rom som *bruksverdi* sentrale. I **kapittel 9** gir jeg en oppsummering av sentrale teoretiske poeng i forbindelse med problemstilling nummer en og stiller til slutt spørsmål ved hvorvidt lokal deltakelse kan være en effektiv form for politisk integrasjon.

Kapittel 2. Jungbusch – et sted i endring

Hvordan er stedet Jungbusch? Hvem har innflytelse i nabolaget? Hvordan er det å bo der? Det finnes like mange beskrivelser av bydelen som mennesker som bor der, som kommunale politikere som engasjerer seg der, som de som leser oppslagene om den i lokalavisen – og slik kan jeg fortsette. I dette kapitlet vil jeg presentere den institusjonelle eller formelle historien om Jungbusch for leseren; statistisk materiale, historie, allerede formulerte problemer og implementerte løsninger. Likevel er det også *min* situerte kunnskap om stedet som blir presentert. Jeg vil presentere endringene og tiltakene i bydelen i et lys som vektlegger at det er to målsettinger i prosessen; en målsetting om økt sosial integrasjon og forbedrede levekår for beboerne og en målsetting om å gi bydelen et image som mangfoldig og spennende slik at den kan tiltrekke seg både et nytt klientell og nye investeringer. Dette er en konstruert grensetrekking som gjør vold mot en kompleks virkelighet. Samtidig får den fram, og understreker, aspekter ved planleggingsprosessen som er viktige i drøftingen min. Det er også en grensetrekking som informantene mine selv brukte når de besvarte mine spørsmål.

2.1. Et historisk riss over en bydel

2.1.1. Fra ”rederstrøk” til ”horestrøk”...

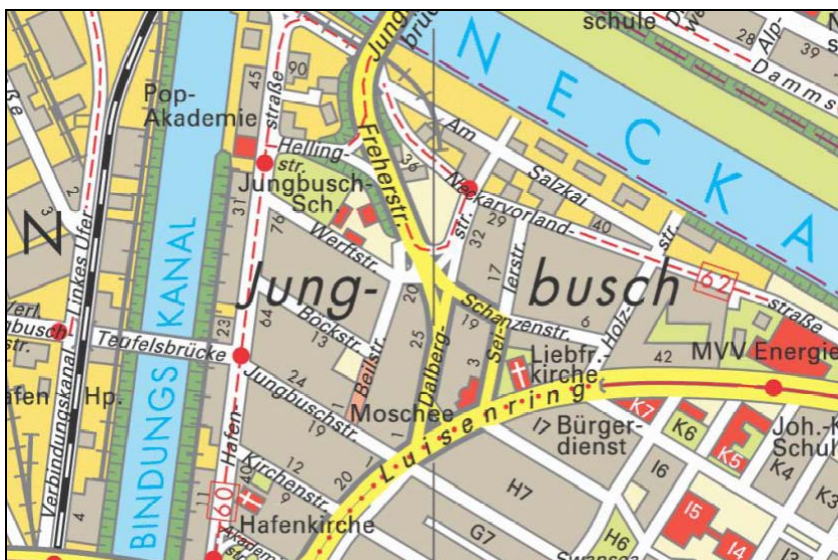
Administrativt sett er Jungbusch et nabolag i sentrumsbydelen *Innenstadt/Jungbusch* i Mannheim, som er en by med 307.900 innbyggere. Bydelen ble dannet i 1870 da kommunen utvidet bygrensene sine. Som kartet på neste side viser, ligger Jungbusch ved en kanal som forbinder elvene Rhinen og Neckar. Kanalen ble bygget mellom 1870 og 1875 og har fram til i dag spilt en viktig rolle i bydelens utvikling. Fram til andre verdenskrig var Jungbusch et rikt og fornemt strøk hvor kapteiner, kjøpmenn og redere bodde. Bygningsmassen på stedet stammer nesten i sin helhet fra denne tiden. Etter andre verdenskrig utviklet området seg i en annen retning. Boligverdien sank, blant annet på grunn av massiv trafikkutbygging rundt området, og andelen puber og bordeller vokste hurtig på grunn av alle skipene som lå til havn der. Samtidig ble det bygget en ny og finere bydel lenger øst i byen for de som hadde råd til det på begynnelsen av 1900-tallet. Dette førte med seg en selektiv migrasjon ut fra Jungbusch.

Området ble etter hvert kjent som ”Mannheims skrapkammer” og nabolaget fikk status som byens mest aktive horestrøk.⁶

Figur 2.1: Kart over Jungbusch, 1: 15 000

Kjennskap til den fysiske avgrensningen av Jungbusch er viktig for å forstå hvordan folk oppholder seg i, bruker og opplever bydelen. På vestsiden er bydelen avgrenset av kanalen, mens en av byens største trafikkarer, *Luisenring*, avgrenser Jungbusch på øst- og sørøstsiden. 60 000 biler passerer hver dag Luisenring. Dette gjør at Jungbusch er en av bydelene med høyest trafikkbelastning i Mannheim (Rahmenplan Jungbusch/Verbindungskanal).

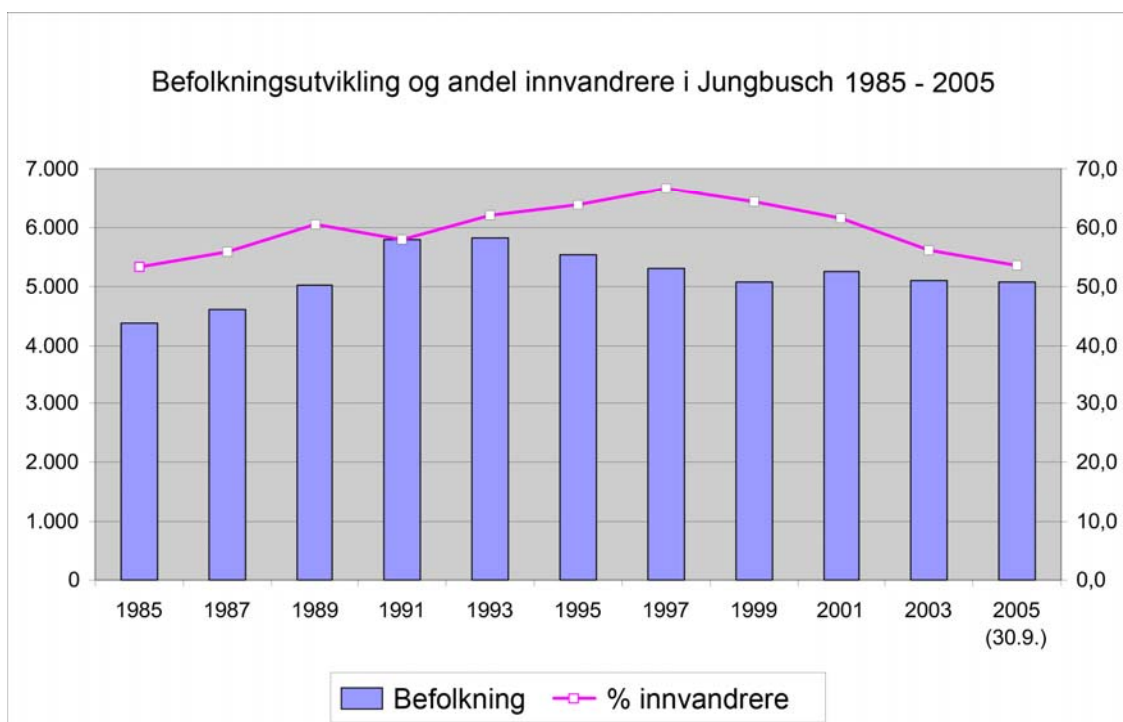

Figur 2.2: Kart over Jungbusch, 1: 5000

⁶http://www.mannheim.de/io2/browse/Webseiten/Aktuell/Archiv/oktober_2006/061019nachtwandel_de.xdoc

2.1.2. ... til ”innvandererbydel”⁷

Etter andre verdenskrig økte andelen mennesker med migrasjonsbakgrunn i Jungbusch kraftig. Arbeidsmigrantene, ”Gastarbeiter” (gjestearbeider), som kom til Tyskland og Mannheim fra 1950- til 1970-årene bosatte seg vanligvis i bydeler som lå nær fabrikkområdene der de jobbet (slik som havneområdet i Jungbusch) og som var rimelige (Swiaczny et al. 2001). Behovet for billige, store boliger økte utover 1970-tallet når familiene til gjestearbeiderne flyttet etter. Slike leiligheter fantes ofte i saneringsmodne sentrumsbydeler som Jungbusch er ett av mange eksempler på (Swiaczny et al. 2001). En annen forklaring på den store prosentandelen folk med migrasjonsbakgrunn i bydelen kan være at kommunen førte en aktiv politikk med å plassere flyktninger og innvandrere der. Hvorvidt dette var tilfellet, er et omstridt tema.⁸ Diagrammet nedenfor viser befolkningsutviklingen i Jungbusch mellom 1985 og 2005.

Figur 2.3: Befolkningsutvikling i Jungbusch (Kilde: Stadt Mannheim Statistikstelle).

⁷ Henspiller på ”Ausländerviertel”; <http://de.wikipedia.org/wiki/Jungbusch>

⁸ Intervju aktør 1, tysk, mann

I dag bor det ca 5000 mennesker i Jungbusch (Mannheim Statistikstelle).⁹ Av disse har rundt 64% en migrasjonsbakgrunn (Stadt Mannheim Statistikstelle).¹⁰ Tyrkerne er den største etniske gruppen med rundt 1000 mennesker (Stadt Mannheim Statistikstelle).¹¹ Den nest største etniske gruppen er italienere (ca 600) (Stadt Mannheim Statistikstelle).¹² På slutten av 80-tallet begynte en ny type innvandring til Tyskland bestående av asylsøkere og flyktninger (Swiaczny et al. 2001). I Mannheim bosatte flere av disse seg i Jungbusch. En av årsakene til dette er at husleiene der er lave (Swiaczny et al. 2001). Det bor også en liten andel romani i Jungbusch. Dette er en liten gruppe, men deres tilstedeværelse har blitt sterkt debattert og var ett av de største offentlige diskusjonstemaene høsten jeg gjorde feltarbeid der. Til sammen er 50¹³ forskjellige nasjonaliteter representert i bydelen (Stadt Mannheim Statistikstelle). De fleste tyskerne som bor der er eldre mennesker, eller de er kunstnere eller studenter. Jungbusch har også hatt et aktivt subkulturelt miljø i flere tiår.¹⁴

2.1.3. Sosiale kjennetegn

I en holdningsundersøkelse utført av Universitetet i Mannheim i 1999 ble Jungbusch rangert som den nest minst attraktive bydelen i Mannheim (Otte 1999).¹⁵ På kriminalitetsstatistikkene ligger bydelen under gjennomsnittet, men dette har enda ikke endret folks forestillinger om nabolaget som kriminelt belastet.¹⁶ Fluktuasjonsraten er høy, og det er observert en tendens der folk flytter når de skal etablere familie hvis de har råd til det (Quartiermanagement Jungbusch 2004). Jungbusch gar de siste tiårene ligget på topp på sosialstønds- og arbeidsledighetsstatistikker (Mannheim Sozialhilfebericht 2004). En av grunnene til dette er nedlegging av industrien i Mannheim og regionen. Mellom 1976 og 2002 mistet byen 32.000 arbeidsplasser (Amt für Wirtschaftsförderung 2004). Industrinedleggelse har generelt i Tyskland i særlig sterk grad rammet gjestearbeiderne som gruppe, og dette gir seg romlige uttrykk i bydeler som Jungbusch (Swiaczny et al. 2001; Aehnelt et al. 2004). Statistikken

⁹ Data fra 31.12.05

¹⁰ Data fra 30.06.06

¹¹ Data fra 31.12.05

¹² Data fra 31.12.06

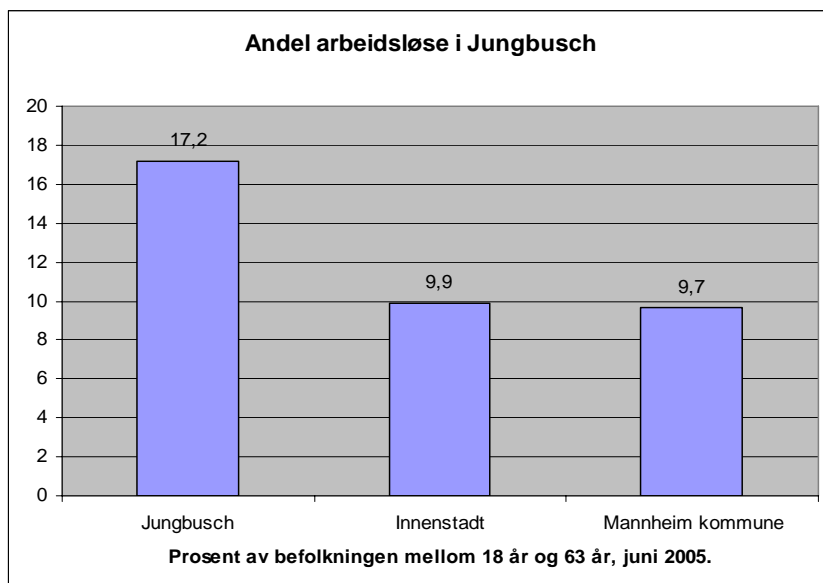
¹³ Data fra 31.12.05

¹⁴ http://www.regioactive.de/story/1531/interview_mit_der_rnr_highschool.html

¹⁵ 18 % av byens befolkning nevnte Jungbusch på spørsmålet; ”*oppgi en bydel hvor du (overhodet) ikke kunne tenke deg å bo*”.

¹⁶ Feltsamtale med politiet oktober 2006

nedenfor viser andel arbeidsledige i Jungbusch sammenliknet med sentrum for øvrig (Innenstadt) og hele Mannheim kommune.

Figur 2.4. Andel arbeidsløse i Jungbusch (Kilde: Stadt Mannheim Statistikstelle).

Det er to kirker og to moskeer i Jungbusch og de utgjør viktige treffpunkt for henholdsvis tyskere og italienere, og tyrkere. Både kirkene og moskeene har et rikt samfunnsrettet arbeid i nabolaget.

2.2. Planlagt endring i og av Jungbusch

I 2007 blir Mannheim 400 år. Det skal feires behørig, blant annet med ferdigstillingen av sju utvalgte byutviklingsområder. Jungbusch er ett av disse, og dette er noe av bakgrunnen for den massive satsningen der de siste ti årene. Før jeg gir et innblikk i dagens byutviklingsprosess, vil jeg kaste et raskt tilbakeblikk på kommunens planlegging i bydelen fra 1970-tallet og fram til i dag.

2.2.1. Sosialplanleggingens tiår

På 70-tallet bestemte kommunen seg for å rive det meste av Jungbusch og bygge opp området fra grunnen av. Bakgrunnen var blant annet at bygningsmasse og utearealer var i en svært dårlig forfatning, men også at man ønsket å endre bydelens status som kriminelt belastet.

Blant annet på grunn av massive protester fra befolkningen ble det ikke noe av dette.¹⁷ Jungbusch ble definert som kommunalt byutviklingsområde, og trafikksituasjonen og de offentlige rommene ble til dels oppgradert. Disse tiltakene innledet et tiår med sosialplanlegging i bydelen. I løpet av denne perioden utviklet ulike bydelsinstitusjoner seg – institusjoner som fortsatt spiller en aktiv rolle i dag. Flere beboere startet opp en *Beboerforening* ("Bewohnerverein") som fortsatt jobber for ve og vel i nabolaget. I 1984 gikk ulike private velferdsorganisasjoner (kirken og fagbevegelsen) sammen og startet et bydelssenter kalt *Gemeinschaftszentrum Jungbusch* (GZJ). GZJ har siden den gang koordinert og finansiert ungdomsarbeid, rusmiddelforebyggende arbeid, språkkurs, jobbtrening og annet. De har hele tiden hatt en målrettet satsing på kulturarbeid som integrasjonsarena. Jungbusch er i dag kjent i resten av byen for sitt varierte og gode kulturelle tilbud til barn og unge (Mannheimer Morgen 26. november 2006). I samme tidsperiode startet kommunale og lokale aktører også opp *Planleggingsforum Jungbusch* ("Koordinierungskreis Jungbusch") som skulle være et lokalt og offentlig planleggingsforum. Beboere, politikere, administrasjon og andre aktører i nabolaget eller byutviklingsprosessen møtes fortsatt i Planleggingsforumet fire ganger i året.

Etter en periode med stillhet fra kommunen sin side på 1990-tallet, er Jungbusch nå inne i det som kan kalles "byjubileumsfasen". Et lokalt initiativ markerte starten på en massiv satsning på stedet.

2.2.2. Byjubileet

I 1996 gikk ulike aktører og institusjoner sammen for å få kommunen til å innlemme Jungbusch som ett av satsningsprosjektene for byjubileet som skulle feires ti år seinere. Utgangspunktet var en bekymring over utviklingen på stedet som omhandlet trafikksituasjonen, brakkområdene nede ved havnen, boligstandarden og de offentlige utearealene. Etter mye politisk og administrativ tautrekking ble Jungbusch tatt opp i planene for jubileet, og det ble vedtatt et eget prosjekt for bydelen og hele området langs kanalen. Det fikk navnet *Bo og arbeide ved vannet* ("Wohnen und Arbeiten am Wasser") og hadde som målsetting å kombinere en ny og attraktiv bruk av havneområdene med en sosial og bærekraftig utvikling i nabolaget (Quartiermanagement Jungbusch 2004).

¹⁷ Intervju aktør 1, tysk, mann

I 2000 begynte arbeidet med å lage en rammeplan for området. Fra kommunens side var det et uttrykt ønske at prosessen skulle gjennomføres som en deltagende planleggingsprosess. Rammeplanen ble derfor diskutert og formet gjennom tre arbeidsmøter i 2000-2001. Disse fant sted i Jungbusch. Her var folk fra bydelen, blant dem beboere, kunstnere og folk som jobbet der, invitert med på diskusjonene om hva slags Jungbusch man ønsket seg. Tre hovedprosjekter ble skissert; i) anlegging av en promenade langs forbindelseskanalen; ii) oppgradering av den trafikkerte gaten *Hafenstrasse*; og iii) byggingen av en idrettshall. I planen ble det lagt vekt på aktiv deltakelse av innbyggerne i hele prosessen og på småskalaaktiviteter for beboerne i et integrerende øyemed. Ulike kunst – og kulturprosjekter langs promenaden og i resten av Jungbusch ble vektlagt som en viktig faktor i å oppgradere det offentlige rommet, skape møtearealer og i aktiviseringen av beboerne i prosessen. Slik ville kommunen hindre at de nye endringene ble oppfattet som ”fremmedlegemer” (Quartiermanagement Jungbusch 2004). I skrivende stund, mai 2007, er status at promenaden er halvferdig, mens fremtiden til idrettshallen fortsatt er uviss. I *Hafenstrasse* er det gjennomført trafikkdempende tiltak, men flere andre tiltak som skulle gjennomføres i forbindelse med dette er blitt utsatt eller avlyst.

Parallelt med at arbeidet med rammeplanen og prosjektene i forbindelse med byjubileet skred fram, besluttet kommunestyret (Gemeinderat) i Mannheim i 2002 å bygge en musikkpark – et nærings- og kompetansesenter for musikkindustrien. Etter at ulike arealer hadde blitt forkastet ble det besluttet å bygge på brakkarealene langs kanalen i Jungbusch der idrettshallen egentlig var planlagt. Byggingen var ikke en del av den opprinnelige rammeplanen for Jungbusch. Bygningen stod ferdig oppført i oktober 2004, og bare to uker seinere åpnet kulturborgermesteren i Mannheim Tysklands første popakademi på nabotomten. Popakademiet er et uttrykk for en satsing på popmusikken på delstatsnivå (Baden-Württemberg). Det ble utlyst en konkurranse om lokaliseringen av institusjonen og Mannheim vant, blant annet på grunn av den påbegynte byggingen av musikkparken.¹⁸ De to institusjonene er tatt inn i planen for en helhetlig utvikling av Jungbusch i forbindelse med byjubileet. De ligger vegg i vegg med tre store studentboliger på den ene siden, og

¹⁸ Intervju planlegger 3, tysk, mann

promenaden på den andre, og betegnes som ”signalbygg” for en ny økonomisk utvikling av området (Mannheim Hafen 2003).

Flere lokale investorer ønsker å være med på utviklingen. Det har kommet en ny kafé i nabolaget med et ungt klientell bestående for det meste av studenter, kunstnere og folk fra ”den kreative bransjen”. I tillegg har ulike kunstinstitusjoner og IT-firma slått seg ned. En lokal investor planlegger å bygge et designhotell og et kjøpesenterkompleks hvor man kan kombinere ”loft-living” (Zukin 1989) og shopping av eksklusive designvarer. En planlegger omtalte i denne forbindelsen Jungbusch som ”et modellprosjekt” for den videre utviklingen av byens mange havneområder.¹⁹ Ønsket er at området skal utvikle seg til Mannheims ”mest spennende og urbane bydel” og framstå som attraktiv for en ny type klientell.²⁰ Både beboere og kommunale og private aktører formidlet at rammeplanen og popakademiet/musikkkparken dels blir oppfattet som komplementære og nødvendige forutsetninger for hverandre, dels som uttrykk for to motstridende målsettinger. I denne sammenhengen omtalte ulike informanter i kommunen popakademiet og musikkkparken som ”fremmedlegemer” man måtte forsøke å inkorporere i nabolaget.²¹ Flere beboere så lokaliseringen av institusjonene som et uttrykk for at det ikke er befolkningen som står i sentrum for utviklingen, men Mannheim som by og det den kan tjene på at Jungbusch framstår som interessant og spennende.²² På den andre siden framhever forskjellige aktører i kommunen, men også i bydelen, at institusjonene gir nabolaget en ny og tiltrengt giv.²³

2.2.3. Den sosiale byen

For å kunne gjennomføre de planlagte prosjektene i Jungbusch, trengtes midler. Kommunen søkte det tyske nasjonale planleggingsprogrammet *Den sosiale byen* (”Die Soziale Stadt Program”; SSP)²⁴ og fikk godkjent Jungbusch som SSP-område. SSP er bare ett av flere program som Jungbusch får sine midler gjennom. Prosjektet støttes også gjennom de to EU-programmene URBAN 2 og Ziel II. Begge disse programmene vektlegger opprettelse av

¹⁹ Intervju planlegger 2, tysk, mann

²⁰ Intervju planlegger 3, tysk, mann

²¹ Intervju planlegger 1, tysk, mann; planlegger 2, tysk, mann

²² Intervju beboer 3, tysk, kvinne; beboer 3, russlandstysker, mann

²³ Intervju planlegger 3, tysk, mann; beboer 2, tysk, kvinne

²⁴ Hele navnet er; ”Stadtteile mit besonderem Entwicklungsbedarf – Die Soziale Stadt“

arbeidsplasser og næringsutvikling, men URBAN har en mer helhetlig tilnærming til region – og byutvikling som også inkluderer sosiokulturelle og integrerende tiltak.²⁵ Jeg ser SSP som et eksempel på en europeisk diskurs om integrasjon og byplanlegging (se kap. 1.1) og har derfor valgt å basere min framstilling på en presentasjon av dette programmet. SSP ble startet i 1999. Programmet er knyttet tett opp til forskningsprosjektet *Zuwanderer in der Stadt* som jeg nevnte innledningsvis, og fagfolk fra dette miljøet har fungert som konsulenter i utrednings – og implementeringsfasen. Det er opprettet en statlig database som inneholder informasjon om forskning, politikk og tiltak som omhandler integrasjonstiltak på naboskapsnivå.²⁶ SSP er altså mer enn et tidsavgrenset byutviklingsprogram. Rundt programmet er det bygget opp en fagkompetanse og kunnskapsbeholdning med egne begreper, problem – og løsningsbeskrivelser som gjør at SSP kan forstås som en diskurs.

SSP ble opprettet for å bekjempe sosial og romlig marginalisering i tyske byer (Becker et al. 2002). I ulike beskrivelser av bakgrunnen for programmet blir det pekt på at man fra 1990-tallet har observert en ny type sosial og romlig ulikhet i Tyskland (Becker et al. 2002; Aehnelt et al. 2004). Økonomiske og politiske endringer som siden 1960-tallet har ført til økende arbeidsledighet og segmentering av boligmarkedet, blir ansett som viktige faktorer i denne sammenhengen. Et symptom på en slik ujevn utvikling er framveksten av stigmatiserte og sosialt svake bydeler. Dette er bydeler der det først og fremst bor folk med innvandrerbakgrunn eller tyskere med lav inntekt, der arbeidsledigheten er høy og man finner en konsentrasjon av sosiale problemer (Aehnelt et al. 2004). I sin evaluering av programmet peker Becker og Franke (2002) på noen av de viktigste temaene og handlingsfeltene for en bydelsutvikling i slike nabolag. Dette er dårlig boligstandard, trafikkstøy og forurensing, mangel på grøntarealer og åpne rom, mangel på tilbud til barn og unge og et negativt image i egne og andres øyne. Samtidig peker de på andre symptomer på manglende sosial integrasjon som dårlig språkkunnskap, kriminalitet, ensomhet, lite initiativ og identifikasjon med bydelen. De hevder videre at dette fører med seg mangel på sosiale nettverk og at det oppstår en situasjon der; *”disadvantaged neighborhoods are therefore often diadvantaging neighbourhoods”* (Becker et al. 2002: 8). Som det framgår av beskrivelsen ovenfor blir tradisjonelle byutviklingstema, som for eksempel bolig- og uteområder, koblet sammen med tema som omhandler mer ”myke” tiltak som språkopplæring, leksehjelp, jobbsøkingskurs og

²⁵ <http://www.deutscher-verband.org/seiten/urban-netzwerk/staedte/mannheim>

²⁶ <http://www.sozialestadt.de/en/programm/> eller http://www.schader-stiftung.de/schader_stiftung/590.php

kulturarbeid i forhold til utsatte grupper. Et sentralt aspekt ved programmet er at kommunene oppretter et nabolagskontor ("Quartiermanagement", QM) i bydelene som taes opp som SSP-områder. QM er et forsøk på å binde beboerne aktivt inn i en byutviklingsprosess. De ansatte skal legge til rette for og skape nettverk som omfatter de ulike aktørene i prosessen. Det er samtidig innbakt et fokus på offentlig-privat samarbeid i programmet. Dette er forsøkt gjennomført i Jungbusch, og flere lokale bedrifter er inne som støttespillere i nabolaget (www.jungbuschzentrum.de).

Nabolagskontor og SSP i Jungbusch

For å koordinere byutviklingsprosessen og integrere befolkningen i arbeidet, bevilget Mannheim kommune i 2002 midler til et Quartiermanagement i Jungbusch. QM kan forstås som en koordinerende instans mellom myndigheter og befolkning. Kontorets oppgave er å bringe informasjon ut til befolkningen og å videreformidle befolkningens tanker og interesser til kommunen.

Mange av de nabolagsspesifikke tiltakene i Jungbusch har sitt utspring i, eller organiseres av og rundt, GZJ. Institusjonen ble også gitt ansvaret for å lede og gjennomføre QM i bydelen. Men siden QM ledes og administreres av ansatte i GZJ, er det vanskelig å skille rollene og aktivitetene til QM som et kommunalt og statlig organ, og GZJ som et halvprivat organ som har utspring i velferdsorganisasjoners mangeårige arbeid i bydelen. Jeg vil i drøftingen i kapitlene 5 til 8 likevel forsøke å avgrense og se på planleggingsdiskursen i Jungbusch slik den utspiller seg og kommer til uttrykk i feltet rundt QM. Dette innebærer for eksempel at jeg ikke vurderer de ulike arenaene for deltakelse eller kulturelle/politiske aktiviteter som har eksistert gjennom GZJ i årtier. QM/GZJ fungerer som organisator og koordinator av ulike privatpersoners og gruppers initiativer i bydelen. De disponerer midler som de fordeler til lokale søkere, stiller lokaler til rådighet og gir ut en bydels avis, *Buschtrommel* (Jungeltrommen), fire ganger i året. De gjennomfører også egne tiltak innenfor felt som nærmiljø, integrasjonsarbeid og kultur. En rekke ulike komiteer og grupper virker i miljøet rundt QM/GZJ. To av disse, *Huseierinitiativet* (huseiere) og Beboerforeningen (beboere), har begge regelmessige møter og gjennomfører ulike aksjoner og aktiviteter i bydelen. En annen viktig aktør i bydelen er kunstnergruppen *Laboratorio 17* (<http://www.laboratorio17.de/>).²⁷

²⁷ Navnet "Laboratorio 17" (Laboratorium 17) henspiller på at de er et kunstnerkollektiv som holder til i hus nr.17 i den sentrale gaten i Jungbusch, *Jungbuschstrasse*.

Laboratorio 17 er et løst organisert kunstnerkollektiv som ble dannet i 2003 etter et initiativ fra QM. De beskriver sin målsetting som et ønske om å være med å bidra til en ”oppgraderingen av nabolaget til et levende, mangfoldig og kulturelt attraktivt nabolag” (<http://www.laboratorio17.de/start.htm>). Medlemmene i kollektivet kalles *laboranter*. De er en broket forsamling av amatører og profesjonelle kunstnere innenfor ulike kunstarter. Laborantene arrangerer blant annet den årlige kulturfestivalen i Jungbusch, *Nachtwandel*,²⁸ sammen med QM. Festivalen kommer til å være sentral i drøftingen min.

Figur 2.5: Plakat fra Nachtwandel 2006. Plakten framstiller gateløpene i Jungbusch som en stjernehimel.

²⁸ ”Nachtwandeln” betyr å gå i søvne, og en ”Nachtwandler” er en søvngjenger (Tysk Ordbok (1992). Oslo, Kunnskapsforlaget).

Kapittel 3. Byplanlegging som produksjon av rom – et teoretisk perspektiv.

”thinking the spatial in a particular way can shake up the manner in which certain political questions are formulated, can contribute to political arguments already under way, and – most deeply – can be an essential element in the imaginative structure which enables in the first place an opening up to the very sphere of the political” (Massey 2005: 9).

Lefebvre (1991) beskriver planleggingsfaget som en av de samfunnets institusjoner som definerer rom gjennom sine begreper og slik legger en slags lesekode ned over det. Gjennom å opprette en teoretisk ansats vil jeg i dette kapittelet legge en lesekode over planleggingsfaget og den akademiske integrasjonsdiskursen. Slik etableres et forklarende skjema for meg selv og leseren. Et slikt skjema vil alltid vektlegge visse aspekter ved virkeligheten og nedtone, eller utelate, andre. Arbeidet mitt befinner seg i møtetpunktet mellom byutvikling og integrasjonsforskning. Kapittelets funksjon vil være å anlegge et perspektiv på byutviklingsprosessene i Jungbusch som muliggjør en analyse av hva som skjer når diskurser om integrasjon og integrasjonstiltak blir innleiret i en byutviklingsprosess. Samtidig gir perspektivet en innfallsvinkel til debatten om hvorvidt det skjer en kommodifisering av mangfold i en planleggingskontekst. Det overordnede spørsmålet blir; hvordan kan vi forstå en byplanleggingsprosess på en måte som muliggjør en slik analyse?

Yiftachel og Huxley (2000) argumenterer for at ett av de sentrale skillene i planleggingsteori går mellom de som ser planlegging som *”a procedural field of activity”*, altså som et normativt og foreskrivende fag, og de som har en kritisk og analytisk tilnærming til planlegging. Med kritisk og analytisk forstår de en tilnærming som studerer planlegging slik den er innlemmet i konkrete sosiopolitiske prosesser og relasjoner, og som undersøker *”the genealogy of the practices and the power/knowledge discourses gathered under the heading of ’planning’”* (Yiftachel og Huxley 2000: 911). Både instrumentell og kommunikativ planleggingsteori, slik de presenteres av blant annet Amdam og Veggeland (1998), vil etter deres avgrensning befinne seg i den normative tradisjonen. Som jeg nevnte innledningsvis argumenterer de selv for en type analytisk og kritisk posisjon der de tar utgangspunkt i at planlegging er en form for *produksjon av rom*. Jeg ønsker å stille spørsmål som omhandler *hvorfor* integrasjonstiltakene framtrer slik de gjør i Jungbusch og ikke vurdere hvorvidt en

bedre integrasjon kunne vært oppnådd. For å gjøre dette må jeg studere hvordan ulike diskurser og materielle prosesser spiller inn og skaper handlingspremisser for integrasjon i byutviklingsprosessen. Med dette plasserer jeg meg nært opp til Yiftachel og Huxleys analytiske og kritiske tilnærming. Definisjonen av planlegging som de to forfatterne presenterer springer ut fra Lefebvres (1991) teori om den sosiale produksjonen av sosialt rom. Lefebvres romlige dialektikk, og hans forståelse av rom som bytteverdi og bruksverdi, danner et overordnet perspektiv for hvordan jeg har nærmet meg endringsprosessene i Jungbusch. Jeg bruker første del av kapittelet til å gi leseren en presentasjon av min forståelse av *planlegging som produksjon av rom*. Deretter vil jeg gi en bakgrunn for bruken av begrepet *institusjonell romlig praksis* som blir sentralt i drøftingen av problemstilling nummer en; ***hvordan er forståelsen av integrasjon konstituert i den institusjonelle planleggingsdiskursen om Jungbusch, og hvilke handlingspremisser produseres i forbindelse med dette?*** Som et tredje punkt diskuterer jeg ulike diskurser som virker inn i planleggingsprosessen i Jungbusch, før jeg tematiserer tre tilnærminger til forskjell som bidrar i drøftingen min. Til slutt vil jeg presentere min forståelse av hvordan territorialitet kan bidra i analytisk sammenheng i oppgaven.

3.1. Planlegging som produksjon av rom

På 70-tallet utarbeidet Castells, Harvey og Lefebvre en ny teoretisk tilgang til byproblematikken. Dette sprang ut fra et ønske om å forstå byutviklingen i sin relasjon til samfunnstotaliteten (Simonsen 1993). Ut ifra arbeidet til disse marxistiske teoretikerne, vokste det fram et fokus på *produksjonen* av de bymessige formene. I forsøket på å forstå byen utviklet Lefebvre sin teori om den sosiale produksjonen av rom som ble utgitt i boken *La production d l'espace* i 1974.²⁹ Han kritiserte de to rådende forestillingen om rom i samtiden som han kalte en illusjon om gjennomsiktighet og en illusjon om ugjennomtrengelighet (Lefebvre 1991). Dette viser henholdsvis til den hermeneutiske, eller subjektivistisk-idealistiske forestillingen om rom som mentalt rom og den objektivistisk-materialistiske forestillingen om rom som overflate. Med dette etterlyste han en ny epistemologi om rom.

²⁹ Jeg refererer til *The Production of Space* 1991 da det er denne engelske oversettelsen jeg har brukt.

Teorien om den sosiale produksjonen av rom kan bare forstås gjennom en kjennskap til dialektikk. Basert på Marx sin teori om sirkulerende og fiksert kapital, forstod Lefebvre rom som både *"flow and place – it is simultaneously a process and a thing"* (Merrifield 1993: 521). Flyten (*space*) framtrer fiksert som bestemte momenter (*place*). Men disse stedene, eller med Harveys (1989) begrep *fixities*, vil alltid samtidig være en del av flyten. Når Lefebvre kaller rommet et produkt må det derfor forstås i henhold til Marx som en samling relasjoner som igjen påvirker og intervenserer i selve produksjonen. Rommet (*space*) framtrer fiksert som bestemte steder, i konstant friksjon med det som allerede er produsert og de romlige praksiser som eksisterer på et sted, mens stedene igjen virker tilbake på flyten (se Soja 1996). Slik jeg forstår det er flyten, eller rommets domene, både hegemoniske diskurser og økonomiske og materielle prosesser. Et slikt perspektiv på planlegging gjør oss oppmerksomme på at planlegging er innlemmet i konkrete sosiopolitiske prosesser og ikke er *"a procedural field of activity, somehow removed from the messy political and economic realities of urban and regional development"* (Yiftachel og Huxley 2000: 908). Denne forståelsen gjør det mulig å analysere målsettingen om integrasjon i kontekst av det faktum at planleggingsprosessen i Jungbusch er en del av byjubileet og også har en målsetting om økonomisk verdiskaping. Et slikt perspektiv, som åpner for kompleksiteten i empirien, har videre styrt oppgaven i en retning som vektlegger sosial kontroll siden dette er essensielt i en prosess der rommet får bytteverdi som vi skal se nedenfor.

I følge Ollmann er dialektikk *"a way of thinking that brings into the full range of changes and interactions that occur in the world"* (Ollman 2003: 12). Denne tankemåten ligger også til grunn for å forstå det som Lefebvre kaller rommets tre dimensjoner (Lefebvre 1991). Gjennom denne *"romlige triaden"* (Soja 1996) slår han en bro mellom forestilling av rom som mentalt rom og materiell overflate og innfører samtidig et tredje rombegrep som en kile mellom dem. Slik jeg forstår det må hans tre *"moments of space"* tenkes som tre rombegreper som beskriver hver sin dimensjon av rom (Lefebvre 1991). Disse er atskilte analytiske kategorier, men står samtidig i en dialektisk relasjon til hverandre (Simonsen 1993);

1. Det første rombegrepet er *romlig praksis* (spatial practice). Dette omfatter samfunnets samlede produksjon og reproduksjon og et samfunns samlede praksis. Det framtrer i dialektikken mellom institusjonelle systemer og de erfaringene folk gjør daglig. Lefebvre kaller denne romdimensjonen for *erfart rom* (perceived space).

2. Det andre rombegrepet er *rommets representasjoner* (representations of space). Dette er det *begrepsfestede rommet* som er tilknyttet den orden som samfunnets dominerende sosiale relasjoner gjennomtvinger og den viten og rasjonalitet denne struktureres av og legitimeres ved. Dette formidles gjennom kunnskapsregimer, koder og tegn. De vitenskapelige disipliner, herunder planlegging og arkitektur, står her i en særstilling.
3. Det tredje rombegrepet er *representasjonenes rom* (spaces of representation). Dette er det levde rommet, *lived space*, til beboerne eller det Lefebvre kaller *brukere* av rom. Det er til en viss grad underlagt samfunnets hegemoniske orden. Samtidig er denne dimensjonen en sfære for forestillinger og fantasier, men også for praksis, der *aktive* brukere av rommet kan utfordre de hegemoniske diskurser og de rådende praksiser i samfunnet (Lefebvre 1991).

I kapittel 5 - 8 vil jeg studere den *institusjonelle romlige praksisen*. Her er det rommets representasjoner og romlig praksis som står i sentrum for analysen. I kapittel 8 ser jeg *rommets representasjoner* i dialektikk med det *levde rommet* når jeg diskuterer hvorvidt mangfold kommodifiseres i byutviklingsprosessen. Som et overordnet perspektiv åpner synet på planlegging som produksjon av rom for tre aspekter; i) å studere en lokal planleggingsprosess i sammenheng med videre diskurser (for eksempel EUs integrasjonspolitik) og materielle prosesser (for eksempel økonomiske strukturendring i Mannheim). Slik kan jeg undersøke hvordan målsettingen om integrasjon konstitueres i spenningspunktet mellom ulike diskurser og interesser på ulike nivåer en planleggingsprosess; ii) å studere hvordan både institusjonell romlig praksis og brukere av rom (beboere) inngår i produksjonen av et konkret sted. Slik kan jeg anlegge et perspektiv som vil berike en drøfting av hvorvidt det skjer en kommodifisering av mangfold i kontekst av en byutviklingsprosess; og iii) å se rom som produsert gjennom sosial kamp. Dette gir et inntak til å forstå hvordan og hvorfor praksiser endres på måter som kan virke paradoksale og motstridende, og hvordan representasjoner må vike for andre i stadig kamp.

Nedenfor vil jeg operasjonalisere et begrep om institusjonell romlig praksis. Dette vil også til dels være en operasjonalisering av den romlige triaden. Først vil jeg imidlertid presentere to nye begreper om rom som blir sentrale i analysen. Dette er rom som *bytteverdi* og rom som *bruksverdi*.

3.1.1. Rom som bytteverdi – rom som bruksverdi

Sosialt rom er *per se* politisk og ideologisk, og mening og konflikter innskrives i det (Lefebvre 1975). For Lefebvre (1991) springer de viktigste og største konfliktene i det kapitalistiske rommet ut fra den konstante spenningen mellom bruken og appropriasjonen av rom til sosiale formål og kontrollen av rom for kommersielle eller produktive formål. Dette er konflikten mellom rom som *bytteverdi* og rom som *bruksverdi*; “*Clash between a consumption of space which produces surplus value and one which produces only enjoyment – and is therefore ‘unproductive’*. It is a clash, in other words, between capitalist ‘utiliseres’ and community ‘users’” (Lefebvre 1991: 60). Skillet mellom de marxistisk funderte kategoriene bytteverdi og bruksverdi som Lefebvre her romliggjør, uttrykker noe viktig om hvordan steder representerer ulike verdier, tillegges ulikt meningsinnhold og brukes forskjellig av ulike folk og institusjoner. I dette ligger det et maktspekt. Det er en kamp mellom de med makt til å dominere rommet for andre formål enn det sosiale og de som bruker rommet. Men hva innebærer det at et rom er bytteverdi? Bataille (1991) sitt syn på det *produktive* og *produktivitet* bidrar med viktig innsikt i dette henseende. Det produktive er noe som kan brukes til å nå et mål utenfor seg selv. Noe det er mulig å få et overskudd eller profitt gjennom. I hans bok om den generelle økonomien presenterer han termen ”the accursed share” (den forbannede rest) om det som ikke kan bli absorbert i et systems vekst, og derfor ikke brukes på måter som skaper profitt (Bataille 1991). Begrepene *bytteverdi*, *bruksverdi* og *produktivitet* blir viktige i drøftingen av hva som fremtrer i møtet mellom det jeg har identifisert som de to hovedmålsettingene i prosessen – nemlig målsettingen om en sosial utvikling i nabolaget og målsettingen om økonomisk verdiskaping for kommunen. I kapittel 8 vil jeg knytte begrepene opp til Kopytoffs (2001) teori om kommodifisering og singularisering i det jeg forsøker å nærme meg et svar på problemstilling nummer to; ***hvordan kan et lefebvriansk perspektiv bidra til å belyse debatten om hvorvidt det skjer en kommodifisering av mangfold i en planleggingskontekst?***

3.2. Institusjonell romlig praksis

Utgangspunktet for drøftingen min er hvordan integrasjonsforståelsen er konstituert i den institusjonelle planleggingsdiskursen i Jungbusch. Samtidig er jeg opptatt av hvilke *handlingspremisser* som produseres i forbindelse med dette. Problemstillingen knytter sammen flere ulike elementer; det inngår et begrep om institusjon, diskurs og praksis. Min forståelse av begrepene er bygd på Lefebvre sin romlige epistemologi og på diskursanalytisk

innsikt. For at problemstillingene mine skal gi mening vil jeg gi en redegjørelse for hvordan jeg forstår begrepene *diskurs*, *representasjon* og *institusjon*.³⁰

Lefebvres begrep om *rommets representasjoner* kan tenkes som den lesekode samfunnets dominerende diskurser legger ned over rommet. Det første som må redegjøres for er hva en *diskurs* er. Jeg vil komme nærmere tilbake til dette i kapittel 4. En foreløpig definisjon er at diskurs er et *representasjonssystem* som skaper betingelser for både utsagn og praksis. Diskurser vil virke strukturerende for hva som oppfattes som sannhet, kunnskap og mening. Slik kan vi forstå hvorfor Soja (1996) kaller rommets representasjoner for "*a storehouse of epistemological power*". Representasjoner kan defineres som "*de viktigste pakkene av virkelighetskrav som en diskurs består av*" (Neumann 2001: 33). Dette er en definisjon fra diskursanalysen, men etter min mening griper den om meningsinnholdet i Lefebvres bruk av representasjonsbegrepet. I beskrivelsen av at representasjoner har "*virkelighetskrav*" ligger det en forståelse av at diskursen vil ekskludere og muliggjøre visse virkelighetsoppfatninger og praksiser. Det handlingsrommet som diskursen åpner, eller de handlinger den muliggjør, er det jeg i problemstillingen min kaller *handlingspremisser*.

Samtidig som diskursen har effekter i virkeligheten må dens representasjoner stadig vekke bli gjentatt og praktisert i rom for at den skal opprettholdes. Både materialiteten og samfunnets romlige praksis opprettholder diskursene. Hvilke rolle materialiteten har å spille vil jeg komme tilbake til mot slutten av kapittelet. Om samfunnets romlige praksis skriver Lefebvre; "*the spatial practice of a society secretes that society's space; it propounds and presupposes it, in a dialectical interaction; it produces it slowly as surely as it masters and appropriates it*" (Lefebvre 1991: 38). Hvordan kan vi forstå forholdet mellom diskurs og *romlig praksis*, og hva er det institusjonelle? For å besvare dette, og samtidig opprettholde innsikten fra Lefebvres romlige triade, har jeg funnet det operasjonelt å søke hjelp hos Simonsen (1993) og hennes begrep om *institusjonell romlig praksis*. Jeg legger et litt annet analytisk snitt over begrepet enn det hun gjør selv.

³⁰ Simonsen (1993) bruker en hel bok, *Byteori og Hverdagspraksis*, på å utvikle en praksisontologi med utgangspunkt i Lefebvre. Med de rammebetingelsene (tid, ressurser) som eksisterer for arbeidet med en masteroppgave har jeg ikke mulighet til å gå i dybden i den grad jeg kunne ønske. Resultatet blir en forenkling av begrepsapparatet.

Simonsen sitt grep er å knytte de to rombegrepene *representasjoner av rom* og *romlig praksis* sammen. Samtidig hevder hun at de er alt for omfattende kategorier for hennes analyseformål, men at de ”*begrepsinternt inneholder nogle af de relationer, der ønskes fremanalyserat*” (Simonsen 1993: 161). På bakgrunn av dette definerer hun institusjonell romlig praksis slik; ”*samfundets dominerende koder og tegn knyttes til den institusjonelle romlige praksis som en symbolsk dimension af denne og dermed som en del av den samfundsmæssige, institutionelle dominans*” (Simonsen 1993: 161). I denne sammenhengen forstår jeg institusjoner som ”*symbolbaserte programmer som regulerer sosial samhandling, og som har en materialitet*” (Neumann 2001: 81).

I oppgaven forstår jeg planlegging som en form for institusjonell romlige praksis, og det er denne forståelsen som ligger til grunn for mine problemstillinger. Ut ifra redegjørelsen ovenfor har jeg kommet fram til et begrep om *institusjonell romlig praksis* som; 1. Tar opp i seg et begrep om diskurs som et representasjonssystem som virker bestemmende for hva som oppfattes som meningsfullt, og som har effekter i verden. 2. Knytter diskurser til institusjoner forstått som regulære samhandlingsmønstre; og 3. Tar opp i seg dialektikken mellom det begrepsfestede rommet og den romlige praksisen. Denne forståelsen ligger til grunn når jeg bruker begrepet institusjonell romlig praksis i oppgavens drøftingsdel. Med andre ord utgjør dette et *epistemologisk* perspektiv i oppgaven. For å *analysere* den institusjonelle romlige praksisen vil jeg bruke analyseverktøy fra en semiotisk tilnærming. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 4.

I en lokal byutviklingsprosess vil ulike diskurser spille inn. Jeg ønsker som beskrevet å studere hvordan forståelsen av integrasjon i Jungbusch formes i spenningen mellom ulike diskurser og målsettinger. Jeg vil nå gi en presentasjon av sentrale diskurser som vil bli tematisert i drøftingen i kapittel 5 til 8. Dette er en diskurs om *kommunikativ planlegging, sosial eksklusjon og integrasjon/multikulturalisme*.

3.2.1. Kommunikativ planlegging.

Som beskrevet i kapittel 1 og 2 plasserer planleggingsprosessen i Jungbusch seg, med sin retorikk og sine verktøy, godt innenfor det som kalles en *kommunikativ* tilnærming i planleggingsteorien (se Amdam og Veggeland 1998). Tilnærmingen tar utgangspunkt i Habermas sine teorier om den ideelle samtalesituasjon og den tvangsfrie kommunikasjon. Det

argumenteres for en sterkere integrering av erkjennelse og handling. Dette baserer seg på en tilnærming til kunnskap som vektlegger at erkjennelse gror fram av og i praksis (Amdam og Veggeland 1998). Nærhet mellom planleggeren og de det planlegges for blir vektlagt, og det er et fokus på deltakelse og dialog i ulike ledd i prosessen. Healey (i Kerkin 2006) hevder at planleggeren må opptre som en kritisk venn i forhold til de andre aktørene. Slik vil planleggeren stadig få ny erkjennelse og prosessen bli til underveis.

Kommunikativ planlegging har blitt kritisert fra flere hold. Flyvbjerg (1991; 2004) er en sentral kritiker som har poengtert at tilhengere av kommunikativ planlegging ikke tar inn over seg hvordan makt i praksis alltid vil forvrengte idealet om tvangsfri kommunikasjon. Fra et annet hold har Lepofsky og Fraser (2003) kritisert idealet om deltakelse. De peker på hvordan det å være borger alltid har vært en hybrid mellom en status som staten gir og en ”performative act”, det vil si noe man må erverve gjennom handling. De hevder at i prosesser av lokalsamfunnsbygging og deltakende planlegging skiftes balansen i hybriditeten mot den siste polen. Borgerstatus blir i større grad noe man kan erverve gjennom handling. I byutviklingsprosesser vil slike handlinger som regel bli forstått som deltakelse i kommunikative prosesser på nabolagsnivå. En konsekvens av dette kan være mindre makt til de som allerede har lite makt. For mens beboerne nå må demonstrere sin rett til rom gjennom handling og involvering, er de som kommer utenfra ”*always already involved*” (Lepofsky og Fraser 2003: 133). Jeg vil nærme meg denne problematikken i kapittel 7 der jeg undersøker hvordan vektleggingen av *deltakelse* gir mening til integrasjonsforståelsen.

Sentrale begreper innenfor kommunikativ planlegging som tilhørighet, deltakelse og det å være borger, vil alltid formes i dialektikk med andre verdier og diskurser. Vi må derfor; ”*recognize the sociospatial context in which it [they] are deployed*” (McCann 2001: 207). En sentral verdi eller diskurs, avhengig av hva slags analytisk perspektiv vi har, innenfor sosial byplanlegging som kan nevnes i denne sammenhengen er sosial inklusjon eller dens motsats; kampen mot sosial eksklusjon. I kapittel 2 så vi at SSP blir definert som et program som tar sikte på å bekjempe sosial og romlig marginalisering gjennom ulike tiltak implementert gjennom byplanlegging. Dette gir oss et hint om at SSP, i likhet med programmer som ”Social Exclusion Unit” i England, eller det skotske ”Scottish Social Inclusion Strategy”, kun kan forstås med referanse til en diskurs om sosial eksklusjon (Hutchinson 2000; Percy-Smith 2000).

3.2.2. Sosial eksklusjon

Siden begynnelsen av 1990-tallet har begreper innenfor urban teori og sosialpolitikk som fattigdom og klasse i stor grad blitt utvidet eller erstattet med et begrep om *sosial eksklusjon* (Allen et al. 1998; Percy-Smith 2000). Når sosial eksklusjon debatteres så er det ofte gjennom ord som eksklusjon, isolasjon, marginalisering og segregering på den negative siden, og integrasjon, solidaritet, "cohesion" på den positive siden (Madanipour 1998). Sosial eksklusjon har alltid vært et romlig begrep som har hatt "*decaying inner city areas*" (Madanipour 1998: 13) eller utsatte nabolag som arena for sosiopolitiske tiltak. I praksis har begrepet således vært knyttet til byplanleggingen og dens arenaer for politikkutforming og implementering. Sosial eksklusjon er et relasjonelt og flerdimensjonalt begrep som beskriver komplekse sosiale prosesser; "*social exclusion is a social process within a whole society rather than a way of categorising individuals and groups within that society*" (Allen et al. 1998: 11). Det oppstod i fransk politikk i 1980-årene og ble så adoptert som EU-terminologi på 90-tallet. Der ble kampen mot sosial eksklusjon innskrevet i Maastrichtavtalen og utgjør nå en viktig målsetting i EUs sosialpolitikk;

"Social exclusion refers to the multiple and changing factors resulting in people being excluded from the normal exchanges, practices and rights of modern society. Poverty is one of the most obvious factors, but social exclusion also refers to inadequate rights in housing, education, health and access to services. It affects individuals and groups, particularly in urban and rural areas, who are in some way subject to discrimination or segregation; and it emphasises the weaknesses in the social infrastructure and the risk of allowing a two-tier society to become established by default" (Commision of the European Communitites 1993: 1 i Percy-Smith 2000).

Joppke (2006) hevder at kampen mot sosial eksklusjon må ses i kontekst av EUs ønske om at unionen og dens regioner skal være konkurransedyktige på et globalt marked. Slik han ser det handler ikke sosial inklusjon først og fremst om likhet (i form av rettigheter), men mer om muligheten til å utnytte samfunnets ressurser til det fulle. Han mener at målsettingen om økt sosial inklusjon derfor har ført til at europeisk integrasjonspolitik i stor grad vektlegger sosio-økonomisk integrasjon og mulighetene til å få bukt med "*an alarming degree of unemployment and welfare dependency among immigrants and their offspring*" (Joppke 2006: 246). Jeg vil tematisere dette i kapittel 6 der jeg ser på hvordan en målsetting om *sosial balanse* må knyttes opp til et begrep om *sosial kapital*. Innenfor planlegging brukes *sosial kapital* med referanse til bærekraftige og produktive sosiale nettverk i nabolag (Cole og Goodchild 2000). En annen sentral diskurs innenfor sosial eksklusjon/sosial byplanlegging er

imageendring. I kapittel 5 vil jeg se på hvordan målsettingen om forbedret image produserer handlingspremisser for aktørene i planleggingsprosessen.

3.2.3 Integrasjonsdebattens utematiserte premisser

For å kunne gjennomføre en drøfting av hvordan integrasjon er konstituert i Jungbusch, trenger vi også en forståelse av hvilke premisser integrasjonsdebatten selv bygger på. Det finnes forskjellige definisjoner som tar utgangspunktet i integrasjon som et ønsket eller nødvendig gode, og som definerer ulike kriterier som må være oppfylt for at målet skal kunne nås. Anhut og Heitmeyer (2000) har en tredimensjonell definisjon av integrasjon som materiell, diskursiv og identifikatorisk. *Materiell integrasjon* refererer til graden av tilgang til materielle goder og ressurser i samfunnet, som for eksempel bolig og arbeid. *Diskursiv integrasjon* refererer til kommunikasjonen mellom ulike grupper, til deltagelse i avgjørelser på ulike nivåer. Dette vil jeg i analysen referere til som *politisk integrasjon*. *Identifikatorisk integrasjon* refererer til det personlige nivået; til økt selvtillit og en positiv identifikasjon med seg selv og samfunnet (Heitmeyer og Anhut 2000). Ulike typer av en slik normativ definisjon av integrasjon danner grunnlaget for en rekke studier av integrasjon i en lokalmiljøkontekst (for en samling av eksempler se <http://www.nhh.no/geo/NEHOM/>).

Integrasjon kan også forstås som en statlig hegemonisk diskurs. Dette er et perspektiv som er mer i tråd med mitt prosjekt her. Hegemoni forstår jeg som en dominerende tenkemåte, eller diskurs, som er blitt "*translated into insitutional arrangements*" (Haarstad 2005: 76).

Thorseth beskriver hvordan integrasjon som begrep involverer "*en bestemt oppfatning av subjektet, en oppfatning av bestemte goder for subjektet, innlevde kulturelle verdier etc.*" (Thorseth 1993: 1). Hun hevder sosial integrasjon er et *moralsk* begrep som er tuftet på visse ideologiske – og verdimessige premisser (Thorseth 1993). Integreringstiltak vil stille opp visse kulturelle verdier som "gode" verdier som betegner "det gode liv" for borgerne i et gitt samfunn. I integrasjonsdiskursen presenteres disse verdiene som kulturnøytrale og som universelle. Dette vil si at det "vi"-et som leder integrasjonstiltakene framstilles som å snakke fra et nøytralt og derfor universelt ståsted, mens ståstedet til "de som bør integreres" framstilles som et partikulært eller spesifikt kulturelt ståsted (Gressgård 2005a). "De Andre" må læres opp i den universelle normen som "vi" er normbærere av; "*det normale*" *reproduserer annerledeshet gjennom diskriminerende institusjoner og historisk overleverte symbolstrukturer som privilegerer de angivelig nøytrale og underordner "de andre"*

(Gressgård 2005b: 75). Forholdet mellom ”oss” og ”de Andre” i integreringsprosjektet kan i forlengelsen av dette karakteriseres som paternalisme definert som; ”*autonomy limitation in which the person who limits autonomy appeals exclusively to grounds of protection for the person whose autonomy is limited*” (Thorseth 1995: 9). Vi spør aldri først om de vi ønsker å underlegge organisert sosial integrasjon vil det selv, og målene for tiltakene vil også som oftest være bestemt på forhånd av majoriteten.

Gressgård (2005b) beskriver integrasjonstiltak som tiltak som tar sikte på å kvalifisere folk til å bli fullverdige borgere. De som enda ikke er integrert er utenfor den etablerte orden. Baumann omtaler de som er ”utenfor” som *fremmede*; ”*the strangers are the people who do not fit the cognitive, moral or aesthetic map of the world – one of these maps, two or all three*” (Baumann 1997: 46). Jeg vil i drøftingen bruke begrepet ”de Andre” om disse som ikke passer inn i kartene. I Jungbusch er dette først og fremst innvandrere, og integrasjon forstås i forhold til *kulturell* forskjellighet. Jeg vil derfor gå nærmere inn på multikulturalismen. Først vil jeg imidlertid presentere ulike modeller å tenke inklusjon av innvandrere i staten på. Som jeg vil drøfte i kapittel 7 og 9 er det mulig å tenke seg at vektleggingen av deltakelse i lokale prosesser endrer tradisjonelle former å tenke borgerstatus og inklusjon på.

Liberalisme og kommunitarisme

Innenfor ulike disipliner, som for eksempel statsvitenskap og sosiologi, pågår det diskusjoner om hvordan sameksistens basert på forskjell er mulig innenfor rammene av nasjonalstaten og hvordan, eller hvor omfattende, integreringsprosjektet må være for å muliggjøre en slik sameksistens (Bader 1997; Bauböck 1997; Sicakkan 2005). Det finnes forskjellige modeller for å dele inn de ulike tilnærmingene til forholdet mellom staten og borgeren. Sicakkan (2005) skiller mellom *individualister*, *kommunalister* og *pluralister*. Der individualistene, som navnet tilsier, er opptatt av individuelle forskjeller, er kommunalistene opptatt av gruppeforskjeller, mens pluralistene forsøker å ta begge med i betraktning. En annen modell for å tenke de ulike tilnærminger til forholdet mellom stat og borger, er å trekke et skille mellom *kommunitaristiske* og *liberalistiske* tilnærminger (Allen 1998). Hovedforskjellen mellom disse kan oppsummeres i at liberalistiske tilnærminger går lenger i å frakoble statsborgerskap fra etnisitet. Bader (1997) opererer med et begrep om ”thin culture” og ”thick culture” for å forklare forskjellen. Kommunitarismen bygger på en ide om ”das Volk” eller *ethnos* som basis for tilhørighet til staten. Begrepet ”thick culture” viser nettopp til en forståelse av at

kultur og etnisitet inngår i borgerens relasjon til staten. I liberalismen derimot er det bærende prinsippet *demos*; borgeren. Her eksisterer det et krav om at innvandreren anerkjenner enkelte liberale kjerneverdier og tilegner seg kunnskap om samfunnets historie, språk og institusjoner, mens staten på sin side ikke blander seg opp i substansielle verdier individet måtte ha (Joppke 2006). Dette ligger til grunn for å snakke om et prinsipp om "thin culture".

I en artikkel som tar utgangspunkt i ulike innvandringspolitiske dokumenter fra EU, peker Joppke (2006) på en endring i EU-statenes integreringspolitikk de siste årene. Pendelen har svingt fra en anerkjennelse av innvandrernes kultur og beskyttelse av denne, til et krav om at innvandreren anerkjenner liberale kjerneverdier. Han oppsummerer disse som; "*the principles of liberty, democracy, respect for human rights and fundamental freedoms, and the rule of law*" (Joppke 2006). Han hevder dette er politiske og ikke etiske verdier i den forstand at det handler om et slags administrativt konsensus (procedural consensus) om hva som er *rett* og ikke en substansiell konsensus om hva som er *godt* eller *bra*. Denne formen for integrasjon refererer han til som "civic integration". "Civic integration" innebærer en ide om "thin culture" (se også Allen 1998). Måten å tenke forholdet mellom borger og stat som ligger til grunn når integrasjon blir forstått som "civic integration" har jeg omtalt som liberalisme. Joppke (2006) nyanserer dette bildet og skiller mellom det han kaller en "gammel" og en "ny" liberalisme som eksisterer side om side i europeisk integrasjonspolitik. Der den "gamle liberalismen" fokuserte på like rettigheter (equality) og kom til uttrykk som antidiskrimineringspolitikk, framtrer det han kaller den "nye liberalismen" som en liberalisme basert på *disiplinert individualisme*. Han knytter dette opp til observasjonen av at integrasjon i EU i dag i stor grad artikuleres som sosial inklusjon i den betydningen jeg var inne på ovenfor (kap. 3.2.2.). Der viste jeg hvordan sosial inklusjon er koblet opp til arbeidsmarkedet og ønsket om å skape et konkurransedyktig samfunn. Joppke hevder at denne logikken fører til et integrasjonsregime der; "*the logic of civic integration is to treat migrants as individuals who are responsible for their own integration; civic integration is application to the migration domain of the austere neoliberalism*" (Joppke 2006: 147). Herav begrepet disiplinert individualisme.

Multikulturalisme

Begrepet, fenomenet eller policyen "multikulturalisme" har mange betydninger. Bader peker på hvordan begrepet "*is used to designate culturally diverse societies, a specific set of policies and institutions, and their respective legitimation in public talk by a plurality of*

actors” (Bader 2005: 86). Moodood definerer multikulturalisme som et *alternativ* til integrasjon fordi det blir sett på som en to-veis prosess som i motsetning til integrasjon *”is working differently for different groups”* (Modood 2006: 120), mens Duncan ser multikulturalisme som en integrasjonsmetode; *”an instrument of integration”* (Duncan 2005: 12). Han peker på at multikulturalismen som integrasjonsverktøy nå er i krise. Krisen relaterer han til den interne konflikten mellom integrasjon og multikulturalisme; fordi der integrasjon alltid er integrasjon *i forhold til visse gitte standarder*, har multikulturalismen som formål å *”encourage diversity at a fundamental and cultural level”* (Duncan 2005: 13). Fra et empirisk perspektiv problematiserer jeg i kapittel 5 antakelsen om at multikulturalisme oppmuntrer til diversitet på et fundamentalt nivå ut. Jeg viser at også mangfoldet som hylles i representasjoner av det *”multikulturelle Jungbusch”* er et mangfold med klart definerte grenser.

I boken *Fra identitet til forskjell* fokuserer Gressgård på det hun kaller noen av multikulturalismens *”utematiserte forutsetninger”* (Gressgård 2005a: 7). Den sentrale spenningen i debatten slik hun ser det, er spenningen mellom individbasert likeverdighet og gruppebasert anerkjennelse. Spenningen kan vi forstå ved å se på utviklingen av en moderne vestlig forståelse av identitet. Taylor (1994) knytter *”the politics of recognition”*, det vil si kravet om anerkjennelse av individers og gruppers forskjellighet fra alle andre, til denne utviklingen. Den moderne identiteten bygger ikke lenger på ære (honour) og arvede statuser, men på en identitet som er relasjonelt og dialogisk konstruert. Dette innebærer at identiteten er avhengig av anerkjennelse fra *”signifikante Andre”* for å bestå (Mouffe 1993; Taylor og Gutmann 1994). Kravet om anerkjennelse vil på den ene siden være et krav om anerkjennelse av alles like verdighet, men på den andre siden et krav om anerkjennelse av forskjell eller det særegne. Begrepet *anerkjennelse* gjør oss oppmerksomme på at et sentralt vilkår for flerkulturell dialog vil være hvilke verdier som får utgjøre den *”evaluative standarden”* for anerkjennelsen av kulturelle uttrykk (Gressgård 2005a). Jeg vil ta tak i elementer fra denne diskusjonen og videreføre dem i kapittel 5.

3.3. Forskjell og planlegging

Innenfor planleggingsfeltet er multikulturalismedebatten på den ene siden tematisert på et praktisk-politisk nivå der spørsmålet er *”hvordan planlegge gode multikulturelle samfunn?”*. På den andre siden er den tematisert på et mer grunnleggende og teoretisk nivå som

spørsmålet ”er det mulig å planlegge et godt multikulturelt samfunn?” (Røed 2004). Begge disse spørsmålene har som oftest et normativt utgangspunkt. Ved å ta utgangspunkt i hvordan planlegging forholder seg til forskjell kan jeg anlegge et mer analytisk perspektiv slik jeg nevnte innledningsvis. Kerkin (2006) tar tak i dette i en studie av en byplanleggingsprosess i byen Geelong i Australia. Hun drøfter hvordan de ulike aktørene i prosessen forholder seg til skatere som er en marginalisert gruppe. I denne sammenhengen peker hun på at det er tre hovedtilnærminger i måter å teoretisere rundt forskjell innen planlegging. Dette er *kommodifisering av forskjell, forskjell og identitetspolitikk og forskjell og grensedannelse*. Alle tre fokuserer på planleggingens forhold til forskjell i det offentlige rom, men diskusjonen er også aktuell på et mer generelt nivå slik som i dette arbeidet der temaet er byplanlegging.

3.3.1. Kommodifisering av forskjell – ”play of difference”.

Den første tilnærmingen til forskjell kaller Kerkin (2006: 3) et syn på forskjell som; ”*a process of aestheticisation associated with consumption*”. Innenfor denne retningen, hvor hun plasserer for eksempel Harvey og Zukin, blir forskjell først og fremst beskrevet i forhold til hvordan den taes inn i eller approprieres i prosesser i kapitalismen og transformeres til en vare som kan konsumeres. Harvey (1989) beskriver hvordan det i det fleksible akkumulasjonsregimet har skjedd en endring mot konsum av det han med en samlebetegnelse kaller ”fashion”; klær, pynt, livsstiler og fritid, men også mot tjenester forstått som underholdning, happeninger, avledning og *spectacles*.³¹ Lefebvre skriver; ”*selv bytteverdien utvikler seg i retning av en stadig større grad av abstraksjon og går over til å bli et abstrakt bytte, et bytte av tegn*” (Lefebvre 1975: 43). I denne utviklingen blir kulturen en viktig vare. Harvey (1989) hevder at at kulturen blir tegn eller symboler som kan omsettes på et marked, de blir estetiserte eller pyntede uttrykk som gir folk en følelse av opplevelse, reiser, spenning eller annet de måtte ønske å fylle hverdagen med; ”*within such public spaces difference becomes a commodity that can be safely consumed through food festivals and artificial travel to 'other places'*” (Kerkin 2006). Harvey (1989) og Zukin (2003) hevder at forskjell blir kontrollert og usynliggjort i denne prosessen. Dette gjelder også marginale gruppers kamp for sin forskjell og for tradisjon; ”*The search for roots ends up at worst being produced and marked as an image, as a simulacrum or pastiche*” (Harvey 1989: 303).

³¹ Jeg velger å ikke oversette ”a spectacles” fordi det engelske ordet vekker andre assosiasjoner om noe spektakulært, spennende og konsumerbart enn det norske ”et syn”, som er den direkte oversettelsen.

I planleggingslitteraturen har denne forståelsen av forskjell kommet til uttrykk som et fokus på økende privatisering og kontroll av rom, og på offentlig/privat allianser i planleggingsprosesser (Kerkin 2006). Harvey (1989) viser med et eksempel fra Baltimore på 60-tallet hvordan myndighetene organiserte en festival, en urban *spectacle*, for å roe ned opptøyene som startet etter drapet på Martin Luther King. Myndighetene ønsket med denne festivalen å promotere *etnisk* identitet i motsetning til en identitet basert på *rase*, som var utgangspunktet for hvordan identitet ble artikulert i opptøyene. De så samtidig festivalen som ”a way to promote urban redevelopment” (Harvey 1989). I stedet for opptøyene som var et uttrykk for en ”politics of difference”, identitetspolitikk, ble forskjell gjennom festivalen redusert til ”play of difference”, eller til et overfladisk spill av forskjell (Jacobs 1998). Dette uttrykket viser til at dette kun er tilsynelatende diversitet som egentlig er underlagt en produktivitetslogikk, eller en global kapitalistisk logikk. Det politiske og frigjørende er borte (jf. Taylor og Gutmann 1994). Innsikt fra denne debatten blir viktig i oppgaven da de sosiale aspektene i planleggingsprosessen i Jungbusch nettopp blir til i spenningen med målsettingen om å utvikle stedet for ”den kreative økonomien”. Dette vil jeg se på i kapittel 5 og 8. Jeg vil eksplisitt drøfte hvorvidt festivalen Nachtwandel kan ses på som en form for urban spectacle i Harvey sin terminologi.

3.3.2. Forskjell som identitetspolitikk – ”politics of difference”

I den andre tilnærmingen blir forskjell sett i forhold til identitetspolitikk, subjektformasjon og mulighet for motstand (Jacobs 1998; Kerkin 2006). Her er det et fokus på hvordan identitet konstitueres relasjonelt og diskursivt, og på hvordan undertrykte grupper kan gjøre opprør gjennom identitetspolitikk. Samtidig er det et fokus på maktprosessene som skaper kjønns, rase – eller klasseidentiteter (Kerkin 2006). Forfattere som Jacobs (1996; 1998) og Young (1990) kan plasseres innenfor denne tilnærmingen. I boken *Justice and the politics of difference* presenterer Young (1990) en kritikk av både liberale og kommunitaristiske tilnærminger fordi ingen av dem tar opp i seg hvordan ”the subject is a play of difference... is heterogeneous process” (Young 1990: 232). Jacobs på sin side kritiserer Harvey og Zukin fordi de går utifra et premiss om at estetisering av forskjell skjer friksjonsløst og *per se* er negativt. Hun skriver; ”I argue that these perspectives overlook the multitude of ways a local politics of difference might brush against processes of spectacularization and

aestheticaization in the city” (Jacobs 1998: 253). Dette perspektivet ligger nært opp til Lefebvres fokus på *lived space*.

I forhold til rom er denne tilnærmingen ofte representert ved en feiring av byen generelt eller det offentlige rom spesielt. Crawford (1995) anlegger et lefebvriansk perspektiv og ser hvordan folk bruker byen på måter som produserer nye former for *”insurgent citizenship”*. Med dette mener hun en måte å være borger på som yter motstand mot hegemoniske diskurser som definerer hva som er normalt. Hun kritiserer det hun kaller et *”narrative of loss”* om det offentlige rom. Dette går ut på at rommet har mistet sin funksjon som et sted for samtale og artikulasjon av politiske interesser og forskjell. McCann (1999) skriver i likhet med henne med utgangspunkt i et lefebvriansk perspektiv og viser hvordan unge svarte USA-amerikanere i Los Angeles gjør opprør mot forsøk på å kontrollere dem i rommet.

Kerkin (2006) hevder at vi i byplanleggingen finner denne posisjonen ovenfor forskjell igjen i feltet av kommunikativ planleggingsteori. Nå tror jeg verken Young eller en kommunikativ planlegger som Healey (1992; 2000) ville vært enig i Kerkin sitt grep med å plassere dem innenfor samme teoretiske tilnærming. Young (1990) kritiserer på det sterkeste et ideal om samfunn forstått som *gemeinschaft*, noe jeg vil påstå nettopp er en sentral verdi i kommunikativ planleggingsteori (se Lepofsky og Fraser 2003). Hun skriver *”commitment to an ideal of community [that] tends to value and enforce homogeneity”* (Young 1990). Jeg er likevel enig med Kerkin i at kommunikativ planlegging ofte ses på som en form for planlegging *”that is capable of responding to difference”* (Kerkin 2006: 7). Dette ligger i rollen til planleggeren som en *”kritisk venn”* som skal lære gjennom deltakelse, som jeg var inne på i avsnittet om kommunikativ planlegging (Healey i Kerkin 2006).

Den tredje tilnærmingen til forskjell i Kerkin (2006) sin presentasjon er å se forskjell i lys av grenser og kontroll. Jeg vil tematisere denne posisjonen ved hjelp av et begrep om territorialitet.

3.4. Territorialitet – grenser og identitet

”similar processes and phenomena are the bases of both our search for identity and an ideal environment and the shaping of our lives by forces outside our control” (Eyles 1987: 93).

Litteratur om forskjell og kommersialisering, eller forskjell og identitetspolitikk, befinner seg ofte på et abstrakt nivå. Det er ikke alltid lett å vite hvordan tematikken kan operasjonaliseres og tematiseres i en konkret casestudie. Å arbeide med et begrep om *territorialitet* er en mulig innfallsvinkel. Teorier om territorialitet kan belyse hvordan steder, eller *territorier*, er knyttet til identitet og hvordan hegemoniske diskurser kan omdefineres gjennom folks hverdagsliv på konkrete steder (se Crouch 1994). Samtidig kan territorialitet forstås som en prosess som er forbundet med etablering av grenser og makt til å appropriere rom til eget formål (Sack 1986; Crouch 1994; Paasi 1999). Jeg vil gi en presentasjon av tre ulike tilnærminger til territorialitet; som *identitet*, som *makt* og i forhold til *materialitet*.

3.4.1. Territorialitet og identitet

Territorier må forstås som steder som er knyttet til identitet og hverdagsliv; *”her oppfattes territorier som begrensede steder, hvor folk oplever en vis grad af fælles kulturell identitet eller kulturell kapital, som sættes i forbindelse med stedet selv. Omgivelsenes fysiske karakter er en vigtig komponent i denne identitet”* (Crouch 1994: 59). Crouch sin definisjon bygger på en fenomenologisk forståelse av det sosiale selvet som et stedsbundet selv. Han ønsker å undersøke måten hverdagspraksiser og hegemoniske diskurser forholder seg til hverandre på (se også Simonsen 1993). Han gjør dette gjennom et fokus på det romlige, på kulturelt konstituerte territorier og måten (hverdags)aktiviteter i rommet transformerer de hegemoniske diskursene og representasjoner som de framtrer med i rommet. Han peker på hvordan steder på den ene siden er aktive i formingen og omforming av identitet, samtidig som stedet på den andre siden tillegges mening gjennom folks praksis. Likefullt understreker han viktigheten av det som hos Lefebvre er representasjonenes rom; *”hegemoniske diskurser påvirker imidlertid den måde hverdagserfaringer opleves på så vel som den måde, vi konstruerer territorier og deres grænser på. Denne process er uensartet, og vi etablerer forskjellige relationer mellem diskurs og praksis”* (Crouch 1994: 59). Gjennom et eksempel om kolonihager i Danmark synliggjør han teoriene om territorialitet. Han viser hvordan steder forstås metaforisk og ilegges symbolsk betydning som er åpen for tolkning. Eksempelet viser hvordan kolonihagene blir metaforer for sosiale praksiser som gjenbruk og anti-kommersialisme.

Forstått på denne måten gjør begrepet om territorialitet det lettere å forstå Lefebvres fokus og framheving av det levde rom – av brukernes rom. Jeg vil ta inn dette perspektivet i kapittel 8 når jeg drøfter hvorvidt det skjer en kommodifisering og kontroll av forskjellen.

3.4.2. Territorialitet og makt

Sack gav i 1986 ut boken *Human Territoriality* der han tematiserer territorialitet som makt. For han handler territorialitet om regulering og kontroll av rom. Han definerer territorialitet som en strategi for å kontrollere mennesker ved å kontrollere tilgang til sted (Sack 1986). Poenget hos Sack er altså at man ved å kontrollere rom kan kontrollere mennesker. Sosial kontroll kan defineres som; “*attempted regulation of the behavior of individuals and groups by other individuals or groups in dominant positions*” (Sibley 1995: 81). Herbert viser i en studie av politiet i Los Angeles et eksempel på dette når han beskriver hvordan politiet forsøker å kontrollere kriminelle ved å kontrollere deres romlige oppførsel; ”[the police] *pursues its law enforcement and order maintenance functions through regulating space*” (Herbert 1997: 86). Et spørsmål som reiser seg for meg er hva som er forholdet mellom det romlige og forskjell i dette henseende. Sibley sitt arbeid om territorialitet kan belyse og integrere de *sosiale* og de *romlige* dimensjonene ved konstruksjonen av ”otherness” (Sibley 1995). Dette er sentralt i mitt prosjekt, da jeg for å kunne drøfte problemstillingene mine er nødt til å anlegge et perspektiv som integrerer de sosiale og romlige dimensjonene i en planleggingskontekst der konstruksjonen av ”otherness” er en sentral størrelse. Sibley tar utgangspunkt i Douglas sin innsikt i den menneskelige tendensen til å kategorisere ting som rent eller ureint. Han peker på sykdom, forurensning og dikotomiene svart/hvit, natur/kultur som ”*main signifiers of otherness in the western culture*” (Sibley 1995: 19). Et eksempel på dette viser Jacobs (1996) oss fra Perth i Australia, der (den romlige) eksklusjonen av aboriginere er blitt legitimert ved at de er blitt framstilt som skitne og ureine. Dette henger sammen med regulering gjennom romlige markører. Forståelsen av sted som *normativt* er sentral her. Cresswell har arbeidet med ulike former for overskridelse av rom og hevder at steder alltid vil være normativt ladet; ”*the meaning of a place is the subject of particular discourses of power, which express themselves as discourses of normality*” (Cresswell 1996: 60). Jeg har vært inne på hvordan grensetrekking er essensielt i danning av identitet. Grensedannelse er også et *romlig* fenomen som produserer, markerer og opprettholder forskjell gjennom å definere grupper som ”in place” eller ”out of place”; ”*..the social self could also be seen as a place-related self, and this applies also to stereotypes of the other*

which assume negative or positive qualities according to whether the stereotyped individual or group is 'in place' or 'out of place' (Sibley 1995: 19). Dette vil jeg særlig tematisere i kapittel 5 i forhold til majoritetens reaksjoner og tiltak ovenfor romani.

3.4.3. Territorialitet og materialitet

Jeg har nå hevdet at appropriasjon av sted og praksis på sted har en maktdimensjon. Samtidig har jeg hevdet at det finnes en symbolsk og metaforisk dimensjon ved territorialitet. Hvordan virker disse symbolene? Eller med tanke på Lefebvre: hvordan blir representasjonene av rom opprettholdt og gjort virkningsfulle? For å belyse dette nærmere vil jeg tenke litt rundt materialitet og symboler.

Simonsen beskriver hvordan rommets representasjoner materialiseres gjennom *"planlægning, konstruktion og arkitektur, der således kommer til at udtrykke og repræsentere samfundets dominerede diskurs"* (Simonsen 1993: 161). Det materielle rommet blir både konstituert objekt og konstituerende subjekt for diskursive representasjoner (2002). Dette knytter opp til at ideologisk og politisk hegemoni er avhengig av *"dets evne til å kontrollere den materielle konteksten for personlige og kollektive erfaringer"* (Karlsen 2006: 85). Både Cresswell (1996) og Herbert (1997) peker på hvordan kontroll av rom og krav på territorier blir uttrykt gjennom materialiteten på et sted. Cresswell (1996) viser hvordan tagging er en viktig måte å bestride hegemonisk rom på, mens Herbert (1997) i sin artikkel viser hvordan politiet forsøker å kontrollere rom ved å fjerne tagging så fort som mulig. I forskning på gentrifisering og *"gated communities"* framgår det svært tydelig hvordan materialiteten framstår som privatiserende og symboliserer tilhørighet til felles verdier som for eksempel individualisme, orden og konsumerisme (Castell i Eyles 1987; Mills 1993). Samtidig peker Hanhörster (2001) på hvordan minoriteters eller marginale gruppers appropriasjon av rom også kan bli uttrykt og opprettholdt gjennom materialitet og materielle praksiser. I sin studie av to bydeler i Ruhr-området i Tyskland viser hun hvordan tyrkere har gjort nabolaget til sitt gjennom tyrkiske butikker og skilting på tyrkisk. Dette har ført til at det hun kaller *"oldtime germans"* ikke lenger føler bydelen som sin. Et lignende perspektiv jeg vil videreføre ved å se på mulighetene for mostand mot det Lefebvre kaller *"de besluttende myndigheter"*, som vi her kan forstå som de institusjonelle planleggingsaktørene; *"et slikt opprør vil noen ganger kunne ta utgangspunkt i presentasjonen av motprosjekter om motrom, og i politiske krav som av og til vil fremsettes på voldelig vis. Andre ganger vil det bli et opprør som stiller spørsmål ved*

hele det utvekslelige, spektakulære kapitalistiske rommet”(Lefebvre 1975: 52). I kapittel 8 gjør jeg dette ved å studere hvordan motstand manifesteres i ulike former i Jungbusch.

3.5. Oppsummering

I kapittelet har jeg anlagt et lefebvriansk perspektiv på planlegging. Hvorfor har jeg valgt dette i stedet for gå direkte til en drøfting av planleggingsprosessen i lys av begreper som sosial kapital, kommunikative planlegging og sosial balanse? Lefebvres romlige dialektikk og trialektikk er for det første et epistemologisk perspektiv som gjør det mulig å se hvordan ulike elementer (institusjonell praksis, videre samfunnsmessige prosesser, beboernes praksis) spiller inn i en planleggingsprosess, og hvordan stedet selv vil virke tilbake i dialektikk med det som planlegges. For det andre kan de ulike rombegrepene som rom som *bytteverdi*, rom som *bruksverdi*, *rommets representasjoner* og *levd rom* si oss noe verdifullt om den konkrete produksjonen av sted, som gjør at vi kommer ”bak” de implementerte tiltakene og rammeplanene. Med utgangspunkt i de ulike diskursene innenfor planleggingsfeltet jeg har presentert vil jeg undersøke hvordan forståelsen av integrasjon er konstituert i den institusjonelle planleggingsdiskursen i Jungbusch. Jeg har vist til en pågående debatt om hvorvidt planlagt mangfold kan være forskjellspolitik eller bare et overfladisk ”spill for kulissene”. Med utgangspunkt i mitt empiriske materiale vil jeg forsøke å bidra i debatten.

Kapittel 4. Produksjon av data

"... Det er hederlige hypoteser, som tar hensyn til de faktiske forhold; men jeg merker godt at de kommer fra meg, at det bare er måter jeg tar i bruk for å ordne mine kunnskaper. Fra Rollebons side kommer det ikke det minste glimt. Langsomt, dovent, tvert ordner de faktiske forhold seg i det strenge mønster jeg vil gi dem; men hele systemet blir utvendig. Jeg har inntrykk av å skape en rent fiktiv beretning" (Sartre 1964: 23).

Sartres fortvilede eksistensialistiske innsikt i boken *Kvalmen* kan erfares av enhver usikker student i møte med felt første gang. Likevel, eller kanskje nettopp på grunn av dette, må vi som samfunnsvitenskapelige forskere utvikle og ta i bruk en metodikk og et analyseverktøy som gjør det mulig å etterprøve og ta stilling til vitenskapelig arbeid. Problemstillingene mine gjør det naturlig for meg å velge en kvalitativ metodisk tilnærming til generering og analyse av data. Den kvalitativt orienterte analyse stiller spørsmål som omhandler meningsinnhold, fenomeners beskaffenhet og analyse av samhandling (Fossaskåret 1997b). Samtidig er det en tilnærming som muliggjør studiet av fenomeners prosessuelle og relasjonelle karakter.

Men produksjonen av data kan ikke tenkes som en spasertur langs en rett vei der blomstene plukkes som de framtrer. Som Rudie (1997) påpeker vil vi alltid velge ut visse aspekter ved ulike varianter av kvalitative tilnærminger avpasset etter det vi ønsker å studere. Disse valgene vil ha innvirkning på hva slags type data som genereres. Samtidig vil valg av tilnærming til en viss grad være styrt av de teoretiske tilnærmingene, mens begge disse igjen vil påvirkes av de empiriske utfordringene vi blir stilt ovenfor. Slik vil produksjonen av data ta form som en svimlende "wadelsk runddans" (Wadel 1991).

Målet med kvalitativt orientert forskning er ikke først og fremst representativitet, men å uttrykke mening og få en dypere forståelse av samfunnsfenomener. Men det er like fullt et kriterium at den forståelsen en oppnår skal være generaliserbar; det skal være mulig å se det *"generelle i det spesielle"* (Fossaskåret 1997a: 43). Mitt ønske er å bruke mine empiriske funn til å si noe mer generelt om det teoretiske feltet som oppgaven befinner seg innenfor. Slik kan empirien ikke bare si noe om situasjonen i Jungbusch, men også bidra til teoriutvikling.

I kapittelets siste del (4.5.) vil jeg presentere de analytiske verktøyene jeg har tatt i bruk for å analysere mitt materiale. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i semiotikken som analyseverktøy. Semiotikken krever at vi etablerer en forståelse av hvordan mening dannes. Dette vil jeg gjøre før jeg viser hvordan analysen vil utføres i praksis.

4.1. Tilgang til felt

Innledningsvis beskrev jeg hvordan jeg ved en tilfeldighet kom over reportasjer om Jungbusch i lokalpressen da jeg studerte i nabobyen. Jeg bestemte meg snart for at det jeg mente å kunne observere der ville egne seg for en masteroppgave og begynte å forbrede meg for et feltstudium i området. Jeg brukte mye tid på å lese ulike rapporter og dokumenter om byutviklingsprosessen og konteksten for den. Jeg dro også en uke til Mannheim høsten 2005 for å gjøre meg kjent i området. I løpet av uken intervjuet jeg noen sentrale personer i kommunen, og to av dem kom til å fungere som viktige portåpnere for meg under feltarbeidet. Gjennom forberedelsene fikk jeg også utviklet fagtysken min og holdt ”hverdagstysken” ved like. Dette var viktig siden alle intervjuene mine foregikk på tysk.

Jeg stilte spørsmål som gikk på møtet mellom planleggingens rasjonalitet, den institusjonelle praksisen i bydelen og beboeres hverdag i Jungbusch. For å oppnå dypere kunnskap om dette ønsket jeg å gjøre et feltarbeid i bydelen. Jeg håpet at både observasjon og samhandling (deltakende observasjon) ville gi meg verdifulle inntrykk til videre refleksjon. Fossaskåret (1997a) beskriver feltarbeidet som en åpen form for tilnærming. Normalt har forskeren kun en skisse av en prosjektplan med seg inn i felten og må være fleksibel og refleksiv i forhold til forståelse, observasjonssposisjoner og utvelgelse av informanter. Ved å plassere meg i felten oppnådde jeg en form for deltakelse (Fossaskåret 1997a), og jeg ønsket nettopp å bruke deltakende observasjon som metode. Deltakende observasjon innebærer at forskeren går inn i den samhandlingen han skal studere og slik ”*selv er en av de aktørene som han observerer*” (Fossaskåret 1997a: 26). Det er en metode som på mange måter krever total involvering av forskeren. For å kunne gjennomføre deltakende observasjon er det helt sentralt at forskeren får forhandlet seg fram til en lokal status hun kan inngå i. Dette gjør det viktig å redegjøre for tilgangen til felt, som er nettopp ett av aspektene en prosjektplan aldri kan svare på.

Jeg dro til Mannheim i midten av juli 2006 og ble der til like oppunder jul. Men det var først når fellesferien var over i september, og jeg fant en leilighet i Jungbusch, at jeg kom ordentlig

i gang. Jeg hadde en ide om at jeg ville gå via de ulike naboskapsinstitusjonene for å komme i kontakt med folk. Som beboer i Jungbusch hadde jeg full tilgang til disse. Dette kom fram når jeg spurte hos QM om jeg fikk delta; ”så klart, du bor jo her” (QMs leder, tysk, mann), var svaret jeg fikk. I disse naboskapsinstitusjonene ble jeg etter hvert en *deltakende observatør*. Jeg samhandlet aktivt med de andre, fremmet forslag, lot mine meninger skinne gjennom og fikk status som en ”nabo” blant naboer. Gjennom kontakten til QM/GZJ fikk jeg først og fremst tilgang til åpne og offisielle fora og semi-åpne beboerkomiteer hvor beboere og institusjonelle aktører kom sammen, problemer ble definert og løsninger skissert opp. Her møtte jeg beboere som hadde engasjert seg i forhold til bydelen – enten direkte i byutviklingsprosessen eller i GZJ, i Buschtrommel eller som frivillige i de ulike sosiale organisasjonene og foreningene på stedet.

Deltagelse i de ulike beboerkomiteene var en måte å komme ”backstage” i planleggingsinstitusjonen på (Goffman 1959). Jeg fikk et innblikk i *hvem* som reiste problemstillingene, *hvordan* de ble diskutert, hvordan diskusjonene forandret seg fra gang til gang når de ble tolket i lys av ny kunnskap eller nye hendelser, og hvordan ulike posisjoner stod mot hverandre. Dette er ting det er umulig å få innblikk i ved å lese møterefater eller normative beskrivelser av hvordan slike møteforum *bør* fungere i teorien. Denne arenaen viste seg å være det Silverman (2001) kaller en ”åpen setting”, og alle jeg spurte her lot seg intervju. Dette kan ha en sammenheng med at de fleste allerede hadde gitt uttrykk for meningene sine i Buschtrommel, i leserbrev til lokalavisa, *Mannheimer Morgen*, eller på ulike møter.

Etter hvert skjønte jeg imidlertid at jeg via denne arenaen bare fikk kontakt med folk som på en eller annen måte hadde engasjert seg i prosessen. Og disse var, med unntak av noen svært få, alle tyskere, og i all hovedsak folk med bakgrunn fra et middelklassesjikt. Jeg tok kontakt med ulike sosialarbeidere og ansatte i foreninger som for eksempel Beboerforeningen og deres *Internasjonale Kvinnetreff*, for å høre om de kunne formidle kontakt ”ut” i Jungbusch. Jeg antok at disse personene var såkalte ”gatekeepers”; personer som kunne åpne eller stenge døren til mer lukkede settinger (Silverman 2001). Jeg ventet et par måneder, hvor jeg stadig fikk forsikringer om at dette ville gå, før jeg til slutt skjønte at det var svært få med innvandrerbakgrunn som besøkte de forskjellige foraene eller foreningene. Jeg innså at at jeg ikke ville komme i kontakt med folk på denne måten.

På den ene siden var dette en av de største uforutsette vanskelighetene jeg møtte i felten. På den andre siden gav det meg viktig innsikt; ”for allerede det å stige inn i forskningsfeltet gir – hvis man gjør det til en del av analysen – viktig kunnskap om feltet og dets aktører” (Koch 2005: 55 min oversettelse). Gjennom å delta på de ulike møtene og samlingene erfarte jeg at bydelen på den ene siden kunne rose seg av et arsenal av møteplasser og fora, men at disse så godt som overhodet ikke ble brukt av de av bydelens befolkning som hadde innvandringsbakgrunn eller av folk fra lavere sosiale sjikt. Dette impliserte jo igjen at denne delen av Jungbusch sin befolkning ikke var med i verken problemdefineringsfasen eller i løsningsformuleringsfasen i prosessen. Problemene med å få tilgang til ”den jevne mann/kvinne i gata” i Jungbusch vil jeg komme nærmere tilbake til nedenfor.

Da jeg kom til Jungbusch i september, ble jeg gjennom samtaler raskt klar over at tilstedeværelsen av romanifolk fra Øst-Europa var et viktig tema i den generelle debatten i bydelen, og hadde vært det et halvt års tid. Dette var en ukjent situasjon for meg før jeg kom dit, og jeg ble nødt til å forholde meg til den på løpende bånd. Jeg ønsket å snakke med beboere i denne kategorien, men dette viste seg å være en fullstendig lukket setting for meg. Da jeg stod fast konsulterte jeg flere ganger *Forbundet for tyske romani og sinti* (”Verband Deutsche Sinti und Roma”) for å få råd. De hadde ingen kontakt med disse folkene siden de ikke var *tyske* romani og sa rett ut at uten ”portåpnere” ville jeg få store vanskeligheter med å opprette en relasjon til dem. Erfaringer med vitenskapsfolk og myndigheter opp igjennom historien har gjort romani generelt kritiske til forskere. Koch skriver om sin forskning som omhandler nettopp øst-europeiske Romani i vest-tyske storbyer; ”*tilgangsvanskelighetene må begripes som en del (forsknings)feltets strukturerte virkelighet*” (Koch 2005: 75 min oversettelse). Etter noen uker fikk jeg høre om en tysk mann som i yrkessammenheng jobbet nært med romaniene i Jungbusch. Jeg tok kontakt med ham for å høre om han kunne skaffe meg tilgang. Igjen ventet jeg flere måneder, med stadige lovnader om tilgang, før jeg skjønnte at heller ikke dette ville gjøre det mulig for meg å entre denne lukkede arenaen.

Jeg har ingen intervjuer eller feltsamtaler med romani. Dette ønsket jeg, og det kan ses på som en svakhet ved min oppgave. Allikevel kan debatten om romani og deres ankomst og tilstedeværelse i bydelen analyseres som en uvanlig hendelse (Thuen 1997), eller som en ”*act of transgression*” slik Cresswell anbefaler; ”*by looking at events that upset the balance of*

common sense I let the events, themselves, become the questions” (Cresswell 1996: 22).

Majoritetens reaksjoner, og den institusjonelle praksisen ovenfor denne kategorien/gruppen, kan synliggjøre relevante aspekter ved hvordan planleggingsdiskursen er konstituert i Jungbusch.

4.1.1. Forskerens status i felten.

Som det kommer fram ovenfor, var min tilgang til felt i stor grad bestemt av den statusen jeg ble tildelt, eller klarte å forhandle meg fram til, ved å etablere en relasjon til de ulike aktørene i Jungbusch (Aase 1997a). Som Aase (1997a) presiserer, etableres relasjoner mellom statuser som det er knyttet rolleforventninger til. Det å fysisk bo i Jungbusch, og dermed kunne opptre som, og bli ansett som, beboer, viste seg å være alfa og omega i forhold til nabokapsinstitusjonene og den kontakten de kunne formidle. Med Fossaskåret (1997b) kan vi si at min rolle som forsker ble ”gjerdet inn” i beboerstatusen. Denne statusen kombinerte jeg med at jeg prøvde å etablere en status som ”lærervillig norsk student” som gav meg lov til å stille spørsmål og opptre som intervjuer.

Statusen som *nabo* var også til en viss grad en effektiv status i forhold til feltsamtaler med butikkansatte og folk på gaten, om enn i et mer begrenset antall. Jeg bodde midt i sentrum av Jungbusch med utsikt og utgang til gågaten der folk samlet seg hele døgnet. Dette innebar at jeg fort ble på nikk og smil med mange av bydelens befolkning. Likevel hadde jeg problemer med å etablere en relasjon som gav meg mulighet til å bli kjent med eller samhandle med dem. Jeg forble den naboen man smilte og nikket til. De som jeg ble bedre kjent med, da særlig butikkansatte og ansatte på internettkafeene i bydelen, var skeptiske og ønsket ikke svare på spørsmål om Jungbusch. De formidlet en usikkerhet ovenfor hva et forskningsprosjekt var og forstod heller ikke hva jeg som nordmann ville vite om deres nabolag. I ettertid har jeg reflektert over at det at jeg verken var mann eller mor også gjorde det vanskelig for meg å etablere en relasjon til ”mannen eller moren i gata” i Jungbusch. Det offentlige rommet i Jungbusch er et maskulint rom. På dagtid bruker også kvinnene rommet, men da nesten alltid i samvær med barn. Jeg fant ingen status å gå inn i som gjorde at jeg greide å etablere en annen relasjon til mine naboer enn den litt ukjente nabo.

De av mine beboerinformanter som ikke er tilknyttet GZJ/QM fikk jeg kontakt med gjennom tips fra folk eller annet sted i den mer fjerne kretsen rundt GZJ. Noen visste om noen, som

visste om noen, som til slutt sa ja. Kontakten med disse ble slik mer formell og fant sted i en intervjusituasjon der jeg fikk rollen som ”student med interesse for Jungbusch”. Det ble altså slik at naborollen gav meg den sterkeste grad av involvering ovenfor de som var tilknyttet naboskapsinstitusjonene, mens jeg måtte presentere meg som student for å få kontakt med andre beboere (Fossaskåret et al. 1997).

4.2. Etikk, makt og objektivitet

4.2.1. Etikk i felten

Beboerstatusen reiste både etiske og metodologiske problemstillinger. I og med at jeg ble ansett som nabo, og en svært engasjert og aktiv sådan, ble jeg to ganger spurt om å delta i reportasjer i Buschtrommel, og også om jeg ville sitte i avisens redaksjon. På den ene siden gav dette meg muligheten til å gi noe tilbake til lokalsamfunnet. På den andre siden var faren der for at jeg uttalte meg om ting som jeg ikke hadde forstått eller at jeg posisjonerte meg på en måte som lukket min tilgang til visse arenaer. I disse situasjonene prøvde jeg å aktivt forhandle om min status. Jeg fokuserte på at jeg var student og at jeg ville holde meg litt i bakgrunnen. Dette var vanskelig siden oppførselen min ble identifisert med oppførselen til en engasjert beboer (se Solberg 1996; Aase 1997a). Det er også et etisk problem at selv om jeg ved flere anledninger presenterte meg selv som student og som ”Jungbuschforsker” i de ulike foraene, kom det stadig vekk noen nye til som ikke hadde fått det med seg. Jeg fikk derfor ikke alltid anledning til å spørre alle om det var greit at jeg var der. Jeg har forsøkt å være sensitiv i forhold til det som kom fram på møtene og har for eksempel valgt å ikke tilkjennegi hvem som sa hva når jeg bruker direkte sitater derfra. Dette gjelder også selv om vedkommende er informant i intervjuer på et annet tidspunkt. Dette prinsippet følger jeg også i forhold til feltsamtaler i forkant og etterkant av møtene.

Noen ganger i ekspertintervjuene ble naborollen blandet med en slags miniekspertrolle eller byplanleggingsstudentrolle. Det at jeg både hadde en fot innenfor planleggingsinstitusjonen, men også bodde i et hus med dårlig rykte i Jungbusch, fikk to av mine ekspertinformanter til å uttrykke et ønske om at jeg skulle rapportere tilbake til dem hvordan ”*det egentlig er å bo i det huset og i Jungbusch*”. I disse situasjonene måtte jeg forhandle om min nøytralitet som ung forsker.

Gjennom å selv bli en aktør i felten kan man si at jeg i visse situasjoner virket mer som en ”deltakende konstruktør” enn en deltakende observatør (Aase 1997a). Jeg uttalte meg på møtene ved direkte forespørsler, og flere ganger opplevde jeg å bli definert som en ”medkjemper” eller aktivist av folk som var kritiske til deler av det som skjer i Jungbusch. Et spesielt tilfelle var da jeg holdt en innledning om mitt arbeid om Jungbusch på en konferanse. Innledningen lå publisert på nettet i noen uker, og jeg fikk seinere høre at en informant, som så seg selv som støttespiller for romanifolket, brukte den til å argumentere for deres sak. Jeg valgte å trekke artikkelen tilbake siden det var i startfasen av prosjektet. I ettertid ser jeg at det var for tidlig å skrive noe, og jeg ville valgt annerledes i dag.

Kunnskapens rett

”*Har kunnskap sin egen rett?*” spør Fossaskåret (1997b) og ser på etiske problemstillinger ved at forskeren distanserer seg fra det nære og søker seg inn i samhandling med bakenforliggende mål. Dette spørsmålet surret rundt i hodet mitt under hele feltarbeidet. Jeg opplevde at en informant som hadde oppfattet meg som en medsammensvoren ble skuffet over at jeg trakk meg fra et intervju på hennes blogg på grunn av at jeg ville vente til jeg hadde reflektert mer over observasjonene mine. Hvordan balansere mellom det mine informanter kanskje oppfattet som ”hverdagsprat” og min målsetting om å bruke informasjonen til andre formål? De etiske problemstillingene som deltakende observasjon spesielt, og et forskningsarbeid generelt, reiser, må omgås med omhu og med de ”verktøy” en har til rådighet. Det handler om at forskeren gjennomgående må ha en kritisk selvrefleksjon, en varsomhet i omgang med det han får vite, ærlighet i forhold til observasjonene og en ansvarlig presentasjon som det er mulig å etterprøve (Fossaskåret et al. 1997). Jeg har for eksempel ved enkelte anledninger sett det som nødvendig å utelate informasjon om informantens sosial status *selv om* dette ville belyse arbeidet, og har prøvd å arbeide ved hjelp av et analyseapparat som gjør det mulig for en leser å etterprøve det jeg skriver. De etiske refleksjonene bringer oss over til behovet for innsikt i forskeren som en situert aktør og i makt som et evig tilstedeværende fenomen i forholdet mellom forskeren og dem hun representerer.

4.2.2. Situert kunnskap og selvrefleksjon

”*For political people, social constructionism cannot be allowed to decay into the radiant emanations of cynicism*” skriver Haraway (1991: 184) og etterlyser en tilnærming til kunnskap som tar utgangspunkt i at verden eksisterer som en realitet der ute, *samtidig* som

hun opprettholder et syn på kunnskap og forskeren som historisk og sosialt betinget. I sin feministiske kritikk av ”gude-trikset” i vitenskapen, det vil si den objektivistisk-positivistiske tanken om at man kunne se ”from nowhere”, påpeker hun hvordan all kunnskap er kroppslig og situert. Ethvert syn vil derfor være et blikk ”from somewhere”. Denne innsikten danner grunnlaget for en type objektivitet som hun kaller ”situert kunnskap” som nettopp tar utgangspunkt i forskeren som et sosialt, kulturelt og kjønnet vesen (Haraway 1991). Den situerte kunnskapen kan ses på som en kontekst for de valgene man gjør som forsker (Paulgaard 1997).

Den erfaringen jeg hadde fra før med kommersielle byutviklingsprosjekter som det i Jungbusch, har jeg fått gjennom en posisjon som bolig – og byaktivist. Dette fikk meg til å se felten som en slags ”kamparena”. Min politiske overbevisning og tankegods fra ”No-border”-miljøet er også svært viktig å vise til her. Dette er et nettverk som kjemper for flyktninger og asylsøkeres rettigheter ut ifra et motto om at ”intet menneske er illegalt”. Jeg visste at selvrefleksjon i felten ville være uhyre viktig for meg. Ved å hele tiden reflektere over forholdet mellom det jeg observerte, leste og mente fra før, ble det mulig for meg til en viss grad å stille meg kritisk til min egne forutinntatte meninger og kategorier. Slik åpnet det seg en mulighet for ny innsikt. Likevel har det vært et bevisst politisk og faglig valg fra min side å lese integrasjonstiltakene og byutviklingsprosessen i Jungbusch i et maktperspektiv. Da jeg trekker i tvil mange av de grunnleggende forutsetningene for måten å tenke forholdet mellom borger og stat på, mener jeg at integrasjonstiltak stadig vekker, på nytt og på nytt, må vurderes kritisk. Dette vil skinne gjennom og farge drøftingen min. Samtidig er det et faglig valg fordi det finnes lite forskning på ”Quartiermanagement”, og på forholdet mellom byplanlegging og integrasjonstiltak, som har en slik tilnærming.

4.3. Produksjon av datamateriale

Jeg valgte hovedsakelig fire former for dataproduksjon. Disse var deltagende observasjon, observasjon i felt og feltsamtaler, intervjuer og tekstanalyse. Deltakende observasjon som metode har jeg presentert inngående ovenfor. Jeg vil her gi en kort beskrivelse av de tre andre.

4.3.1. Feltsamtaler og observasjon

Jeg har beskrevet ovenfor hvordan jeg søkte kontakt til naboene i bydelen, vandret rundt, observerte og snakket med dem der jeg fikk innpass. Observasjon i bydelen var viktig for

meg, spesielt i forhold til at jeg var opptatt av hvordan folk brukte rommet, uttrykte konflikter gjennom henvisning til rommet og forholdt seg fysisk til institusjonene i bydelen. Noen ganger opplevde jeg at muligheten til å være *deltakende observatør* i ulike fora gav meg en direkte tilgang til å være *observatør* i bydelen ved seinere anledninger og åpnet nye muligheter for feltsamtaler. Et eksempel er at jeg deltok i ett av Laboratorio 17s prosjekter under festivalen Nachtwandel som organisator på lik linje med de andre laborantene. Folk fra Jungbusch som kom innom kjente meg igjen ved seinere anledninger. Dette åpnet for feltsamtaler hvor jeg fikk status som nabo, kunstner eller bartender. Feltsamtaler kan beskrives som den dagligdagse praten som oppstår spontant mellom mennesker som møtes. I slike samtaler vil forskeren kanskje snakke like mye som hun lytter (Fossaskåret 1997a). Feltsamtaler kan gi forskeren svar på spørsmål han ikke visste fantes og ”*som han ikke hadde forutsetninger for å spørre om*” (Fossaskåret 1997a: 24).

4.3.2. Intervju

Jeg gjorde til sammen 26 intervjuer, hvorav tre gruppeintervjuer (to av dem med to, og ett med fire personer tilstede). Intervjuene varte som oftest rundt en time, selv om noen strakk seg ut over flere timer. Gjennom deltakelse i ulike fora, aksjoner og sosiale sammenkomster i byrommet, hadde jeg allerede møtt eller hatt samtaler med en del av informantene før intervjuene. Med andre informanter hadde jeg snakket lenge på telefonen før vi møttes. Dette betydde at intervjuene i det fleste tilfellene ble mer som en samtale eller et ”opend-ended” intervju (Silverman 2001). Informantene visste at jeg allerede hadde en del kunnskap og jeg tilpasset også hvert intervju til informanten, selv om noen forståelses – og verdispørsmål gikk igjen. Jeg er likevel klar over at jeg gjennom mine spørsmål til en viss grad formet hva, og hvordan, informantene mine svarte (Silverman 2001). Det påvirket også intervjuene i en viss grad at Jungbusch er et sted i endring og med stor aktivitet. Hver måned brakte med seg nye hendelser, eller ting var blitt sagt og skrevet som jeg måtte relatere spørsmålene mine til. De to intervjuguidene jeg hadde laget på forhånd til henholdsvis ekspert – og beboerintervju virket derfor mer som en rettesnor for å oppnå sammenlignbarhet. Ekspertintervjuene fungerte både som oppklaring av dokumenter og sammenhenger jeg ikke hadde skjønt, men gav meg også informasjon om hvordan den institusjonelle praksisen på stedet konstitueres og framtrer som meningsfull.

Jeg brukte båndopptager under de fleste intervjuene, som jeg siden transkriberte og oversatte selv. I de intervjuene som tok form som kaffebesøk skrev jeg notater underveis og noterte ellers ned det jeg husket etterpå. Alle informantene mine, bortsett fra to, snakket flytende tysk. Alle oversettelsene i teksten er mine. Dette gjelder også skriftlige dokumenter som er oversatt fra tysk til norsk.

4.3.3. Dokumenter

Skriftlige kilder utgjør en betydelig del av mitt empirigrunnlag. Jeg var interessert i å bli kjent med den historiske utviklingen og konteksten for den lokale diskursen om Jungbusch og tiltakene som ble gjennomført der. Dokumentene virket slik både som bakgrunnskilder, men også som skrevne kilder for analyse. På den ene siden var dette offentlig formulerte kilder som gav meg det *autoritative* i diskursen, eller den offentlige formulerte mening (Fossaskåret 1997a: 23). På den andre siden var også leserbrev, *Buschklopfer*,³² opplag eller løpesedler viktige kilder til ulike beboeres meningsverden.

4.4. Avgrensning

Det å skulle avgrense studiet i forhold til tematikk, studieområde og informanter opplevde jeg som svært krevende. Siden feltarbeidet krever nærmest total involvering opplevde jeg underveis at Jungbusch, og alle de ulike spørsmålene som reiste seg for meg i bydelen, framstod som en helhet og som det viktigste i verden for meg.

4.4.1. Avgrensningen av stedet og av diskursen

Bydelen Jungbusch er en egen statistisk enhet i kommunen og også et klart avgrenset fysisk område. Spørsmålet om avgrensning av felten ble for meg derfor i større grad et spørsmål om hvordan jeg skulle avgrense planleggingsdiskursen om Jungbusch. Dette er vanskelig på grunn av innsikten i at ethvert diskursivt felt vil være omgitt av større samfunnsmessige diskurser (Harding og Phillips 1998). Jeg er her enig med Phillips og Jørgensen (1999) i at avgrensningen av diskurs må ses på som et analytisk grep, som en størrelse man legger ned over virkeligheten for å skape en ramme for sin undersøkelse. En avgrensning jeg har gjort i forhold til planleggingsdiskursen er at jeg kun analyserer den på lokalt og kommunalt nivå.

³² "Buschklopfer" er en avis som blir gitt ut av enkelte beboere i Jungbusch. "Klopfer" betyr "en som banker på".

Flere viktige avgjørelser, som gjelder for eksempel tildeling av penger til ulike aktører, taes sentralt på Bundesland – eller føderalt nivå. Dette er aspekter jeg ikke får med i analysen min.

Enhver planleggingsprosess har et *formelt* nivå (plandokumenter og retningslinjer), men også et *pragmatisk* eller *operasjonalisert* nivå. Ønsket om å i) studere hvordan integrasjonsforståelsen er konstituert i den institusjonelle diskursen, og ii) studere spenningen mellom institusjonell romlig praksis og befolkning i Jungbusch (kap.8), fører til en viss grad til at jeg presenterer disse to som stivnede kategorier. Jeg får ikke fullt ut med meg det som kan kalles institusjoners *uformelle nivå*; det lokale nivået ”*beyond systematic organization*” (Thorseth 1992: 5). Jeg har også valgt å se bort fra i hvilken grad informantenes utsagn er *strategiske*. Dette gjør jeg nærmere rede for nedenfor i avsnittet om analytiske verktøy.

4.4.2. Informanter

Fog (1996) hevder at hvis utvalget av informanter er basert på vurderinger som impliserer både teoretisk og empirisk viten, kan vi snakke om et ikke-statistisk representativt utvalg. Så var tilfelle for meg. Likevel ser jeg svakheter ved mitt empiriske materiale. For det første varte feltarbeidet for kort og jeg kom ikke i mål med å etablere en god og effektiv relasjon til naboene mine, eller til det som kan kalles den jevne beboer Jungbusch i forhold til sosial status. De fleste av mine informanter tilhører et middelsjikt i forhold til *kulturell* kapital, om enn *ikke* nødvendigvis *økonomisk* kapital (flere av informantene hadde dårlig råd og definerte seg selv som ”freaks”, eller var fattige kunstnere eller asylsøkere med akademisk bakgrunn) (Bourdieu 1984). For det andre er spørsmålet om hva som skal representeres i mitt case vanskelig; er det andelen ”Ausländer” i Jungbusch eller informantens sosiale status/klasse? Jeg var ikke i tilstrekkelig grad klar over det sentrale ved dette skillet før jeg kom til felten og fokuserte nok for lenge på den første kategorien som kjennetegn på variasjon og mangfold i det empiriske materialet. I forhold til etnisk tilhørighet er mitt materiale svært mangfoldig, mens det som sagt har visse svakheter i forhold til klasse.

Men det er også viktig å nyansere et begrep om etnisk gruppe. Jacobsen (2002) problematiserer begrepet ”etnisk gruppe” og peker på at ikke-vestlige minoriteter i vesten ofte ikke er grupper i sosiologisk forstand, men snarere ”kategorier”. I sosiologisk forstand er ”gruppe” forbundet med en identitet som individet kan identifisere seg, mens ”kategori” står for tilskrevet egenskap ved individet (Gressgård 2005). I denne betydningen refererer etnisitet

først og fremst til forskjellighet fra ”de innfødte” (Jacobsen 2002). Jeg refererer i oppgaven til ”der Ausländer” (utlendingen), ”romani” eller ”gjestarbeideren” som kategorier i planleggingsdiskursen og ikke som sosiologiske grupper. ”Der Ausländer” var den mest dagligdagse benevnelsen på folk med innvandrerbakgrunn blant mine informanter. For å forstå hvordan benevnelsen brukes trenger vi en kunnskap om tysk statsborgerskapsreglement. I grunnloven fra 1949 blir statsborgerskap knyttet til et *jus sanguinis* prinsipp som reserverer denne rettigheten til etniske tyskere basert på blod eller avstamning (Radtke 1997). Dette innebærer at selv om gjestarbeiderne fikk fulle sosiale rettigheter fikk de ingen politiske rettigheter og ble ikke sett på som borgere i Tyskland. Derfor har politikken ovenfor innvandrere i Tyskland til i dag blitt betegnet som ”Utlendingspolitikk” (”Ausländerpolitik”), og innvandrere har hett ”våre utenlandske medborgere” (”Unsere ausländische Mitbewohner”) (Brubaker 2001). I 1999 ble lovene for statsborgerskap endret, og *jus sanguinis* prinsippet ble utvidet med et prinsipp om *jus soli* som er et territorialitetsbasert prinsipp for statsborgerskap. Dette gjorde det mulig for innvandrere å søke om tysk statsborgerskap og også for barn født i Tyskland av utenlandske foreldre å bli tyske (Brubaker 2001). Lovendringen har ført til en endring av måten innvandrere omtales på i Tyskland. I dag snakkes det ofte om ”folk med en migrasjonsbakgrunn” (”migrationshintergrund”). I tillegg har lovendringen gitt seg enorme utslag på befolkningsstatistikker. Alle statistikkene jeg bruker er fra etter lovendringen. Jeg bruker ordene ”innvandrer” og ”innvandringsbakgrunn” når jeg refererer til dem som omfattes av den tyske kategorien ”Ausländer”.

Informantene er systematisert i vedlegg 1. Jeg skiller mellom *beboere* og *aktører*. Aktører er de som deltar offentlig på ulike nivåer i planleggingsprosessen. Alle er anonymisert, men innehaverne av de mest sentrale vervene/stillingene er registrert i kraft av sin stilling. Aktørene er situert i forhold til kjønn. Tyskere, russlandstyskere, italienere og tyrkere har jeg også valgt å posisjonere i forhold til nasjonalitet. Jeg har derimot valgt å anonymisere de jeg snakket med som var asylsøkere/flyktninger fordi det hadde vært lett å finne ut hvem de var hvis jeg oppgav nasjonalitet. Jeg har valgt å kalle dem ”asylsøkere”.

4.5. Analytiske verktøy

Etter feltarbeidet satt jeg med store mengder empirisk materiale. For å hente ut informasjon fra materialet som kunne hjelpe meg å belyse problemstillingene mine, trengte jeg ett sett

analytiske verktøy. På den ene siden kunne disse hjelpe meg i utvelgelsen og fortolkning av materialet, og på den andre siden muliggjøre etterprøving av mine slutninger. Med Aase (1997b) kan vi si at det er gjennom analysen at forskeren omformer empiri til data. For at analysen skal framstå som legitim og begrunnet må den underlegges bestemte kriterier for tolking.

Valg av framgangsmåten for fortolkning av empirisk materiale henger sammen med hva slags type material man har og hva slags spørsmål man ønsker svar på. Min første problemstilling omhandler hvordan integrasjonsforståelsen i planleggingsprosessen i Jungbusch er konstituert. Dette er et spørsmål som fokuserer på hvordan mening produseres og opprettholdes. Jeg har søkt å finne svar på begge problemstillingene mine gjennom intervjuer, feltsamtaler og tekst. Det jeg har arbeidet med i denne prosessen er allerede fortolket data – beskrivelser eller representasjoner av virkeligheten som mine informanter formidlet. En slik prosess hvor forskeren fortolker allerede fortolket data kalles ”dobbel hermeneutikk”. I denne prosessen fortolker hun begreper og symboler som *representerer* virkeligheten (Aase og Fossaskåret 2007). En annen måte å si det på er at hun fortolker *representasjonene*.

Det er flere utfordringer ved en slik fortolkningsprosess. I en relasjonell språkforståelse ligger det en visshet om at ethvert begreps betydning er avhengig av relasjonen til andre begreper (Neumann 2001). Dette gjør kjennskap til konteksten viktig og leder også oppmerksomheten over på et annet aspekt ved symbolene; de er *polysemiske*, det vil si at de har nyanser i betydning som for eksempel avhenger av *hvem* som snakker (geografisk tilhørighet, kulturell bakgrunn etc.). For å kunne fortolke en slik kompleksitet har jeg funnet at en semiotisk tilnærming er anvendelig. Semiotikk er en teori om hvordan vi kan kommunisere mening gjennom tegn (Heradstveit og Bjørge 1992) og som antropologen Singer sier det er kravet til en god semiotisk analyse nettopp ”å få innblikk i bruken, konteksten, og historien til det tegnsystemet som studeres gjennom felt-erfaring” (Aase og Fossaskåret 2007: 23). Samtidig vil jeg hevde at kjennskap til konteksten også kan være en *forutsetning* for en god analyse (Neumann 2001). Min analyse av planleggingsprosessen i Jungbusch hadde ikke vært mulig hvis jeg ikke hadde hatt kjennskap til sentrale diskurser innenfor byutvikling i Vest-Europa og Tyskland i dag.

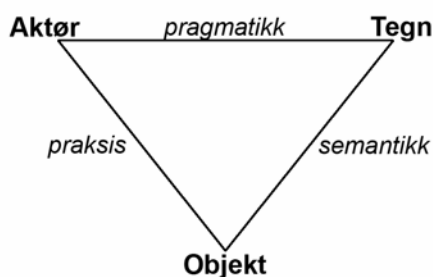
4.5.1. Språk og mening

Enhver praksis, utsagn eller gjenstand som er meningsfull for mennesker vil kunne fortolkes som tekst, gjennom semiotikkens fortolkningsapparater. Påstanden bygger på en vid forståelse av tekst som *”fenomener bundet sammen av en kode”* (Neumann 2001: 23). Det er måten koden kobler sammen tegn på, som gjør at vi kan forstå hverandre. Semiotikkens funksjon i denne sammenhengen er at den *”prøver å avdekke det ubevisste og konvensjonelle som ligg innebygd i all kommunikasjon, dei underliggjande kulturelle kodane som bestemmer korleis vi tolkar språklege og ikkje språklege utsagn”* (Heradstveit og Bjørgo 1992: 21). I denne tilnærmingen er det de *kollektive* meningssystemene slik de er nedfelt i kulturen som er i sentrum. Jeg vil si det slik at det er disse underliggende kodene som gjør at representasjonene får sin *”epistemologiske makt”*.

Navnet semiotikk stammer fra det greske *”semion”* som betyr tegn, og tegnet, som *”et uttrykk som står for eit innhald”*, kan kalles grunnenheten i semiotikken (Heradstveit og Bjørgo 1992: 21). Ulike teoretikere har forsøkt å etablere forholdet mellom tegn, objekt og interpretant for å forklare hvordan mening oppstår og opprettholdes. Til mitt formål har jeg funnet at Aase (2007) sin modell (modell 4.1) er relevant og god å tenke med. Denne er en bearbeiding av filosofen og fysikeren Pierce sin tegnmodell som gjør modellen mer anvendbar for samfunnsvitenskapelig bruk.

Semiotisk modell

Aases modell består av en aktør, et tegn og et objekt. Han har byttet ut Pierce sin passive *interpretant* (et tegn som tolker tegn) med en sosialt situert aktør som har en pragmatisk og strategisk relasjon til tegnet og en erfarings – og praksisbasert relasjon til objektet. Jeg vil peke på noen sentrale aspekter ved modellen sett utifra det epistemologiske perspektivet jeg anla i forrige kapittel.

Figur 4.1: Semiotisk modell for samfunnsvitenskapelig analyse (Kilde: Aase og Fossaskåret 2007).

Et første viktig poeng er at den pragmatiske relasjonen mellom tegn og aktør peker på potensialet for stridighet rundt tegn og deres meningsinnhold. Objektet vil sette visse grenser for tegnbruken (semantisk relasjon), men innenfor disse grensene er det mulig å ”*manipulere med mening*” (Aase og Fossaskåret 2007: 28). Slik jeg ser det betyr ikke begrepet pragmatisk *nødvendigvis* at aktøren er bevisst sitt forhold til tegnene og omgås dem strategisk. I denne oppgaven vil jeg fokusere på hvordan det pragmatiske i relasjonen også kan henspille mer generelt på at relasjonen mellom ilagt mening og tegn, eller mellom ulike tegn, er et strukturert felt, men som også er forholdsvis åpent (se Laclau og Mouffe 2001). Med dette mener jeg at det finnes diskurser som ”*etableres som totalitet, hvor hvert tegn er entydig fastlagt som moment gjennom relationer til andre tegn, og det gjør den ved at udelukke alle de andre mulige betydninger, tegnene kunne have*” (Jørgensen og Phillips 1999: 37). Jeg har av avgrensningshensyn valgt å se bort fra det *strategiske* i de ulike aktørenes utsagn og praksiser i drøftingen. Fokuset er derimot på hva de ulike utsagnene og hendelsene kan fortelle om hvordan forståelsen av integrasjon er konstituert i den institusjonelle planleggingsdiskursen. Mitt formål er med andre ord ”*å studere hvorledes det eksisterer en rekke handlingsbetingelser for det talte og det gjorte, hvorledes et gitt utsagn aktiverer eller ’setter i spill’ en serie sosiale praksiser, og hvorledes utsagnet i sin tur bekrefter eller avkrefter disse praksisene*” (Neumann 2001: 83). Jeg er her tilbake ved et begrep om diskurs. Det interessante er hvilke effekter diskursene har i verden ved at de strukturerer og definerer hva som til ethvert tidspunkt kan gjelde som sann kunnskap eller viten. Når dette er sagt vil jeg likevel understreke innsikten fra Aases modell; selv om diskurser er bestemmende for hva som sanses og kommuniseres, så vil de alltid gi rom for flere forskjellige handlinger, og aktørene vil ha et mer eller mindre bevisst forhold til diskursenes representasjoner. Poenget er heller at diskursen definerer et *handlingsrom* der ulike handlinger er mulige, mens andre ekskluderes. Gjennom å analysere praksiser vil vi kunne få innsikt i hvilke meningsstrukturer som muliggjør dem. Ulike tiltak som er iverksatt av planleggingsinstitusjonen vil i drøftingen operasjonaliseres som hendelser som jeg vil studere ved hjelp av semiotikkens analyseapparat.

Et annet poeng vi kan lese ut av modellen er hvordan objektene er sentrale størrelser i meningsdannelsen og virker som bærere av diskurser og hegemoniske verdier (se kap. 3.4.3). Objektene mening må aktivt forhandles om gjennom praksis.

4.5.2. Semiotisk analyse i samfunnsvitenskapen

Lefebvre (1991) ønsket å bruke semiotikken til å analysere byen eller rommet. Simonsen skriver;

”han forsøker således at anvende lingvistikens begreper om betegningssystemer, sprogsystemer og tekst-kontekst til at forstå byens betydninger og meninger – hvilke budskaper den utsender og modtager – men også til at ’afkode’ disse – dvs, afdække, hvilke ideologiske systemer tegnene dækker over”
(Simonsen 1993: 53).

Når jeg i kapittel 5 spør; ”hvordan kan vi forstå et tiltak om som går ut på å forandre byrommene i Jungbusch?”, beveger jeg meg i denne tradisjonen. Spørsmålet blir hvordan vi kan utføre en slik analyse.

Semiotikken kan forstås som ”et fundament for å utforske hvordan tegn er relatert til hverandre for å skape eller ekskludere mening” (Karlsen 2006: 55). Pierce (i Aase og Fossaskåret 2007) skiller mellom tre typer tegn, eller tre hovedmåter et tegn kan knyttes til et objekt. *Ikonet* er et tegn som er basert på likhet med objektet; for eksempel en mannsfigur på herretoalletet. *Indeksen* er et tegn som er knyttet til objektet gjennom en årsakssammenheng, som for eksempel at røyk (indeks) indikerer ild (objektet). Et *symbol* har ingen sammenheng med objektet og er et vilkårlig tegn basert på enighet om betydning. Det at symbolet er vilkårlig knytter det til makt – makt til å definere meningsinnholdet i symbolet; ”*the domain of signs coincides with the domain of ideology such that whenever a sign is present, ideology will be present as well*” (Eyles 1987: 95). Sitatet fra Eyles knytter sammen makt, meningssystemer og tegn. Dette er en sentral innsikt i oppgaven min.

I en semiotisk analyse begynner forskeren gjerne med å undersøke hvilke ord (symboler) som informanter eller dokumenter og andre skriftlige kilder anvender. I denne sammenhengen er et begrep om kontekst essensielt slik jeg nevnte ovenfor. Pierce sitt begrep om *interpretanten* synliggjør dette. Hos Pierce var interpretanten et tegn som tolket tegn i en uendelig semiose (Aase og Fossaskåret 2007). Slik ser vi at tegnet får betydning ved å tolkes gjennom andre tegn. Heradstveit og Bjørge (1992) peker på hvordan et tegn får mening ved å plasseres i opposisjon til andre tegn. De tar i bruk Saussures begrep om *posisjonsverdi* for å forklare dette. Dette begrepet kan være et nyttig utgangspunkt for eksempel i analyse av konflikter. Ulike partene i en konflikt vil ofte bruke ulike og konkurrerende ord for å beskrive det som striden gjelder; ”*Kvart av disse begrepa får gjerne ein stor del av det politiske innhaldet sitt*

nettopp ved å stå i motsetning til det konkurrerende begrepet” (Heradstveit og Bjørge 1992: 26). Et eksempel på dette i min tekst er striden mellom å beskrive problemene i Jungbusch som *sosiale* vs. *kulturelle* problemer.

Tegnets assosiative felt

Et tegn vil alltid ha en avgrenset meningsinnhold, en leksikalsk eller bokstavlig betydning. Samtidig vil det ha et assosiativt felt rundt seg (Kjeldstadli 1997). Dette feltet av ekstrabetydninger kan kalles konnotasjoner. Å lete etter et ords konnotasjoner er viktig i analysen fordi de sier noe om tegnets (ordets, handlingens) meningsinnhold. For eksempel kan vi se etter om et tegn har et felt med positive eller negative konnotasjoner rundt seg.

Kategorier

Tolking av kategorier er et sentralt analytisk verktøy i semiotikken. Aase (2007) skiller mellom begrep (symbol) og kategori. Han hevder med utgangspunkt i Lakeoff og Johnson at kategoriene er kroppslig erfarte, mens begrepene er kulturelle og konstruerte. Når vi lokaliserer noe i en bestemt kategori gir vi mening til verden. Samtidig trenger vi begreper for å tenke om kategoriene. Begreper er således meningsbærende; *”når vi begrepsfester en kategori gir vi mening til kategorien(...) begrepene bestemmer hvordan vi tenker om kategoriene”* (Aase og Fossaskåret 2007: 3). Slik jeg forstår sitatet tilsier det at vi ikke kan erfare kategoriene uten gjennom våre begreper. Med andre ord vil jeg si at meningssystemene er kroppsliggjorte. Jeg ender opp med et skille mellom kategori og begrep som vil utviskes i verden. Det kan likevel være interessant å skille mellom dem i analysesammenheng.

Kategorier kan tenkes som *”en beholder”* vi mennesker plasserer observasjoner i. Dette er basert på en tanke om at *”evnen til å kategorisere er en systematiserende mekanisme, som er en allmennmenneskelig egenskap”* (Aase 1997b: 144). Det sentrale er at hvordan vi kategoriserer er knyttet til mening og makt.

Aase (2007) stiller opp fire trinn for hvordan forskeren kan strukturere sin analyse av kategorier. Disse peker ikke nødvendigvis på noen kronologisk rekkefølge i utførelsen. Første skritt blir å finne ut hvilke kategorier informantene bruker om et tema. Neste skritt blir deretter å undersøke hvordan kategoriene er konstituert. For å gjøre dette vil jeg trekke veksler på de ulike språklige virkemidlene jeg har presentert ovenfor. Å finne ut hvordan kategoriene er konstituert henger nært sammen med det tredje og det fjerde skrittet som er å

finne andre kategorier en gitt kategori blir relatert til og deretter kartlegge hvilke kategori en gitt observasjon blir lokalisert i. Når jeg med utgangspunkt i representasjonen ”Jungbusch er mangfoldig” spør ”hva inkluderes og ekskluderes fra mangfoldet?”, blir mangfold en kategori. Et sentralt spørsmål i forhold til kategorien ”mangfold” blir for eksempel; blir romanifolkets måte å bruke rommet på begrepsfestet og lokalisert i en mangfoldkategori av de andre aktørene? Og henger kategorien ”mangfold” sammen med kategorien ”profitt”? Andre ganger tar jeg utgangspunkt i ”mangfold” som et symbol (begrep) som vekker visse assosiasjoner. I mitt materiale er dette assosiasjoner om ”kreativitet”, ”livlighet” og ”toleranse”.

Metafor

Aase (2007) beskriver hvordan metaforisering er en måte kategorier blir relatert til hverandre på. Dette innebærer at to kategorier blir stilt sammen ($a = b$). Metaforer brukes ofte i situasjoner der vi har med uklare eller abstrakte begrep å gjøre. Ofte vil dette virke slik at kunnskap om en kjent kategori blir brukt til å strukturere kunnskapen om en ukjent kategori. Slike metaforer kan kalles *strukturerende metaforer*. Den strukturerende metaforen vil bringe sitt assosiative felt over på det ukjente begrepet og slik skapes ny mening, og det ukjente framtrer som kjent (Kjeldstadli 1997) Et eksempel fra mitt materiale er representasjonen ”Jungbusch som er et kulturelt brennpunkt”. Metaforen i dette utsagnet blir ”Jungbusch = et kulturelt brennpunkt”. Kunnskapen vi har om kultur, og brennpunkt gir mening til hvordan vi forstår stedet Jungbusch. Kjennskap til konteksten er også viktig for å forstå metaforens mening. Jeg vil i oppgaven bare bruke metaforer som analytisk verktøy når de framtrer som direkte språklige uttrykk og ikke fokusere på hvordan metaforer kan brukes om et videre kognitivt perspektiv (Lakeoff og Johnson 1980).

Kapittel 5. Mangfoldets grenser

Den uken jeg skrev mine første setninger i det som skulle bli oppgavens diskusjonskapitler kunne jeg en morgen lese følgende overskrift i BT; *”Kultur som integreringsmiddel”* (6. mars 2007:3). Kulturredaktørens kommentar denne dagen handlet om mangfoldsåret i Norge 2007. Han framhevet viktigheten av kultur som et middel for integrering, men kunne også i bekymrede ordelag registrere at; *”likevel foregår mye av den minoritetskulturelle aktiviteten i ’gettoer’, hvor verken de medvirkende eller publikum kan sies å være spesielt ’integrert’”* (BT 6. mars 2007: 3). Hvordan kan henholdsvis kultur og integrasjon forstås i denne konteksten? Hvorfor er det ikke like bra hvis kulturen foregår i det som kulturredaktøren kaller gettoer? Artikkelen, og spørsmålene den reiste, gav meg en pekepinn om at diskusjonen jeg ville skrive også er relevant i en norsk kontekst. Disse spørsmålene, samt andre temaer, vil jeg undersøke i kontekst av mitt case i Jungbusch i kapittel 5- 8. I disse kapitlene vil jeg forsøke å besvare problemstilling nummer en; ***hvorfor er forståelsen av integrasjon konstituert i den institusjonelle planleggingsdiskursen om Jungbusch, og hvilke handlingspremisser produseres i forbindelse med dette?***

I dette kapittelet vil jeg studere hvordan kategorien *mangfold* er konstituert i Jungbusch. En sterkt framtrekkende representasjon av Jungbusch er at bydelen er mangfoldig. Det er det ”mangfoldige Jungbusch” som står i sentrum for byutviklingsprosjektet. Begrepet mangfold har forskjellige betydninger i ulike fagfelt. I multikulturalismediskursen blir mangfold forstått med referanse til kulturell diversitet blant grupper eller individer. I denne sammenhengen er begrepet normativt ladet og handler om retten til anerkjennelse av forskjell (Parekh 2000). Blant arkitekter refererer mangfold gjerne til variasjon i fysiske strukturer, mens det for planleggere som regel viser til blandede funksjoner og bruk, eller klasse – og kulturell heterogenitet (Fainstein 2005). I den institusjonelle diskursen om Jungbusch blir mangfold referert til som *kulturelt mangfold*; *”det som Jungbusch spesielt har å tilby ovenfor andre bydeler i Mannheim, det er det kulturelle mangfoldet som bydelen har”* (QMs leder, tysk, mann). Det blir framhevet som et viktig kjennetegn ved bydelen; *”Jungbusch – Mannheims mest levende og mangfoldige bydel”* (<http://www.jungbuschzentrum.de/>). Sitatet fra nettportalen til QM/GZJ beskriver mangfold gjennom metaforen ”mangfoldig = levende”. Mangfold blir beskrevet som noe bydelen har som en fordel ovenfor andre bydeler og er et tegn med positive konnotasjoner. Når mangfold framstår som en verdi, eller som en tilstand

en kan ønske å nå, vil det nødvendigvis ha en konstituerende ytterside. Med andre ord vil det finnes noe som faller utenfor mangfoldet.

Ved å undersøke hva som ekskluderes fra og inkluderes i mangfold som kategori, kan vi få innsikt i hvordan integrasjon blir gitt mening i Jungbusch. Jeg vil bygge opp dette argumentet på følgende måte: Jeg tar utgangspunkt i hvordan tilstedeværelse av romani i det offentlige rom framstår som et uttrykk som må kontrolleres. Vektleggingen av kontroll og orden kan bare forstås i kontekst av en diskurs om imageendring, så kapittelet starter med en drøfting av imageendring på veien mot hovedargumentet. Etter å ha vist hvordan romani ekskluderes fra en positivt ladet mangfoldskategori, studerer jeg hvordan de inkluderes på en annen arena, nemlig under festivalen *Nachtwandel*. Denne tilsynelatende motsetningen kan fortelle oss noe om den evaluative standarden som ligger til grunn for definisjonen av mangfoldets grenser. Til slutt studerer jeg hvordan mangfoldet også kjennetegnes av et *fraværet* av sosiale forklaringsmodeller.

5.1. Image, integrasjon og sosial kontroll

I oktober 2006 gjennomførte QM et månedslangt tiltak i Jungbusch under mottoet ”*Aksjonsmåned for et renere (”sauberer”) Jungbusch med mer livskvalitet*”. Lederen for QM uttrykte på et møte i Planleggingsforumet i oktober at målsettingen med Aksjonsmåned var å ”*skape livskvalitet, renhet (”sauberkeit”) og attraktivitet*” i bydelen (QMs leder, tysk, mann). Fokus ble satt på søppel i gatene, feilparkering og nattebråk. Aksjonsmåned åpnet med en dugnadsdag med navnet *Buschputz* som kan oversettes til ”Buschvask”. Under Buschvasken arrangerte QM blant annet en søppelplukkekonkurranse og leker for barna. Representanter fra planavdelingen, politiet og den *Kommunale ordenstjeneste* (”Kommunaler Ordnungs Dienst”,³³ KOD) var til stede. QMs uttrykte målsetting med Buschvasken var å gi befolkningen ”*et tydelig signal*” om hvordan de ønsker Jungbusch skal se ut (www.jungbuschzentrum.de).

I omtalen av Aksjonsmåned settes tegnet ”ren” i sammenheng med tegnene *attraktivitet* og *livskvalitet* som er to tegn som vekker positive assosiasjoner. Min oversettelse av det tyske

³³ KOD ligger under *Fagområdet for sikkerhet og orden* i kommunen (”Fachbereich Sicherheit und Ordnung”). Det ble opprettet i 1997. Visse politirelaterte oppgaver er blitt overført til KOD, og de ansatte får noen av de samme rettighetene som politiet. For eksempel kan de gi advarsler, men også anmelde forhold.

ordet ”sauber” til ”ren” skjuler en del av meningen for leseren. De tyske ”saubern” og ”putzen” kan begge oversettes til ”å vaske” på norsk, men ”saubern” har også en videre betydning som går i retningen av det norske ”å rense”. I et intervju brukte en informant ordet ”sauber” en gang hun fortalte meg om myndighetens tiltak for å fjerne de narkomane fra byrommene; ”*de ville gjøre byen ren*” (Beboer 2, tysk, kvinne). Det er innenfor det assosiative feltet som informanten her angir at ”sauber” og min bruk av det norske ”ren” må forstås. Når ikke annet er angitt refererer ”ren” i teksten til det tyske ”sauber”.

Figur 5.1: Banner fra Buschputz

Ved siden av festivalen Nachtwandel var Aksjonsmåneden i oktober 2006 QMs største tiltak i bydelen denne høsten. Som det kommer fram i sitatene ovenfor, kan Aksjonsmåneden leses som et forsøk på å skape orden og sikkerhet i bydelen. Det er eksempler på andre praksiser som vitner om vekten som tillegges orden. I 2003 startet QM og noen beboere aksjonen *Aksjon for en grønnere og renere Böckstrasse*³⁴ der blomsterfrø ble delt ut, Böckstrasse ble ryddet og naboer ble gitt i oppdrag å holde øye med gatene for å se om noen kastet søppel. Aksjonsmåneden i 2006 ble fulgt opp med en *Beboerkomité* som ble dannet til samme formål; ”for å følge opp Aksjonsmåneden og holde et øye med gatene” (<http://jungbuschzentrum.de/>). Politiet og KOD er synlige i dagliglivet på gatene i Jungbusch, og sammen med de kommunale renovasjonsmyndighetene er de noen av QMs viktigste samarbeidspartnere i bydelen. Dette skjer selv om både KODs og politiets statistikker viser at Jungbusch ligger

³⁴ Böckstrasse er en sentral gate i Jungbusch.

under gjennomsnittet på kriminalitetsstatistikken i Mannheim (kap. 2.1.3). Høsten 2006 inngikk QM, KOD, politiet og renovasjonsmyndighetene en avtale om at Jungbusch skulle bli gjenstand for økt overvåkning og kontroll gjennom daglig tilstedeværelse av KOD. Dette ble presentert på en kommunal nyhetsside under overskriften; *"Overvåkningsfokus for mer sikkerhet og renhet i Jungbusch"* (Amt für Rats – und Öffentlichkeitsarbeit 2006).

Målsettingen med KODs økte fokus ble presentert slik; *"Felles målsetting: forbedring av boligområdet og samlivet i nabolaget"*. I denne formuleringen, som i beskrivelsen av målsettingene for aksjonsmåneden, blir økt overvåking, orden og renhet assosiert med forbedret samliv og livskvalitet i bydelen. Hvilke handlingspremisser ligger til grunn for de ulike tiltakene og for valg av samarbeidspartnere?

5.1.1. Imageendring – identifikasjon og antidiskrimineringstiltak

"Jungbusch hadde et veldig dårlig image... mange arbeidsledige... og målet var naturligvis å si 'hvordan kommer jeg bort fra dette dårlige image?' Gjør Jungbusch interessant, forsøker å oppgradere det, forsøker å fylle de tomme leilighetene og kontorene, sant? Med interessante funksjoner (...) skaper en imageendring gjennom kultur, så folk sier 'hei, det er morsomt, det er interessant!'" (Planlegger 3, tysk, mann).

Det framgår i sitatet at planleggeren ser dårlig image som et problem for bydelen og målsettingen blir således "å komme bort fra" dette. Hutchinson (2000) og Gilroy og Speak (1998) peker på at image er et viktig handlingspremiss i sosial eksklusjon som sosialpolitisk diskurs og praksis. Dette er også tydelig i QMs handlingsplan der imageendring står oppført som et eget punkt *"Image, identifikasjon og offentlighetsarbeid"* (Quartiermanagement Jungbusch 2004). Sitatet gjør oss oppmerksom på de to sidene ved imageendring som vektlegges i litteratur på feltet. For det første blir imageendring ansett som viktig for å øke beboerne i et spesifikt nabolag sin *identifikasjon* med nabolaget, seg selv og også det videre samfunnet; *"people's sense of wellbeing are strongly linked... to how they think of where they live"* (Gilroy og Speak 1998: 98). Dette bygger på et premiss i sosial byplanlegging der identifikasjon med nabolaget blir sett på som en forutsetning for vellykket integrasjon. For det andre blir image ansett som viktig fordi det kan endre hvordan de *utenfor* ser et spesifikt nabolag; *"other people's perceptions... may serve to imprison residents"* (Gilroy og Speak 1998: 98). I empirisk forskning på sosial eksklusjon og sted finnes det mange eksempler på "postnummer diskriminering". Dette refererer til hvordan folk som bor i et nabolag med dårlig rykte kan oppleve å bli diskriminert på ulike arenaer som arbeidsmarkedet eller

boligmarked, nettopp på grunn av bostedet (Hutchinson 2000). Flere informanter viste til eksempler der folk ikke fikk jobb på grunn av sin adresse i Jungbusch.³⁵ I denne sammenhengen blir imageendring forstått som et tiltak mot diskriminering.

Et produktivt image

Også målsettingen om å utvikle Jungbusch til et attraktivt sted for musikkindustrien gjør imageendring sentralt;

”Musikkiparken er for oss gnisten som skal tenne byutviklingsprosessen i Jungbusch i rammene av byjubileet i 2007. Med musikkiparken og popakademiet i umiddelbar nærhet begynner en økonomisk strukturendring som vil posisjonere Mannheim som musikkby i hele bundesrepublikken” (Dr. Kurz, Overborgermester for Fagavdeling Kultur, Sport og Bypromotering, Mannheim Hafen 2003: 8).

Mannheim har satset mange millioner Euro på musikkindustrien.³⁶ Bare byggingen av Musikkiparken kostet nærmere 6 millioner Euro (Amt für Wirtschaftsförderung 2004). Kommunens målsetting er å bli Tysklands hovedstad for popmusikk, og Etat for bypromotering i kommunen (”Fachbereich Stadtmarketing”) har brukt mange ressurser på dette (Heb og Laubscher 2006). Informanten i Avdeling for utdanning, kultur og sport i kommunen fortalte meg hvorfor de har satset så stort; *”fordi her blir det bevist at den [musikkindustrien] er mist like viktig som IT og i tillegg kan føre til endring i Mannheims image. For endring av image får vi bare til over temaer som mennesker ser på som, i anførselstegn, sexy”* (Planlegger 3, tysk, mann). I litteratur og forskning som fokuserer på det offentlige roms rolle i dagens byer er det et fokus på privatisering og økende sosial kontroll; *”... that is, processes that seek to banish or delimit forces, moments and agents of ‘disorder’”* (Jones 2006: 3). Behovet for å kontrollere uorden knyttes til private aktørers behov for å kunne dominere rommet til sine økonomiske formål (Crilley 1993), men også til statens behov for kontroll av befolkningen (Harvey 1989). I Jungbusch ble behovet for kontroll knyttet til ønsket om å gjøre Jungbusch attraktivt. Når vi snakket om byrommene i intervjuet sa QMs leder til meg; *”til en viss grad... tror jeg mindre reint (sauber) og mindre vasket (geputzt) faktisk også er ønskelig i Jungbusch, fordi bydelen gjennom det får en spesiell profil”* (QMs leder, tysk, mann). Når informanten uttaler at skitt kan være ”ønskelig” fordi det fører til ”en spesiell profil”, evaluerer han skitt etter en produktivitetslogikk. Den skitten som

³⁵ Intervju aktør 1, tysk, mann; planlegger 1, tysk, mann; leder i Laboratorio 17, tysk, mann

³⁶ Intervju planlegger 3, tysk, mann

QM forsøker å kontrollere vil i sin kontrollerte form framstå som ”ønskelig” og det truende kan, når det kontrolleres, således framstå som attraktivt. På QM/GZJs nettportal står det skrevet; *”livlighet og mangfold er kjennetegnene som gir Jungbusch en enestående urban profil i Mannheim”* (www.jungbuschzentrum.de). I kontekst av sitatet fra nettportalen tror jeg at usagnet om at skitt kan gi en ”spesiell profil” spiller hen på et ønske om å bygge opp bydelens image som ”livlig” og ”mangfoldig”.

Image handler om hvordan nabolaget ser ut og *framstår* utad. De ønskede representasjonene av rom må forankres i og får mening gjennom materialitet og praksis på stedet, som igjen bidrar til å opprettholde dem. Cresswell (1996) viser hvordan meningsinnholdet til et sted stadig må reproduseres for å opprettholdes. Slik kan vi forstå hvordan målsettingen om å framstå som et attraktivt sted bidro til at QMs hovedsatsninger høsten 2006 var tiltak som innebar kontroll av uttrykk og praksis i det offentlige rom. Ett av de uttrykkene som QM ønsket å kontrollere var tilstedeværelsen av romani. Målsettingen om endring av stedet bidro slik til økt stigmatisering av en gruppe som allerede er diskriminert på flere samfunnsområder.

5.1.2. Romani i Jungbusch

Noen dager etter at Buschvasken hadde gått av stabelen var det et evalueringsmøte i Planleggingsforumet. Det første punktet på sakslisten var Aksjonsmåneden. Etter at møteleder hadde holdt sin innledning til denne saken avbrøt en beboer og spurte om de kunne ta med et ekstra punkt på sakslista. Hun ønsket å ta opp *”problemet med romani - og sintifolka”*. På dette spørsmålet svarte QMs leder;

”..det er en del av dette punktet, altså Aksjonsmåneden. Det handler også om sikkerhet. Vi er bekymret for dette store antallet romani, ca 500. Når for mange kommer da er det farlig for samlivet i Jungbusch. Det blir en slags revirstenkning. Alle må følge spillereglene som vi har laget sammen. Sånn er det bare. Jeg har til og med snakket med borgermesteren om det... romanifolkene kan sette alt vi har bygd opp på spill”
(QMs leder, mann, tysk).

Bekymringen ble etter møtet sendt i brev form til borgermesteren og trykket i lokalavisa, Mannheimer Morgen, under overskriften; *”Fortvilt bydel ber overborgermesteren om hjelp”* (Mannheimer Morgen 26.10.06).

På møtet ble romani som kategori plassert under et punkt på sakslisten som omhandler sikkerhet og renhet i Jungbusch. Deres tilstedeværelse blir gitt mening gjennom metaforen ”romani = skitt/søppel”. Samtidig blir søppel og skitt sett på som det motsatte av livskvalitet og attraktivitet. Romani blir forstått som noe truende som kan ødelegge det som er bygd opp i bydelen den siste tiden. Det vil ta for stor plass å redegjøre for det komplekse forholdet mellom majoritet og sigøynere gjennom historien, men kjennetegnende for forholdet er at sigøynere er blitt stemplet som skitne, som forurensede og som natur (i motsetning til kultur) (Sibley 1995). Som nevnt kan skitt i følge Douglas (2002) forstås som noe som ikke passer inn i de klassifikatoriske skjemaene vi mennesker har for å gi mening til verden. Det må holdes vekk om mønsteret og normaliteten i et samfunn skal kunne opprettholdes. Sibley skriver; *”Exclusionary discourse draws particularly on colour, disease, animals, sexuality and nature, but they all come back to idea of dirt as a signifier of imperfection and inferiority...”* (Sibley 1995: 14). Isolering og ekskludering av skitt foregår blant annet gjennom grensetrekking og kontroll av rom. I Tyskland har målsettingen om å kontrollere romani og sinti ofte blitt implementert gjennom by – og arealplanlegging (Widmann 2001). Widmann (2001) viser med et eksempel fra Freiburg (Baden-Württemberg) hvordan kommunen brukte rammeplaner og romlige tiltak til å holde romani og sinti borte fra byen. Dette eksempelet viser hvordan; *”spatial purification is a key feature in the organizing of social space”* (Sibley 1995: 77).

Tiltakene som QM utførte blant annet med et sosialt siktemål for øye (økt identifikasjon og antidiskriminering), førte i Jungbusch til økt stigmatisering og ekskludering av romani. Som gruppe er romani allerede i utgangspunktet stigmatisert, de mangler papirer og arbeidsledigheten og fattigdommen blant dem er høy. Likevel utgjorde de ikke et referansepunkt for de sosiale bestrebelsene i nabolaget. Det blir tydelig hvordan romani ekskluderes fra en positivt ladet mangfoldskategori. Et sentralt spørsmål blir derfor; hvilke evaluativ standard ligger til grunn for grensetrekkingen? Dette spørsmålet krever et svar som går lenger enn å peke på rasisme mot sigøynere.

Den rene byen – det gode liv

På møtet i Planleggingsforumet brukte QMs leder metaforen ”å følge spillereglene” når han stilte krav til romanienes oppførsel i det offentlige rom. Fram til nå har jeg brukt begrepet *orden* på en måte som konnoterer sosial kontroll og ”ordnede forhold” i offentlige rom. For at slike ordensskapende tiltak skal være effektive må de imidlertid legitimeres ved at aktørene

viser til en *orden* i betydningen felles ”spilleregler” slik QMs leder uttalte ovenfor. Det vil si felles verdier eller referanseramme for ”det gode liv”;

„For oss handler det om å få Jungbusch i den tilstanden vi vil ha den, nettopp litt roligere, litt mer livskvalitet. Og da hører det med at det ikke finnes noen søppelberg i det offentlige rom, at barna må leke i søppel... man må definere normaliteten på nytt og grensene for hva som aldri kan bli akseptabelt(...)vi må skjønne at søppel og bråk ikke er normalt i Jungbusch og at det hører med til livskvaliteten å omgås disse tingene fornuftig” (QMs leder, tysk, mann).

Når informanten sier ”vi må skjønne at søppel og bråk ikke er normalt” framstår han i utsagnet som den som definerer normalitet og også ”fornuft”. Han ønsker å definere normaliteten i bydelen på nytt, noe som vil føre til mer ”livskvalitet”. Den borger som definerer normalitet på samme måte som QM vil således være en borger som både har ”skjønt det” og som har økende grad av ”livskvalitet”. De ulike tiltakene i det offentlige rom har som fellestrekk at de alle omhandler det *visuelle* som søppel, blomster, treplanting. Samtidig innebærer de kontroll av folks handlinger som påvirket dette visuelle. KODs mandat i bydelen gikk blant annet ut på å snakke til folk som heiv sneiper eller søppel. Hvis jeg igjen ser på grunngivningen av KODs økte tilstedeværelse; ”forbedring av boligområdet og samlivet”, kan det synes som om det rene og pene bydelen blir framstilt som en indeks på den ”gode” bydelen. Estetikk kan slik få en kontrollerende funksjon;

”in this sense, ethics are aestheticized – the good city becomes the beautiful and visually stimulating city and aesthetics becomes a weapon wielded by the forces of redevelopment, inserting social power more deeply into the experience and perception of everyday life in the city” (Crilly 1993: 144).

Tiltakene som gjennomføres i det offentlige rom stiller krav til beboerne om å innordne seg en felles norm for ”det gode liv” og normalitet. Det blir tydelig at imageendring ikke er et nøytralt verktøy for byplanleggingen eller et tiltak som ganske enkelt kan implementeres, men et ”moralsk prosjekt” med Thorseth (1993) sine ord. Samtidig ser vi at den normen som her ligger til grunn for å definere normalitet også virker som en evaluativ standard for hva som inkluderes i en positivt ladet mangfoldskategori. Mangfoldets grenser trekkes ut ifra en på forhånd definert normalitet og ide om ”det gode liv”.

Romani og det som defineres som ”romanikultur” ekskluderes fra mangfoldskategorien når det kommer til uttrykk i det offentlige rom. Deres praksiser befinner seg utenfor det som inkluderes i ”det normale”, og romanikultur blir derfor definert som ”out of place”. Likevel

finnes det arenaer der romanikulturen inkluderes i en positivt ladet mangfoldskategori og således framstår som ”in place”. Hva kan dette spenningsforholdet fortelle om hvordan mangfoldets grenser er konstituert?

5.2. Romaniball som ”in place”

I slutten av aksjonsmåneden oktober 2006 gikk den årlige kulturfestivalen i Jungbusch, Nachtwandel, av stabelen for tredje år på rad. En helg i oktober kommer kunstnere og kulturarbeidere sammen og presenterer ulike ”verk” og aktiviteter (film, teater, performance, dans, musikk, offentlig brødbaking, spill) (www.laboratorio17.de). Det er lagt vekt på å finne hverdagslokaliteter som bakgårder, bensinstasjonen, puber, kafeer og lekeplasser, der takhøyden for å komme er lav. Bak arrangementet står som nevnt kunstnerkollektivet Laboratorio 17 (kap. 2.2.3). Festivalen er gratis, og organisatorene uttrykker et ønske om at aktivitetene skal invitere til deltagelse av de besøkende, og særlig av de som bor i Jungbusch. Festivalen blir beskrevet som viktig i den sosiale utviklingen av nabolaget; *”beboerne tanker opp selvtillit, dette styrker deres egenskaper og fremmer deres sosiale kompetanse”*.³⁷ I sitatet blir det brukt en metafor fra bilverdenen; som bilene ”tanker opp” bensin på bensinstasjoner, slik fylles beboerne i Jungbusch med selvtillit gjennom Nachtwandel. Dette bidrar til å øke deres sosiale kompetanse.

Under Nachtwandel 2006 arrangerte en aktør som har vært engasjert i romanienes sak et *romaniball* med romanimusikk, dans og mat. Tittelen på ballet var ”vi er de vi er”. En stor og sentral åpen plass i Jungbusch ble satt av til arrangementet. Etter Nachtwandel omtalte Buschtrommel romaniballet;

”Romani, som kan berike byen vår med sin egen kultur, er en del av det multikulturelle Jungbusch; på dette ballet viste de noe av sin kultur og tradisjon under mottoet ’vi er de vi er’ og ytte dermed et bidrag til Jungbusch” (Buschtrommel 4/2006).

Spørsmålet som reiste seg for meg var; hvorfor er romani og det som omtales som deres kultur akseptert på romaniballet, mens deres tilstedeværelse blir beskrevet som en trussel på møtet i Planleggingsforumet?

³⁷ http://www.mannheim.de/io2/browse/Webseiten/Aktuell/Archiv/oktober_2006/061019nachtwandel_de.xdoc

Sibley hevder at sigøynere er blitt assosiert med skitt, men også sett på som å tilhøre fortiden eller et romantisk fjernt land; *"this is convenient because the good stereotype does not then contradict the bad stereotype"* (Sibley 1995: 18). Som Gressgård (2005a) påpeker, utgjør stereotypene ikke bare ingen motsetning, men de er sågar strukturert av samme logikk. Dette ligger i det hun, med et begrep hun låner fra Larsen (2002), kaller *"liminalitetens doble egenskaper"*; på den ene siden avviser vi kaos og uorden (natur), men vi lengter også etter det fordi kaoset eller naturen er autentisk og skapende. At romanikulturen på Nachtwandel ikke framstår som farlig, men henspiller på denne andre stereotypien er én forklaringsmodell. Men til mitt formål er det viktig å undersøke hva hendelsen kan fortelle oss mer generelt om hvordan mangfold blir forstått i planleggingsprosessen. For å kunne gjøre dette må jeg undersøke andre representasjoner som opptrer innenfor den lokale byutviklingsdiskursen. Et skritt på veien er å undersøke ett av byutviklingsdiskursens mest sentrale tegn; nemlig *kulturbegrepet*. I sitatet ovenfor sier QMs leder at romaniene "ytte et bidrag" med sin kultur. Dette bærer bud om at kultur verdsettes etter hvorvidt den kan brukes til noe.

5.2.1. Den produktive kulturen

"det som den [Jungbusch] har å tilby spesielt i motsetning til andre bydeler i Mannheim er nettopp det kulturelle mangfoldet som bydelen har, og da også det som man kaller et gründervennlig miljø... en urban 'flair' og stillehavsflair, nærheten til vannet, altså interessante opplevelsessoner... Og også nettopp denne livligheten som går litt i retning av... la meg si det sånn, av å en fri og innovativ tenkemåte" (QMs leder, tysk, mann).

„man har alltid forsøkt å skape og forme mangfoldet om til noe positivt på den måten at man har sagt til folk 'altså, bli med i prosessen'. Altså ikke kapsle seg inn og hver for seg, men å skape noe sammen sånn at noe kommer ut av det" (Planlegger 3, tysk, mann).

I det første sitatet ovenfor knyttes mangfold direkte til, og assosieres med, et gründervennlig og innovativt miljø og en bestemt *"flair"*. QMs leder ser på dette som Jungbusch sitt viktigste konkurransefortrinn. I det andre sitatet vektlegger planleggeren at mangfold er noe som kan skapes og formes slik at *"det kommer noe ut av det"*. I dette ligger det at en tanke om at mangfold kan brukes til noe eller ha resultater utover seg selv. Det kulturelle mangfoldet framstår som en ressurs. Planleggeren framhever hvordan de har forsøkt å *"skape og forme mangfoldet om til noe positivt"*. Dette er en planlagt pluralitet som har en rolle å spille i endringen av Jungbusch sitt image og slik kan berike Mannheim som by. Musterd og Ostendorf påpeker hvordan kultur er blitt en viktig verdi for byer som konkurrerer om å

tiltrekke seg kapital; “*Cities, which want to be innovative, to flourish, and to offer new wealth and employment to their inhabitants, feel that they will have to adapt to arenas in which knowledge and creativity can develop. Also, culture is often added to this arena*” (Musterd og Ostendorf 2004: 189) Når kultur ses på som en økonomisk verdi er det ofte i forbindelse med et *kreativt mangfold*. Florida (i Fainstein 2005) har vært toneangivende i å etablere linken mellom mangfold, kultur og kreativitet i en bredere offentlighet. Han påpeker at det er mangfoldet av kulturelle uttrykk, så vel som fysiske og økonomiske strukturer, som skaper et kreativt miljø der det han kaller ”den kreative klassen” kan drive sin virksomhet (i Fainstein 2005). Stedene, og det miljøet eller den ”flair” de kan tilby, blir essensielle i en kamp mellom byer i å tiltrekke seg kapital; “*..in the competitive war now being waged among cities, style of life and ‘livability’ visualized and represented in spaces of conspicuous consumption, become important assets that cities proudly display*” (Boyer 1993: 125). Nachtwandel kan forstås i kontekst av rollen festivalen har å spille i denne sammenhengen; ”*på samme tid er det viktig for imaget at folk ser ’oy, det er ikke bare en engangshendelse når de gjør noe der, tvert imot har Nachtwandel skjedd flere ganger’ (...) ‘Det skjer ting der!’*” (Planlegger 3, tysk, mann). Planleggeren framhever Nachtwandel sin rolle i å bygge opp bydelens image og skape en følelse av at ”*det skjer noe*”. Festivalen kan tenkes som et eksempel på Harveys (1989) påstand om kultur i det fleksible akkumulasjonsregimet er blitt underlagt en markedslogikk. Kulturelle hendelser og uttrykk, som romaniballet på Nachtwandel, kan konsumeres som opplevelse, fritid eller spenning. Kulturbegrepet er i denne sammenhengen konstituert i en diskurs om *produktivitet*. Som beskrevet refererer dette til et system der verdien av noe bestemmes etter i hvilken grad det kan brukes til å nå et mål utover seg selv.

Denne innsikten gjør det mulig å forstå hvorfor romanikultur ble akseptert på Nachtwandel og inkludert i mangfoldskategorien. Festivalen er produktiv i en økonomisk forstand, men også i den forstand at det blir antatt at festivalen bidrar til integrasjon. Romanikulturen kommer til uttrykk som et *kontrollert uttrykk*, som et show eller teater og er derfor ufarlig. På denne måten bidro Nachtwandel til å skjule konflikter og motsetninger. En forklaring på hvorfor romanikulturen inkluderes i mangfoldskategorien på Nachtwandel er med andre ord at den framstår i *kontrollerte* former og er *produktiv*.

Nettopp dette at kulturen blir forstått som *produktiv* vil jeg undersøke nærmere ved å se på et utdrag fra et lokalt magasin i Mannheim. Her er det ikke en kategori mennesker som først

ekskluderes, for så å inkluderes en positivt definert mangfoldskategori, men derimot ulike kulturelle uttrykk der noen ekskluderes mens andre inkluderes.

Multikulturalisme eller melting pot?

Et internettmagasin gjorde et intervju med QM i Jungbusch og presenterte det under følgende overskrift; ”*Multikulturalisme hovedstaden – ‘Melting Pot’ Mannheim*”;

”Mannheim er stolt av sine utlendinger, unner seg en Istanbulgate og Tysklands største moske. Framfor alt har innvandrerne preget byen med en soul – og hiphop scene. [QMs leder] har en pragmatisk tone ovenfor tyrkerne i sitt område. ’Når jeg hører at en jente av religiøse årsaker ikke får være med i svømmetimen, går jeg personlig til imamen og spør hva det skal bety’ sier sosialarbeideren(....) de [innvandrerne] forstyrrer ikke noen virkelig – tvert imot; borgermesteren i Mannheim berømmer til en enhver anledning stolt ’melting pot Mannheim’” (Frankfurter Allgemeine Hochschuleanzeiger 25. august 2006).

Artikkelen feirer Mannheim, og Jungbusch spesielt, som en ”Multikulturalisme hovedstad”, og hiphop plasseres i en ressurskategori. Samtidig omtaler QMs leder svømmeforbud som noe som ikke hører hjemme i denne kategorien. Svømmeforbud plasseres derimot i en problemkategori. QMs leder er den offensive part i sitatet i det han sier til imamen; ”*hva skal det bety?*”, og krever et svar. Han framtrer som å snakke fra et universelt og dermed nøytralt ståsted og bestemmer dermed den evaluative standarden *både* for det som anses som problem og for det som anses som ressurs (Gressgård 2005a). Det vi observerer er en situasjon der “*the contradiction of endorsing multiculturalism on the one hand and questioning immigrants’ diversity on the other is resolved by adopting a rhetoric that upholds the ideological value of multiculturalism, but dismiss the merit of cultural specificities*” (Li 2004: 27). Sitatet gjør oss oppmerksomme på et paradoks i avisartikkelens overskrift der Mannheim på den ene siden feires som en “multikulturalisme hovedstad” og på den andre siden som en *melting pot* – som er et begrep som viser hen til en assimileringssprosess. Jeg vil hevde at det vi ser her er at det planlagte multikulturelle og mangfoldige Jungbusch bygger på en feiring av kultur i betydningen det dyrkede eller kultiverte uttrykk - ”kultursektoren” i kommunens administrasjon - mens kultur i betydningen ”substansielle verdier” tenkes gjennom en assimilasjonsmodell. Samtidig utgjør målsettingene om å skape et attraktivt sted også en evaluativ standard for hvilke kulturelle uttrykk som aksepteres i begrepets første betydning – dette kommer til syne i sitatet om skitt som framstod som ”ønskelig” i kontrollerte former fordi det skaper en spesiell ”profil”.

Innvandrerer som "pynt"

En aktør som var aktivt med i QM/GZJ sa før et møte; *"ingen av innvandrerne her interesserer seg for kunst... vi snakker om deltagelse, men det er bare fordi det ser fint ut på søknadene om penger"* (russlandtysker, mann). Informanten viser hvordan innvandrerer virker forskjønnende på en planleggingsprosess, på samme måte som hun kan virke forskjønnende på den multikulturelle byen. Bevilgninger fordeles etter hvorvidt QM kan skilte med suksessfull innbinding av innvandrere. Et interessant paradoks i denne sammenhengen er at mens jeg i avsnittet ovenfor viste hvordan kultur, i betydningen substansielle verdier, plasseres i en problemkategori og målsettingen er assimilasjon, så viser sitatet om deltakelsesprosessen at innvandrerne *kulturaliseres*. Kulturalisering betyr at *"man ser de Andre som produkter av sin egen kultur i kontrast til "vår" individbaserte selyforståelse"* (Gressgård 2005a: 28). Dette er en form for essensialisering av kultur. Kun ved at innvandrerens problemer beskrives som spesifikke "innvandrer-problemer" (kulturelle problemer), og ikke som sosiale problemer, kan de virke forskjønnende på en planleggingsprosess slik informanten uttrykker det ovenfor. Dette bringer oss over på et fravær i diskusjonen min som så langt har fått stå ukommentert; nemlig fraværet av *sosiale og strukturelle* forklaringsfaktorer i planleggingsdiskursen og i beskrivelsen av det mangfoldige Jungbusch.

5.2.2. Fraværet av sosiale forklaringsmodeller

En beskrivelse av Jungbusch som gjentatte ganger ble brukt i taler og intervjuer av ulike sentrale aktører i byutviklingsprosessen var; *"Jungbusch har gått fra å være et sosialt til å bli et kulturelt brennpunkt"*.³⁸ Blant annet i åpningstalene under Nachtwandel tok både kulturborgermesteren og QMs leder i bruk variasjoner av metaforen for å vise at Jungbusch har beveget seg i riktig og i positiv retning. Et brennpunkt er der det skjer noe, der spenning oppstår og der ting antennes. Metaforen kan leses som en orienterende metafor for hvordan utviklingen i bydelen forstås. Hva vil det si å bevege seg fra det sosiale til det kulturelle? Hvordan kan disse to kategoriene forstås? Jeg har vært inne på hva som inkluderes i et positivt begrep om kultur og kulturelt mangfold. Men hva er det sosiale? Orienteringsmetaforen som går på å bevege seg fra noe negativt til noe bedre tilsier at det å

³⁸ <http://www.jungbuschzentrum.de/> eller

http://www.mannheim.de/io2/browse/Webseiten/Aktuell/Archiv/oktober_2006/061019nachtwechsel_de.xdoc.

være et ”sosialt brennpunkt” assosieres med noe negativt. Hva gir et utsagn legitimitet som i det det uttales visker ut en sosial problematikk som om den bare har forsvunnet til fordel for en positivt ladet kultur?

Med utgangspunkt i diskusjonen ovenfor tror jeg en forklaringsfaktor er at det sosiale ikke er direkte produktivt (i betydningen *den sosiale sektoren* i kommuneadministrasjonen). QMs leder fortalte at han opplevde at han daglig måtte jobbe mot en nyttetenking der sosiale tiltak ikke ble prioritert; ”i enkelte tilfeller må man da kjempe veldig hardt for at det sosiale ikke skal komme til kort, fordi det sosiale nettopp koster penger, og nytten til det sosiale ikke er mulig å se direkte” (QMs leder, tysk, mann). Han beskriver ønsket om å holde de sosiale aspektene i fokus gjennom metaforen ”å opprettholde de sosiale aspektene = kamp”. De han kjemper mot er kommunen og eventuelle private interesser. ”Nytten” av ”det sosiale” kan ikke ses direkte; det kan ikke brukes, slik som kulturell diversitet, som en symbolsk retorisk ressurs og er ikke assosiert med positive utfall som innovasjon og kreativitet.

En informant tok opp skillet mellom sosiale og kulturelle forklaringsmodeller i et intervju;

”det finnes ingen etniske problemer her, det stemmer ikke. Det er sosiale problemer. Og de krysser hverandre veldig sterkt fordi de som bor her, av utlendinger, kommer fra lavere sosiale lag. Men det finnes også andre... Det finnes også ’gode’ utlendinger” (Beboer 3, tysk, kvinne).

Informanten bestrider dominerende representasjoner i byutviklingsprosessen når hun hevder at dette er sosiale og ikke etniske problemer. Hun mener at de sosiale problemene framtrer som etniske problemer fordi utlendingene i Jungbusch kommer fra lavere sosiale lag. De ”gode utlendingene” er utlendinger fra høyere sosiale lag. En forklaringsfaktor på hvordan fraværet av sosial forklaringsmodeller ”maskeres” er at beboerne i Jungbusch (”der Ausländer”) blir ”kulturalisert” slik jeg beskrev det ovenfor. Gressgård hevder at en slik kulturalisering av ”de Andre” kan føre til at sosial ulikhet først og fremst beskrives som kulturelle avvik. Informanten ovenfor forsøker å inkludere sosiale aspekter i sin beskrivelse av stedet – dette er aspekter som er ekskludert fra representasjoner av det mangfoldige Jungbusch. Representasjonen av det mangfoldige Jungbusch struktureres således av en mangfoldskategori som først og fremst betegner et *kulturelt* mangfold. Videre er dette kulturelle mangfoldet et mangfold med grenser; det er de dyrkede uttrykk som er produktive som inkluderes, samtidig som det ligger en på forhånd definert norm for ”normalitet” til grunn for grensetrekkingen.

5.3. Oppsummerende betraktninger

Representasjonene av det mangfoldige Jungbusch er bygget rundt en mangfoldskategori med klare grenser. Ved å studere hvordan romani var ”out of place” i de offentlige byrommene, mens de var ”in place” under Nachtwandel, fikk jeg kunnskap om hvordan grensene er konstituert.

Tiltakene som gjennomføres i det offentlige rom stiller krav til beboerne om å innordne seg en felles norm for ”det gode liv”. Gjennom analysen argumenterer jeg for at dette kan vise hvordan også mangfoldets grenser trekkes ut ifra en på forhånd definert ide om ”det gode liv”. I forhold til de offentlige byrommene er det QM gjennom sitt mandat som blir formidlere av denne normen. Det kan videre synes som om kultur i betydningen substansielle verdier tenkes gjennom en assimilasjonsmodell. Dette ble understreket i utsnittet fra avisartikkelen om ”multikulturalisme hovedstaden”.

Jeg vil hevde at romani er ”in place” på Nachtwandel fordi det som vises fram der er kultur i betydningen kontrollerte og dyrkede uttrykk. Mangfold assosieres med kreativitet og livlighet og er en viktig representasjon for å bygge opp Jungbusch sin økonomiske attraktivitet. Dette fører til at mangfoldets grenser defineres etter hva som kan være produktivt i denne sammenhengen. I dette kulturelle mangfoldet har sosiale kjennetegn/forklaringsmodeller ingen plass. Det mangfoldige Jungbusch er et mangfold med grenser.

Kapittelet har samtidig besvart et annet spørsmål; hvordan kan vi forstå vektleggingen av orden og kontroll i QMs sosiale bestrebelser?

Imageendring er sentralt innenfor sosial byutvikling. I Jungbusch fant jeg at imageendring både blir sett på som et middel for *økt identifikasjon* med nabolaget og som et *antidiskrimineringstiltak*. I praksis innebærer vektleggingen av image synlig endring av nabolaget basert på visse standarder for hva som er attraktivt, normalt og godt. QMs tiltak for synlig endring av byrommene, tiltak som hadde en målsetting om økt sosial integrasjon, førte til økt stigmatisering og ekskludering av romani.

Koblingen mellom image, orden og sosial kontroll må også forstås i lys av ønsket om å selge Jungbusch som et attraktivt og gründervennlig sted. Når planlegging forstås som produksjon

av rom åpner det opp for en oppmerksomhet ovenfor "*the underlying material and political processes which shape cities and regions*" (Yiftachel og Huxley 2000: 907). Vi må kjenne til den posisjonen byer og bydeler har fått som i det Harvey (1989) kaller det fleksible akkumulasjonsregimet for fullt ut å forstå viktigheten av imageendring. Drøftingen av "det mangfoldige Jungbusch" kan således samtidig fortelle noe om hvordan det påvirker vilkårene for integrasjon at nabolaget skal utvikles som et arnested for "den kreative økonomien".

I det neste kapitlet vil jeg ta tak i sosial balanse som er en sentral diskurs innenfor sosial byplanlegging. Deretter vil jeg undersøke hvordan rom fetisjiseres i en planleggingsprosess.

Kapittel 6. Jungbusch – en bydel i balanse?

Slik det kommer fram i målsettingen om samarbeid på tvers av departementer og fagområder i SSP, er det *nabolaget* som står i sentrum for en helhetlig tilnærming (Becker et al. 2002). I byutviklingsprosessen i Jungbusch defineres suksess og måloppnåelse med referanse til endret nabolag; *”funksjonen som nabolaget har hatt de siste tiårene med å være et slags oppsamlingsspann for sosialt svakere grupper og innvandrere, kan nå skrittvis tre tilbake for en befesting av bydelen som en mangfoldig, urban bydel, med spesiell profil”*

(Quartiermanagement Jungbusch 2004: 31). I beskrivelsen av at bydelen har gått fra å være ”oppsamlingsspann” til å bli en ”mangfoldig” bydel er det uklart hva som har skjedd med de sosialt svakere gruppene og innvandrerne. Har de forsvunnet? Har de blitt sosialt sterkere?

I dette kapittelet vil jeg undersøke en artikulert målsetting i den institusjonelle diskursen om å gjøre Jungbusch til et balansert sted. Jeg vil se på hvordan en diskurs om sosial balanse innbærer i) at integrasjon blir forstått som *harmoni*; ii) at integrasjon blir forstått med referanse til et *bærekraftig sted*; og iii) kontroll med *hvem* som bor i bydelen. Drøftingen leder opp til et forsøk på å analysere hvordan et romlig fokus (generelt) på nabolag (spesielt) gir mening til integrasjon som diskurs og skaper handlingsrom for aktørene. Tematikken var implisitt til stede i forrige kapittel, men her vil jeg studere den mer eksplisitt ved å se på hvordan stedet Jungbusch fetisjiseres.

6.1. Balanserte samfunn

„de [romanifolket] truer virkelig... forringer det eksisterende økosystemet... eller sosiosystemet der [i Jungbusch]. Det er problemene som finnes i Jungbusch nå. Ikke så veldig konsekvensene av fornyingstiltakene“ (Planlegger 2, tysk, mann).

Planleggeren uttrykker sin bekymring i forhold til romanifolket gjennom metaforen ”Jungbusch = et økosystem”. Dette kan sies å være en strukturerende metafor for hvordan han forstår stedet og dets beboere. QMs leder beskrev Jungbusch som et sted med nisjer der ulike folkegrupper hører til;

”idealforestillingen om det vakre og enkle ’med-hverandre’, dette multikulturelle samfunnet hvor alle beveger seg mot et mål... vi må vekk fra denne idealforestillingen, vi må se det hele mer realistisk. Det

betyr at det først og fremst er viktig at det er nisjer der, hvor mennesker føler seg hjemme, og at disse nisjene er ved siden av hverandre” (QMs leder, tysk, mann)

For informanten er et godt nabolag et sted der det er ulike nisjer som eksisterer ved siden av hverandre. Som det framgår i det første sitatet, og i diskusjonen i forrige kapittel, er det ingen nisje til romanifolket. Hva ligger til grunn for grensetrekkingen i dette tilfellet, eller for bruken av metaforen om økosystemet? Dette kan undersøkes ved å studere ett utdrag fra QMs handlingsplan;

Til tross for den massive belastningen som den ugunstige befolkningssammensetningen i nabolaget utgjør, er Jungbusch på grunn av byutviklingsiltak, bydelsarbeid og forbedret infrastruktur i dag i stor grad en vital bydel... det har positive utslag på samlivet at det ved siden av de underprivilegerte befolkningslagene også bor mer ressurssterke grupper med en høyere yteevne i nabolaget...“(Quartiermanagement Jungbusch 2004: 13).

Utgangssituasjonen i representasjonen er at en ugunstig befolkningssammensetning utgjør en massiv belastning. De mer ressurssterke folkene framstår som aktive og har positiv innflytelse på de underprivilegerte befolkningslagene som framstår som passive i representasjonen. Det er en slik situasjon av gjensidig avhengighet og balanse i et økosystem som romanifolket kan true. Jeg vil hevde at sitatet fra QMs rapport viser at metaforen ”Jungbusch = et økosystem” må forstås i kontekst av en diskurs om sosial balanse eller sosial miks som er sentral innenfor sosial byplanlegging.

6.1.2. Integrasjon som harmoni

Cole and Goodchild (2000) beskriver hvordan sosial miks og balanserte samfunn gjenoppstod som to viktige verdier i britisk boligpolitikk etter at New Labour kom til makten i 1997. Det samme fokuset kan identifiseres i øvrig vest-europeisk boligpolitikk og også i statlige byutviklingsprogrammer som SSP (Holt-Jensen et al. 2004). I sosial byplanleggingslitteratur refererer begrepene ”sosial miks” og ”balanse” på den ene siden til at nabolag varierer i forhold til ulike målbare faktorer som alder, klasse, leie/eie-forhold og inntekt. Men begrepet ”balanse” kan også forstås som normativt ladet, eller som et begrep som konnoterer visse positive kvaliteter ved et lokalsamfunn (Cole og Goodchild 2000). Sitatet fra QM ovenfor om at ”ressurssterke grupper” har ”positive utslag på samlivet” uttrykker en tro på at en bedre befolkningssammensetning vil bedre samlivet i bydelen. Cole og Goodchild peker på at det er en sentral antakelse innenfor fagfeltet om at et mer sosialt blandet nabolag vil legge fundamentet for et mer balansert samfunn i begrepets normative betydning; ”Policy

intervention is overtly premised on the assumption that more mixed communities will promote more positive social interaction for residents, despite the lack of evidence for this claim”

(Cole og Goodchild 2000: 1). Å snakke om et ”balansert samfunn” i denne betydningen gir assosiasjoner til et samfunn med en viss grad av positiv sosial interaksjon og sosial orden. Jeg vil hevde at vektleggingen av sosial balanse kan bidra til at integrasjon får mening gjennom et begrep om *harmoni* eller *likevekt*. Denne påstanden kan likevel bare forståes i kontekst av et begrep om *bærekraftighet*.

6.1.3. Det balanserte og bærekraftige nabolaget

Utsagnet fra QMs rapport om at de ressurssterke vil ha ”positive utslag på samlivet” bærer også bud om en antakelse om at de mer ressurssterke gruppenes ressurser vil dryppe ned på de underprivilegerede og på lokalsamfunnet generelt. Jeg tror antagelsen må forståes med referanse til et begrep om *social kapital* som er sentralt innenfor litteratur som omhandler planlegging, sosial eksklusjon eller sosial boligpolitikk (Cole og Goodchild 2000). Her defineres sosial eksklusjon til tider som mangel på sosial kapital (Percy-Smith 2000). Innenfor byplanlegging blir sosial kapital ofte forstått med utgangspunkt i Putnam; *”social capital’ refers to features of social organization such as networks, norms and social trust that facilitate coordination and cooperation for mutual benefit”* (Putnam 1995: 107). Når vi leser utsnittet fra QM ovenfor i kontekst av en faglig/politisk vektlegging av sosial kapital, kan vi slutte at integrasjon ikke bare får sitt meningsinnhold med referanse til sosialt blandede og harmoniske nabolag, men nærmere bestemt til sosialt blandede nabolag som har en form for målbart produktive nettverk. Også utsagnet fra BTs kultureddaktør i forrige kapittel om ”kultur i ’gettoer’” blir meningsfullt i en slikt kontekst. Den gode kulturen er den som vender utover, som åpner opp og som bygger nettverk. Vektleggingen av åpenhet kom også fram i intervjuet med QMs leder når han fortalte meg om det positive i utviklingen; *„Jungbusch er blitt mer åpen, er blitt mer gjennomiktig... Jungbusch er kommet inn i tankene til Mannheimerne og de kommer mer til Jungbusch. Men denne åpenheten krever noe av Jungbuscherne”* (QMs leder, tysk, mann). Et ”åpent” og ”gjennomiktig” lokalsamfunn er et lokalsamfunn som er integrert inn i det videre samfunnet. Det er et lokalsamfunn som er blitt gjennomiktig for ”de utenfor”. Antakelsen er at dette kan motvirke segregeringstendenser og produsere nettverk som er produktive etter en på forhånd definert målestokk (Cole og Goodchild 2000).

I faglitteraturen kobles vektleggingen av sosial kapital, åpenhet, gjennomsiktighet og balanse opp til et ønske om å skape *bærekraftige* lokalsamfunn – bærekraftig også i økonomisk forstand (Cole og Goodchild 2000). Dette er samfunn som krever liten innsats og investering fra kommunen sin side. En sentral aktør i byutviklingsprosessen i Jungbusch, som også er en av områdets største investorer, brukte begrepet ”*bærekraftig*” i sin beskrivelse av målsettingene for utviklingen av området;

„hvis det skal bli en bærekraftig utvikling ved kanalen må også områdene rundt utvikle seg. Ved kanalen skal det komme en helt annen kultur, en helt annen utvikling, et kreativt miljø, de kreative folkene. Det skal bli mer høyverdig. Det [området] deles av Hafenstrasse og i bydelen bor folk i dårligere sosiale omgivelser... De kan jobbe i tjenesteyting som for eksempel slakter, baker, vaskehjelp. Men så klart ikke i de mer høyverdige arbeidsplassene. De kreative har ikke tid til å vaske klærne sine, da ringer de noen fra Jungbusch som kommer og henter klærne deres og leverer de tilbake to dager seinere“ (Investor, tysk, mann).

Informanten beskriver hvordan beboerne i Jungbusch har en rolle å spille i å gjøre område til et godt sted å være for det kreative miljøet ved havnen, samtidig som utviklingen vil skape nye arbeidsplasser for dem selv. I den grad sosiale tiltak nevnes er det etter en produktivitetslogikk, definert ut i fra målsettingen for området slik det framgår i utsagnet ”hvis det skal bli en bærekraftig utvikling ved kanalen”. Det Jungbusch han tegner opp er et klassesdelt samfunn, og målsettingen er ikke sosial utjevning eller å forandre strukturelle sosiale forhold i samfunnet. Det kan synes som om investorens utsagn bygger på en logikk som er beslektet med sosial inklusjon slik Joppke (2006) forstår dette integrasjonsregimet (kap. 3.2.2.). Som beskrevet hevder han at dette bygger på en økonomisk instrumentell tankegang, og på en ide om samfunnet som en ”machine of performance”. ”Maskinen” vil ikke fungere hvis ikke staten sikrer alle innbyggerne enn viss grad av sosial sikkerhet og sosial inklusjon. I sin konsekvens blir dette et integrasjonsregime som; ”*does not seek the same... outcomes for citizens. It concentrates its attention... on the absolute disadvantage of particular groups in society*” (Collins i Joppke 2006: 148). Målsettingen er en bærekraftig balanse og ikke sosial likhet.

Drøftingen viser at sosial balanse er knyttet opp til verdier som *harmoni*, *sosial kapital* og *bærekraftige* samfunn. Dette ligger til grunn for representasjoner der sosialt blandede nabolag framstår som en indeks på integrerte nabolag.

6.1.4. Sosial balanse og kontroll

I forrige kapittel viste jeg hvordan en diskurs om imageendring produserte handlingspremisser som innebar orden og kontroll i det offentlige rom. Drøftingen av sosial balanse kan nyansere dette bildet. På det omtalte møtet i Planleggingsforumet i desember sa en aktør i kommunen i forhold til romanienes leieforhold i bydelen; *"hvis dere vet hvilke hus det er, så kan dere si det til meg og så kan jeg kanskje snakke med huseieren og si; 'vil du ikke modernisere? Da må du passe på hvem som bor der'"* (tysk, mann). Aktøren uttrykker her at han vil bruke sin posisjon til å gjennomføre en politikk der romani stenges ute fra nabolaget. Cole og Goodchild viser i sin drøfting fra Storbritannia hvordan diskursen om balanserte samfunn produserer et handlingspremiss som kan innebære kontroll av nabolag;

"the agenda of social balance has therefore developed a parallel discourse centered on the eviction of certain members of the community. The 'balanced neighbourhood is a site for strategies of 'social hygiene' for existing members of the community as much as the 'insertion' of new households" (Cole og Goodchild 2000: 17)

Informanten uttrykker ovenfor hvordan han kan omsette et ønske om kontroll i praksis. Jeg vil hevde at vektleggingen av sosial balanse i Jungbusch er et handlingspremiss som kan føre til kontroll med *hvem* som bor i nabolaget. Dette viser hvordan en diskurs om image og en diskurs om balanse kan produsere komplementære handlingspremisser der orden og harmoni blir sentralt.

Både imageendring og sosial balanse er diskurser som omhandler *kvaliteter ved stedet* (utseende, sammensetning). Vi kan si at det er stedet som er referansepunktet for problem – og løsningsbeskrivelser og tiltak. De samme mekanismene ser vi når stedenes økonomiske verdi som attraktive eller kreative steder framheves; det er stedet selv som er i fokus. Hva har vi å gjøre med her? Hvordan kan stedet selv, konseptualisert som tømt for de menneskene som faktisk bor der, framstå som referansepunkt for integrasjonsbestrebelse som jo nettopp er tiltak som har organisering av mennesker som sitt virkefelt?

6.2. Fetisjisert rom

„i bunn og grunn er spørsmålet om hvorvidt denne bydelen kan stå på egne bein... også et spørsmål om stabiliseringen av beboerne... man må først trekke befolkningen og endringen i den retningen man vil ha dem, da kan bydelen stå på egne bein (QMs leder, tysk, mann).

Når QMs leder sier at bydelen bør *"stå på egne bein"* kan dette forstås som en *fetisjisering* av stedet. Stabilisering av beboerne blir et middel for å oppnå en god endring av bydelen selv. Når noe fetisjiseres synes det; *"å være begavet med et eget liv... som sjølstendige skikkelser som står i forhold til hverandre og til menneskene"* (Marx 1995: 87). Seinere i intervjuet reflekterte informanten over hvordan problemet med romanifolkene i bydelen kunne løses; *"kan vi formidle den erfaringen til dem [romani] at vi ikke er mot dem, men at vi vil gjøre bydelen levende og verdt å leve i sammen med dem..."* (QMs leder, tysk, mann). I utsagnet framtrer bydelen som det sentrale punktet som mening sentreres rundt. Jungbusch blir objektet som står i sentrum for den innsatsen romani og "vi" kan gjøre sammen. Stedet selv blir framstilt som tomt for mennesker eller som et "abstrakt sted" i lefebvriansk terminologi (se kap. 8).

Etter et møte i Laboratorio 17, der det hadde vært store diskusjoner om hvilke fokus de skulle ha, sa en laborant til meg; *"For eksempel er det QM sin oppgave å alltid beskrive alt positivt, og få det positivt fram i pressen. Det viktigste er at det ser bra ut i pressen. De må se på alt med et positivt blikk fordi de må tenke på utviklingen og jobbene sine"* (tysk, mann). Laboranten formidler at det viktigste for QM er hvordan utvikling oppfattes av omverdenen. Han kontrasterer dette til det han mener bør være Laboratorio 17 sin oppgave; *"det er ikke vårt prosjekt... vi ønsker å bygge strukturer som gjør at folka som bor her kan delta, sosiokulturelle tiltak for folka her, hvor de kan være med... man spør seg om det går i riktig retning nå"*. Det informanten gjør er å sette en positiv *beskrivelse* av utviklingen i Jungbusch opp mot et *innhold* som han mener mangler. Fraværet av innhold kan nettopp legitimeres ved at bydelen fetisjiseres eller framstilles som abstrakt rom. Slik kan også problematiske aspekter på stedet dekket til, og det abstrakte stedet kan brukes som et referansepunkt for å legitimere interesser og tiltak. Stedet framtrer som om det har sin egen hensikt, og ulike aktører kan dermed referere til *stedet i seg selv* når de for eksempel skal definere grensene for et ønsket kulturelt mangfold, slik jeg viste i forrige kapittel.

Med referanse til Cresswell kan vi si at det som skjer når Jungbusch blir beskrevet som et sted i vellykket utvikling er at; *"they use the taken-for-granted aspects of place to turn attention away from a social problem and reframe a question in terms of the quality of a particular place"* (Cresswell 1996: 6). Det er dette som skjer når romanienes tilstedeværelse og situasjon blir tematisert gjennom en debatt om skitt og søppel i det offentlige rom, slik jeg viste i

forrige kapittel. I en planleggingsprosess er dette et viktig poeng. Som nevnt i kapittel 2 var et punkt i rammeplanen byggingen av en idrettshall. Denne skulle stått ferdig bygd i 2003 eller 2004 (Buschtrommel 3/2001), men er stadig blitt utsatt. I skrivende stund er planen at den skal stå ferdig sommeren 2008.³⁹ Ei heller har man gjennomført trafikkdempende tiltak annet enn i Hafenstrasse og en planlagt lekeplass langs promenaden er heller ikke bygd. Når byutviklingsprosessen representeres som en suksess blir det vanskelig for beboerne å vise til tiltak som ikke er gjennomført. Med andre ord ligger det en ”epistemologisk makt” i at stedet representeres som et ”kulturelt brennpunkt” i suksessfull endring. Slike representasjoner utgjør en lesekode for byutviklingsprosessen og kan vanskeliggjøre artikuleringen av uenighet eller andre interesser.

6.3. Oppsummerende betraktninger

Kapittelet har tematisert et sentralt poeng i drøftingen av hva som skjer når byplanlegging blir sett som et verktøy for økt integrasjon. I intervjuet med planleggeren som hadde ansvaret for den delen av byutviklingen som gikk på SSP fortalte han om endrede målsettinger i prosessen;

”man må alltid se hvem som er interessert i for eksempel en flott 5roms leilighet av god gammel substans. Det er ganske sikkert ikke en familie med tre barn. Men det er sikkert enten et studentkollektiv eller gründere som sier ’jeg kommer med mitt IT-firma til dette gamle miljøet som er veldig bra reklame, sånn vil jeg ha det’. Altså, vi holder som sagt på med å endre på byfornyingsmålsettingene våre” (Planlegger 1, tysk, mann).

Planleggeren uttrykker at stedet har endret karakter. Det er nå et mer passende sted for IT-gründere og studenter, enn for dem som bor der i øyeblikket. Beboerne eller det lokale samlivet per i dag usynliggjøres. Det kan synes som om målsettingen om integrasjon og endrede levekår i bydelen for den opprinnelige befolkningen har forsvunnet fra agendaen. Et perspektiv på planlegging som produksjon av rom kan øke vår forståelse for dette; planlegging kan ikke teoretiseres vekk fra de faktiske tiltakene, forane, målsettingene og aktivitetene som blir planlagt og implementert (Yiftachel og Huxley 2000), ei heller fra videre samfunnsmessige diskurser eller materielle prosesser. Alt dette vil endre rommets karakter; *”planning theory which continues to overlook the direct relevance of spatial processes is akin to medical theory which ignores the human body, or educational theory which downplays the*

³⁹ Intervju planlegger 2, tysk, mann

medical curriculum” (Yiftachel og Huxley 2000: 110). Mitt poeng er at stedet vil endres i produksjonsprosessen, og slik vil målsettingene om og vilkårene for integrasjon også endres. I Jungbusch har dette ført til at målsettingene om integrasjon er skjøvet bakover på agendaen.

I kapittelets første del drøftet jeg vektleggingen av balanse som jeg observerte i den institusjonelle diskursen i Jungbusch opp mot sosial balanse som videre sosialpolitisk diskurs. Jeg vil hevde at det i Jungbusch råder en antakelse om at et mer etnisk, kulturelt og sosialt blandet nabolag vil føre til mer balanse forstått som harmoni og forbedret samliv. I denne sammenhengen blir et godt integrert nabolag forstått med referanse til et godt balansert nabolag.

Vektleggingen av balanse må etter min mening knyttes til et begrep om sosial kapital. Jeg har hevdet at balanse blir sett på noe som er produktivt i den forstand at det skapes nettverk som kan aktivisere beboerne og hjelpe dem å oppnå sine mål, samtidig som det medfører minskede utgifter for det offentlige. Det kan i Jungbusch synes som om målsettingen ikke er sosial utjevning, men et bærekraftig nabolag.

Kapittel 7. Integrasjon som deltakelse

Så langt har jeg studert hvordan en diskurs om *image* og *sosial balanse* innenfor sosial byplanlegging gir mening til hvordan integrasjon blir forstått i en byplanleggingsprosess og således produserer handlingspremiss for integrasjonstiltak. Samtidig har jeg drøftet hvordan spenningsforholdet i byutviklingsprosessen i Jungbusch også gir mening til integrasjon og er ett av flere aspekter som definerer mangfoldets grenser.

Byutviklingsprosessen i Jungbusch gjennomføres etter et ideal om kommunikativ og deltakende planlegging, og medvirkning fra de berørte beboerne i området blir sett på som essensielt. I dette kapittelet vil jeg undersøke hva vektleggingen av beboernes *deltakelse* innenfor kommunikativ planlegging har å si for hvordan integrasjon blir konseptualisert i planleggingsprosessen. Som et første punkt i drøftingen hevder jeg at deltakelse blir sett på både som en *kilde til* og som *et uttrykk for* i) politisk integrasjon og ii) identifikatorisk integrasjon. Lepofsky og Fraser (2003) peker på en antakelse innenfor kommunikativ planlegging om at tilgangen til å utøve rollen som borger åpnes i deltakende planleggingsprosesser fordi det å være borger i større grad blir det de kaller en ”performative act”. Tanken er at alle beboere i et område som er berørt av byutviklingstiltak kan velge å uttale seg, delta og handle som borgere. De er *per se* inkludert fordi de er *beboere* og derfor har interesser i prosessen. Dette er interessant når vi jamfører Gressgård (2005a) sin beskrivelse av integrasjonstiltak som tiltak som har som mål å gjøre folk til fullverdige borgere (kap. 3.2.3.). Med utgangspunkt i Lepofsky og Fraser studerer jeg som et andre punkt hvordan deltakelse som diskurs bygger på visse oppfatninger om hva det vil si å være borger. Deretter undersøker jeg prinsippet om deltakelse gjorde det mulig for romani å artikulere sin rett til å bo i nabolaget, før jeg til slutt antyder problematiske aspekter ved koblingen mellom deltakelse og integrasjon.

7.1. Å bygge samfunn og borgere gjennom deltakelse

I en midtveisevaluering av QM i Jungbusch er målsettinger og måloppnåelse oppført skjematisk (Quartiermanagement Jungbusch 2004). Punkt nummer to i målsettingskolonnen er; ”*samliv, integrasjon av forskjellige sosiale og etniske grupper*”. I den tilhørende kolonnen for måloppnåelse står det; ”*større vilje blant migranter til å delta i beboerinitiativer, offentlige aktiviteter og planleggingsmøter og til å artikulere kollektive interesser*”

(Quartiermanagement Jungbusch 2004). Her ser vi at integrasjon blir forstått som deltakelse i ulike fora i nabolaget og offentlige aktiviteter. Jeg spurte de forskjellige informantene om innvandrere deltok i slike sammenhenger;

”denne gruppen av tyrkiske damer med slør, som man egentlig kan karakterisere som veldig konservative, de har blitt veldig aktivt med her, ja, og har fremmet interessene sine veldig klart og tydelig. Det er også en utvikling som jeg synes er veldig positiv. Men det er nettopp en gruppe som endelig har lært ja, og som endelig føler seg hjemme i Jungbusch” (QMs leder, tysk, mann).

QMs leder knytter sammen ulike aspekter i sitatet. Først beskriver han sløret som en indeks på at damene er konservative. Det at damene har deltatt gjør at han ikke lenger lokaliserer dem i kategorien ”veldig konservative”. Ut ifra konteksten jeg har etablert så langt i drøftingen, er det nærliggende å slutte at ”mindre konservative” konnoterer ”mer integrert”. Det fragår således i sitatet, som i QMs handlingsplan, at deltakelse blir ansett som en indeks for integrasjon. Det blir et sentralt spørsmål hvordan forholdet mellom deltakelse og integrasjon er konstituert i denne sammenhengen.

7.1.1. Deltakelse som politisk integrasjon

QMs leder vektlegger hvordan damene gjennom deltakelse får ”fremmet interessene sine”. Også i QMs evalueringsrapport blir innvandrerens artikkelisering av ”kollektive interesser” vektlagt. I forskning på quartiermanagement i ulike tyske byer, og i videre europeisk faglitteratur innenfor planlegging, blir integrasjon ofte forstått i forhold til deltakelse i quartiermanagement eller i nærmiljøarbeid mer generelt (Cars og Edgren-Schori 1998; Kürpick og Weck 1998; Becker et al. 2002). Dette bygger på en antakelse om at deltakelse i lokale prosesser gir sosialt ekskluderte grupper en mulighet til politisk artikkelisering og fremming av egen forståelse og interesser;

”But frequently, in places labelled by policy makers as neighbourhoods of social exclusion, the real exclusion is from the processes of governance. By this is meant not merely the capacity for voice and influence, but a sympathetic and respectful grasp by those controlling governance resources (material, regulatory, relational) of what living in a place is like” (Healey 1998: 71)

Healey beskriver her lokal deltakelse, eller ”governance”, som en mulighet for beboere til å få en stemme og innflytelse. Sitatet gjør tydelig en forståelse av at deltakelse innebærer *politisk integrasjon* slik jeg beskrev det i teorikapittelet (Heitmeyer og Anhut 2000). Utsagnet i QMs evalueringsrapport synliggjør hvordan dette er et viktig handlingspremiss i

planleggingsprosessen i Jungbusch. Store ressurser settes inn for å få folk til å delta; det skrives brev til huseiere, representanter for moskeen og butikkeiere i bydelen. Personlig kontakt blir vektlagt, og QMs ansatte bruker tid på å gå rundt i gatene og snakke med folk.⁴⁰

7.1.2. Deltakelse, identifikasjon og tilhørighet

I sitatet ovenfor om de tyrkiske damene sier QMs leder at damene ”føler seg hjemme”.

Deltakelse knyttes her til økt identifikasjon og tilhørighet til bydelen. I den føderale presentasjonen av SSP finnes følgende problem – og løsningsbeskrivelse:

”Borgerne identifiserer seg ikke mer med bydelen, de engasjerer seg ikke mer for samlivet på stedet. Naboskapsnettverket er ødelagt. I denne utgangssituasjonen blir det et sentralt anliggende for bydelsutviklingen å bygge opp et selvstendig bydelsliv, gjenopprette et sosialt samliv, styrke potensialet som finnes på stedet og motivere beboerne til å delta i initiativ og foreningsliv” (ARGEBAU 2000: 5).

Sitatet understreker sosiale nettverk, tilhørighet og identifikasjon som gode og viktige verdier som virker sammen. Det blir tydelig at deltakelse blir sett på som en form for *identifikatorisk integrasjon*. På den ene siden blir *tilhørighet* sett på som en *forutsetning for deltakelse*. Dette ligger implisitt i QMs leder sin forklaring om at de tyrkiske damene har begynt å delta fordi de ”endelig føler seg hjemme”. På den andre siden blir *deltakelse* sett på som en *forutsetning for tilhørighet* slik det går fram i sitatet fra ARGEBAU. Jeg spurte en informant hvordan han syntes den lokale deltakelsen i planleggingsprosessen hadde fungert. Han svarte; ”... *den psykologiske effekten er nesten enda viktigere [enn medbestemmelse]. Når folk har vært med, når de har fått være med å bestemme, da sier de ’ det er min suksess, det er min bydel’*” (Aktør 1, tysk, mann). Det er de ”*psykologiske*”, identifikatoriske aspektene som understrekes i sitatet ved at de framstilles som ”*nesten enda viktigere*” enn medbestemmelse. Informanten resonnerer med det utgangspunktet at medbestemmelse fører til identifikasjon; ”*det er min bydel*”. Her ser vi altså et fokus på integrasjon som ”identifikatorisk integrasjon”, og nærmere bestemt er identifikasjon forstått i forhold til tilhørighet til nabolaget. Jeg er her tilbake ved en antakelse jeg var inne på i kapittel 5 i drøftingen av verdien som tillegges imageendring. Også vektleggingen av imageendring er basert på et premiss om tilhørighet til nabolaget som viktig for identifikasjon og selvfølelse – altså en form for identifikatorisk integrasjon.

⁴⁰ Intervju: planlegger 1, tysk, mann; QMs leder, tysk, mann

7.1.3. Beboeren som borger – borgervilje og ”performative citizenship”

Jeg har vist hvordan deltakelse blir sett på som en form for identifikatorisk og politisk integrasjon. Men hvilke syn på borgeren ligger til grunn for forståelsen av deltakelse som en form for politisk integrasjon? Dette kan belyses ved et begrep om ”borgervilje” som lederen i QM tok i bruk når han fortalte meg om tiltakene for å skape orden i et forsøpset Jungbusch. Et tiltak var å få beboerne selv til å gjøre en innsats, ta ansvar og vise det han kalte ”sivilt mot”; ”*det har også med borgervilje å gjøre, å snakke til naboen sin, å gå inn i det*” (QMs leder, tysk, mann). Begrepet ”borgervilje” henspeiler på individenes vilje til å opptre som borgere. Å snakke om borgervilje vekker assosiasjoner om en borgerstatus som er åpen, og som man ved innsats og ”vilje” kan tre inn i.

Informanten knytter borgervilje opp til handlinger som å ”snakke til naboen”. Slike handlingene blir en indeks på viljen til å ville bli borger. Det å være borger blir altså en form for ”performative citizenship” i Lepofsky og Fraser (2003) sin terminologi. Det er denne forståelsen som ligger til grunn for viktigheten som tillegges dugnader som Buschvask i Jungbusch. Flere forfattere har hevdet at ”performative citizenship” innbærer et *krav* om deltakelse til den potensielle borgeren; ”*citizens should not passively expect society to ensure that their social rights are maintained by the institutions of the welfare state, but must in return be prepared actively to contribute to society*” (Ley i Allen 1998: 35; se også Lepofsky og Fraser 2003). I Jungbusch var ikke deltakelse artikulert som et krav, men som en *mulighet*;

”vi gjennomførte et par beboermøter over temaet Bockstrasse/Beilstrasse og da var for første gang virkelig en stor gruppe damer [tyrkiske] der, og det må jeg si, de hadde veldig gjennomtenkte og veldig gode forslag... jeg håper at de fortsetter å komme” (Planlegger 1, tysk, mann).

I utsagnet framgår det ingen krav. Jeg vil likevel ikke utelukke at det kan ligge et implisitt krav i deltakelse som integrasjonsmodell fordi de som ikke deltar muligens vil bli sett på som mindre integrerte, eller deres rett til å stille krav vil kunne bestrides. Dette kunne det vært interessant å undersøke nærmere, og jeg konkretiserer enkelte aspekter ved en slik mulig drøfting nedenfor.

7.2. Deltakelse som beboer - en (skinn)mulighet?

I en kommunikatív planleggingsprosess er det som Lepofsky og Fraser (2003) peker på *ett* tilgangskriterium til en "åpen" borgerstatus; det at man er *beboer*. Jeg vil bruke resten av kapittelet til å drøfte ulike handlingspremisser som produseres i forbindelse med dette.

7.2.1. Deltakelse som mulighet

Et premiss for å tenke lokal deltakelse som politisk integrasjon er en forståelse av at de som er beboere i et gitt område har rett og mulighet til medbestemmelse i samfunnsprosesser. De må anses som fullverdige medlemmer av lokalsamfunnet *uavhengig av* formell borgerstatus eller andre kjennetegn som etnisitet, klasse og kjønn. Det er mulig å anta at økt fokus på deltakelse i lokalmiljøet gjør det å være *beboer* til det viktigste og muligens eneste "tilgangskriteriet" for deltakelse i lokale politiske prosesser. Sagt på en annen måte blir den *lokale beboeren* eller *lokal tilhørighet* (til nabolaget og ikke nasjonen) utslagsgivende for hvordan koblingen mellom individ og det videre samfunnet tenkes.

I intervjuet med en av planleggerne i kommunen sa han om romani; "*vårt spørsmål er naturligvis... vil vi, i forhold til nabolaget, at disse lokalitetene [der romani oppholder seg] befinner seg i Jungbusch?*" (Planlegger 1, tysk, mann). Informanten bestrider romanienes rett til å bo i nabolaget med referanse til ønskede kvaliteter ved stedet. Jeg har vist hvordan romani ble referert til på Planleggingsforumets møte i oktober og har også nevnt at diskusjonen på møtet ble gjengitt i lokalavisen noen dager etterpå. Dette oppslaget vakte sterke reaksjoner og førte til at interesseforeningen Forbundet for tyske romani og sinti truet med å saksøke QM. Det ble da gjennomført en rekke møter mellom representanter fra blant annet QM/GZJ, Forbundet for tyske romani og sinti og ulike kommunale aktører. På det følgende møtet i Planleggingsforumet i desember beklaget QMs leder hvordan de hadde ordlagt seg på forrige møte;

"det er ikke den kulturelle, men den sosiale bakgrunnen som teller. Noen er sosialt sterke mens andre er sosialt svakere... Vi har tenkt på mange ulike tiltak for romaniene i vår bydel, for eksempel et foreldremøte for alle romaniforeldre på skolen(...) Dette er sosiale problemer, som alle problemer i bydelen vår" (QMs leder, tysk, mann).

I sitatet framhever informanten viktigheten av sosiale forklaringsmodeller og setter disse opp mot kulturelle forklaringsmodeller (jf. fraværet av sosiale forklaringsmodeller i kap. 5.2.2.).

På møtet var en representant fra kommunen⁴¹ og en annen som jobber nært med romani i yrkessammenheng invitert og tilstede. Begge kritiserte QM, men uttrykte også tilfredshet med at saken nå var beklaget og at QM hadde tatt tak i problematikken. Det sentrale ved beretningen er endringen som skjedde i hvordan QM forholdt seg til romani i Jungbusch i løpet av høsten 2006 og hvordan endringen kunne skje. I oktober ble det stilt spørsmål ved romanienes rett til å bo i Jungbusch, og de framstod som ikke-borgere i den lokale diskursen. Men strukturene for deltakelse i byutviklingsprosessen gjorde det mulig for støttespillerne deres å finne posisjoner å snakke fra som gjorde uttalelsene deres effektive og legitime. Tilgangskriteriet for deltakelse i QM og GZJ er at man bor i Jungbusch, og støttespillerne til romani kunne derfor legitimt hevde sin rett til å fronte deres sak gjennom disse kanalene. Dette synliggjorde romaniene som beboere i Jungbusch og slik også som borgere, og problematikken ble satt på dagsorden på en ny måte. Dette er interessant med tanke på romanienes posisjon i det tyske samfunnet. Flere av romaniene som debatten omhandlet har ingen papirer og ikke oppholdstillatelse i Tyskland (eller noe annet land). Gjennom debatten som reiste seg etter QMs utspill i avisen og som ble ført i QMs ulike fora, ble romaniene definert som borgere som måtte ses, og som kommunen, gjennom QM, måtte forholde seg til. Endringene i den lokale diskursen om romani ble presset fram av deres støttespillere. Dette var mulig fordi beboerkriteriet lå til grunn for tilgangen til lokale politiske prosesser.

7.2.2. Hva med dem som ikke deltar?

Som nevnt i kapittel 4 gjorde jeg den erfaringen at svært få innvandrere (gjestearbeidere eller flyktninger/asylsøkere) deltok i de ulike foraene i Jungbusch. Dette er en observasjon som gjør det nærliggende å problematisere en situasjon der deltakelse blir sett på som utgangspunkt for, og som en indeks på, politisk integrasjon. Også et annet spørsmål reiser seg: romani deltok jo ikke selv – hva hadde skjedd hvis de ikke hadde hatt noen støttespillere som valgte å delta?

Deltakende eller kommunikativ planlegging er ikke bare en *form* for planlegging, men en diskurs med verdier, sannheter og posisjoner som det følger makt med. I en evalueringsrapport av SSP på føderalt nivå står det skrevet; "*når det gjelder innlemmingen av*

⁴¹ Representanten kom fra "Ausländerbehörde". Direkte oversatt betyr dette "utlendingsmyndighetene". De tar seg av integreringsspørsmål i kommunen.

innvandrere, så kan man på mange områder kun se små framskritt til tross for betydelige anstrengelser " (Aehnelt et al. 2004: 9). En planlegger formidlet i intervjuet en lignende erfaring fra Jungbusch; *"etter hva jeg kan se, har innvandrergupper fram til nå i svært, svært liten grad registrert og benyttet de [ulike foraene]. I den siste tiden deltar de mer, men også fordi vi har presset mer massivt på"* (Planlegger 1, tysk, mann). Idealet om deltakelse opprettholdes til tross for at praksis viser at kanalene ikke fungerer som aktørene ønsker. Det framgår i utsagnet *"vi har presset mer massivt på"* at problemene ikke tilskrives institusjonen, men de som tar valget om å ikke delta.

Til tross for lav deltakelse av innvandrere, ble den kommunikative prosessen framstilt som en suksess i lokalavisen; *"Forbildet Jungbusch: dokumentene [fra Jungbusch] viser at en moderne planlegging som integrerer befolkningen er mulig"* (Mannheimer Morgen 13. juli 2001). Hva oppstår i spenningen mellom suksessbeskrivelser utad og mangel på reell deltakelse? Slike suksessbeskrivelser kan tenkes å virke som et krav; beboerne stilles i en situasjon der de enten må velge å delta, eller la de som vil delta. Hvis de ikke deltar mister de muligens retten til å stille krav siden muligheten for deltakelse representeres som totalt åpen og reell.

At deltakelse i nabolaget som beboer konseptualiseres som utgangspunkt for politisk integrasjon og inklusjon, kan også problematiseres utifra en kjennskap til individers/gruppers ulike måter å forholde seg til nabolaget på. Som i Sør-Tyskland for øvrig, er en stor prosentandel av gjestearbeiderne i Jungbusch fra Italia/Sicilia (Swiaczny et al. 2001). Etter at Schengenavtalen ble underskrevet har det blitt lettere for italienere å reise innad i Europa. En informant pekte på at de vanskeligste å få til å komme til de ulike foraene var sicilianerne. Når jeg spurte *hvorfor* de ikke kommer, forklarte han det med at de reiser så mye mellom Italia og Tyskland;

"sicilianerne har nesten større problemer med å rofeste seg her. Når tyrkerne er her, da er de her. De vet de blir. Men sicilianerne pendler fortsatt mellom Sicilia og her... utenom en til to kafeer har de egentlig ingen organisasjonsstruktur. Med tyrkerne da vet man hvor man skal gå for å treffe dem, det mangler hos sicilianerne" (Aktør 1, tysk, mann).

Informanten formidler en forståelse av at strukturene for deltakelse ikke passer med sicilianernes måte å leve livet på. Jeg er her ved et viktig poeng i drøftingen av lokal deltakelse som en form for politisk integrasjon. Innenfor migrasjonsforskning er et begrep om

”transnational citizenship” blitt sentralt de siste årene (se for eksempel Jacobsen 2006). Dette beskriver en situasjon av *“social interaction and normative bonds crossing the borders of the nation state”* (Jensen 1997: 24). Uten å gå nærmere inn på dette, kan begrepet gi oss en forståelse av sicilianerne i Jungbusch sin situasjon ikke er unik. På den ene siden kunne man anta at det at deltakelse blir lokalt og ikke nasjonalt definert gjør borgerstatusen mer fleksibel og mer tilpasset en slik situasjon. På den andre siden krever deltakelse i lokale prosesser nærvær og nettopp kontinuerlig *deltakelse*. Jeg gikk ikke nærmere inn på dette temaet i mine spørsmål i Jungbusch, men sitatet ovenfor viser til en problematikk som kan oppstå når innvandreres integrasjonsvillighet bedømmes etter hvorvidt de deltar i nabolaget. Dette åpner for en diskusjon av hvorvidt koblingen mellom det å bo, deltakelse og politisk beslutningsmyndighet produserer en situasjon der interesser kan artikuleres lettere og mer effektivt, eller en situasjon der det å ikke delta blir sett på som manglende integrasjonsvillighet og dermed vanskeliggjør artikuleringen av politiske interesser.

7.3. Oppsummerende betraktninger

“democratisation of community work and place-making must be a deliberate process and cannot be assumed to be taking place because of discursive shifts in favour of ‘community’” (Lepofsky og Fraser 2003: 134).

I dette kapittelet har jeg undersøkt hvordan vektleggingen av beboernes deltakelse i lokale fora gir mening til integrasjonsforståelsen i Jungbusch. Jeg har funnet at deltakelse blir sett på både som en *kilde til* og som *et uttrykk for* politisk integrasjon og identifikatorisk integrasjon.

Deltakelse kan forstås som en diskurs som bygger på visse oppfatninger om hva borgeren og integrasjon er. Jeg har forsøkt å gripe noen av disse. Jeg vil hevde at når deltakelse blir forstått som identifikatorisk integrasjon så er dette basert på et premiss om at tilhørighet til nabolaget henger sammen med identitetsdannelse og økt selvfølelse. Med utgangspunkt i begrepet ”borgervilje” kan vi se at borgerstatusen i planleggingsdiskursen i Jungbusch forstås som en ”åpen” status, men man må også pleie den gjennom aktiv deltakelse. Borgerstatusen blir en form for ”performative citizenship”. Her støtter mine empiriske funn opp under Lepofsky og Fraser (2003) sine konklusjoner slik jeg presenterte dem i teorikapittelet.

Gjennom en analyse av hvordan den lokale diskursen om romani endret seg i løpet av høsten 2006, viste jeg at deltakelse i Planleggingsforumet gav romanienes støttespillere mulighet til å

fremme sine interesser og til å uttrykke motstand mot QMs praksis. Dette kan forstås som et uttrykk for at når det å være *lokal beboer* blir tilgangskriteriet for å utøve borgerrollen, produseres det handlingspremiss som åpner for artikulasjon av forskjell og politiske interesser. Jeg har likevel hevdet at dette er en antakelse det bør forskes mer på. Et spørsmål i et slikt forskningsprosjekt kunne vært: hva skjer med de som ikke deltar når deltakelse blir forstått som en indeks på integrasjon, og som en mulighet som ligger like åpen for alle?

I kapittel 5-7 har jeg forsøkt å belyse min første problemstilling; ***hvordan er forståelsen av integrasjon konstituert i den institusjonelle planleggingsdiskursen om Jungbusch, og hvilke handlingspremisser produseres i forbindelse med dette?*** Jeg vil nå bevege meg over til drøftingen av min andre problemstilling, og til debatten om hvorvidt mangfold blir kommodifisert og kontrollert i en planleggingsprosess.

Kapittel 8. Mangfold - identitetspolitikk eller spill for kulissene

“Min by, min bydel, mitt kvartal, mitt nærmiljø, min gate, mitt hjem, min BLOKK. Mine tanker, mitt hjerte, mitt liv, min verden, strekker seg fra første til niende etasje” (Sido, rapper. Min oversettelse).⁴²

Jeg hevdet tidligere i oppgaven at planlegging må forstås som produksjon av rom og ikke kan gripes uten at *brukernes* romlige praksis, i dette tilfellet beboernes romlige praksis, taes med i en helhetlig tilnærming. Fram til nå har det likevel vært den institusjonelle romlige praksisen som har vært mitt fokus. Dette beror på plass – og tidsmangel, men jeg skal være den første til å innrømme at dette har gjort at jeg har gått glipp av viktige innsikter i forhold til hva som skjer når byplanleggingen beveger seg inn på integrasjonsdebattens område. I dette kapittelet vil jeg ta eksplisitt tak i det *levde rom* og se det i sammenheng med den institusjonelle romlige praksisen. Dette gjør jeg i det jeg forsøker å besvare problemstilling nummer to; ***hvordan kan et lefebvriansk perspektiv bidra til å belyse debatten om hvorvidt det skjer en kommodifisering av mangfold i en planleggingskontekst?***

Med utgangspunkt i en empirisk studie av byutviklingsprosessen i Jungbusch, ønsker jeg å bidra i den pågående debatten om hvordan planlagt mangfold i dagens byer kan konseptualiseres. Meget forenklet er det to posisjoner, eller perspektiv, i debatten. På den ene siden er det de som vektlegger kulturens og det planlagte mangfoldets rolle som et spill for kulisser, og som hevder at mangfold kommodifiseres og kontrolleres i dagens byers kamp for å framstå som attraktive. Kommodifisering kan i denne sammenhengen gripes som en prosess som har som resultat; “... *to override more real urban cultures (the appropriation of difference); ...generating a proliferation of inauthentic diversity (depthless fragmentation); or as contributing to the production of new intensities of difference (social polarization)*” (Jacobs 1998: 253). På den andre siden de som mener at man med utgangspunkt i empiriske studier må fokusere på hvordan folk artikulerer forskjell og politiske interesser gjennom kulturelle begivenheter og gjennom praksis i byen.

⁴² “*Meine Stadt Mein Bezirk Mein Viertel Meine Gegend Meine Strasse Mein zuhause Mein BLOCK. Meine Gedanken Mein Herz Mein Leben Meine Welt reicht vom ersten bis zum sechsten Stock.*”

I kapittelets første del vil jeg med utgangspunkt i mitt empiriske materiale argumentere for at planlagt mangfold kommodifiseres og kontrolleres i Jungbusch. Drøftingen vil til dels være basert på innsikt fra drøftingen i kapittel 5.

I oppgavens andre del tar jeg tak i Lefebvres begrep om det levde rom og begrepsparet bytteverdi og bruksverdi, og foretar en empirisk basert drøfting ut ifra dette perspektivet. Utgangspunktet er en innsikt som McCann formidler i sin artikkel om artikulasjon av raseidentitet i det offentlige rom i Los Angeles; *"public space is increasingly commodified, but always in a process of being shaped, reshaped and challenged by the spatial practices of various groups and individuals whose identities and actions undermine the homogeneity of contemporary cities"* (McCann 1999: 168). Jeg undersøker først hvordan Nachtwandel blir en arena for artikulasjon av politiske interesser, før jeg ser på hvordan to ulike grupper uttrykker motstand mot de dominerende representasjoner av rom. Til slutt forsøker jeg å opprette en "analytisk bro" mellom de to posisjonene i debatten.

I litteratur som omhandler kontroll og kommodifisering av mangfold tar "den Andre" forskjellige skikkelser; det er for eksempel kvinner (Rose 1993), innvandrere (Bauman 1997), minoriteter (McCann 1999), homofile (Valentine 2000). I mitt case er "den Andre" på den ene siden alle beboerne i planleggingsprosessen, og på den andre siden "der Ausländer". Det er alle beboerne generelt fordi deres rett til rom og deres bruk av rom utfordres i en markedsstyrt planleggingsprosess. Og det er "der "Ausländer" spesielt fordi hun er "en annen", eller det Baumann (1997) kaller en "fremmed", i tysk offentlig diskurs og samfunnsliv. Jeg vil her ta ett viktig forbehold; romaniene er fortsatt uten stemme i teksten min. Jeg gjengir og fortolker kun det noen av deres støttespillere formidlet.

8.1. Rom som bytteverdi – mangfold som spill for kulissene

Spenningsforholdet mellom målsettingen om sosial utvikling på den ene siden og økonomisk verdiskaping på den andre har skint gjennom i drøftingen så langt. I kapittel 5 tematiserte jeg spenningsforholdet direkte. Jeg hevdet at ønsket om at Jungbusch skulle framstå som attraktivt og vellykket fører til en vektlegging av orden og kontroll. Dette kommer til uttrykk i valg av samarbeidspartnere (politi, KOD) og ulike tiltak (Buschvask, Beboerkomite) i bydelen. Videre fant jeg at mangfoldets grenser blant annet blir definert gjennom en

produktivitetslogikk. Det er de kulturelle uttrykkene som bygger opp om det ønskede imaget som blir inkludert.

Spenningen mellom sosial utvikling i bydelen og økonomisk utvikling for kommunen ble ofte artikulert av de av mine informanter som var beboere i bydelen. Jeg spurte en beboer om han mente at byutviklingsprosessen kom befolkningen i bydelen til gode. Han svarte; ”*med folka her, jeg gjentar det en gang til, har det aller minst å gjøre*“ (Beboer 11, russlandstysker, mann). I kapittel 6 beskrev jeg hvordan målsettingene i byutviklingsprosessen endrer seg i regning av at bydelen skal være et område for kunstnere, studenter og gründere. Beskrivelsen gjør et begrep om *gentrifisering* nærliggende. Begrepet beskriver en prosess der middelklassen flytter inn i tradisjonelle arbeiderklasseområder og endrer områdets karakter; ”*once this process of 'gentrification' starts in a district it goes on rapidly until all or most of the original working-class occupiers are displaced and the whole social character of the district is changed*” (Smith 2002: 91). Jeg vil ikke gå inn i en drøfting om hvorvidt det vi observerer i Jungbusch kvalifiserer til å få merkelappen gentrifiseringsprosess. Men jeg kan slå fast at Jungbusch er i ferd med å endre karakter. En av mine informanter uttrykte det på denne måten;

menneskene som henger her nå... jeg ser dem når jeg er hos venninna mi, vi sitter utenfor ved døren... menneskene synes de er så kule når de går gjennom Jungbusch... Jungbusch er blitt mote. Det er synd. Det skjønne ved Jungbusch var nettopp dette gamle, dette... jeg kan ikke beskrive det, det er en følelssesak... jeg vil ikke at Jungbusch skal være åpen for alle, jeg vil ikke at folk skal flytte hit som ikke har noe her å gjøre” (Beboer 2, tysk, kvinne).

Informanten bruker metaforen ”Jungbusch = mote” for å gi mening til Jungbusch i dag. Det Jungbusch som er mote er et Jungbusch som er blitt kommodifisert i den forstand at det får folk til å føle seg ”kule”. Når Jungbusch er mote er det noe man kan konsumere. Informanten ser dette i kontrast med det Jungbusch hun kjenner. Hun beskriver en følelse av invasjon. I motsetning til i den institusjonelle diskursen assosierer hun åpenhet med noe negativt, mens lukkethet assosieres med tilhørighet og tilflukt. For henne har Jungbusch en singulær verdi, en bruksverdi. Den samme argumentasjonen kommer til syne under når informanten evaluerer den nye promenaden som svar på mitt spørsmål om hva hun synes om den;

„jeg er todelt. Jeg elsker havnen... den har på en måte denne lengselen bort og så videre. Og før var havnen totalt overvokst, barna kunne leke gjemsel og sånne ting. Og nå er alt så glatt... så glatt og så perfekt på en måte..” (Beboer 2, tysk, kvinne).

Det som informanten betegner som ”glatt” eller ”perfekt” gir assosiasjoner til noe som ikke har singulære eller spesielle kjennetegn. Det perfekte er jo nettopp perfekt, det kan ikke kritiseres, evalueres eller bli gitt en personlig tolkning. En annen måte å si det på er at det perfekte er *homogent*. Med utgangspunkt i Marx hevder Lefebvre at rom som er underlagt bytteverdi er blitt homogent; *”fordi alt i det er ekvivalent, alt som finnes i det kan gjøres til gjenstand for et bytte, er innbyrdes utvekselig”* (Lefebvre 1975: 50). Det er noe som er mulig å bytte ut med andre glatte ting (som penger) fordi det ikke hefter noe singulært ved det. I dette tilfellet er det områdene nede ved havnen som er blitt gjort ”glatte”, ”perfekte” og homogene. Promenaden inngår i planene om å gjøre området ved kanalen til *”Mannheims nye visittkort”* som det stod i *Hafenmagazin* 2003; *”gjennom blandingen av industri, havn og boligområde, og gjennom det at man her har en ’port mot verden’ og et levende nabolag side ved side, skapes det enestående og attraktive ved dette nye stedet”* (Mannheim Hafen 2003). Det Jungbusch som her beskrives gjennom metaforen ”Jungbusch = et visittkort”, eller som ”et nytt sted”, er stedet som er gitt bytteverdi. Samtidig er det det som Lefebvre kaller et *abstrakt sted*. Det ”nye Jungbusch” framstilles som et sted uten konflikter og uten beboere med innlevde tradisjoner og praksiser på stedet.

Figur 8.1: Promenaden i Jungbusch med Musikkparken i bakgrunnen

8.1.1. Nachtwandel som spill for kulissene

Nachtwandel har en viktig posisjon i å bygge opp bydelens image. Festivalen kan i denne sammenhengen beskrives som en "urban spectacle". Harvey (1989) skiller mellom "spectacles" som har en politisk betydning og slagkraft, og de som virker som brød og sirkus for folk. I kapittel 5 hevdet jeg at romanikultur ble akseptert på ballet fordi iscenesettelse av sigøynerkultur på en festival selger og også framstår som ufarlig fordi den er kontrollert. I en slik forstand kan Nachtwandel sies å uttrykke en form for "play of difference" – et mangfold som bare iscenesettes som et spill for kulissene. Det kan synes som om Crilley har et poeng når han skriver; *"public space conceived as an arena of democratic political debate is destroyed in favor of a public realm deliberately shaped as urban theater"* (Crilley 1993: 15). Det ligger en produktivitetslogikk til grunn for dette spillet eller teateret. Mangfoldet som blir synlig i den institusjonelle diskursen er det som kan inngå i en feiret mangfoldskategori slik som i representasjonen av "multikulturalisme hovedstaden Mannheim". Samtidig er det en målsetting om å kontrollere kulturelle uttrykk på bakgrunn av en på forhånd definert oppfatning av "den gode liv" og "normalitet". Dette er aspekter som kan tyde på at mangfold kommodifiseres i Jungbusch som et ledd i forsøket på å utvikle bydelen til et attraktivt sted for "den kreative klassen" og gi bydelen en status som et godt integrert nabolag.

Dette er likevel en beskrivelse som kan nyanseres ved å se på folks levde praksiser i rom. Før jeg gjør dette vil jeg imidlertid gi en presentasjon av hvordan ulike beboere i Jungbusch forholdt seg til romani som naboer. Dette var en del av utgangssituasjonen for at romaniballet ble arrangert. Det er samtidig en kontekst leseren bør ha kjennskap til for å forstå hvilke funksjon Nachtwandel kunne ha i nabolaget.

8.2. Naboskap i Jungbusch

Også i diskusjonen om romanifolket i Jungbusch har jeg fram til nå vektlagt den institusjonelle romlige praksisen. Et utematisert aspekt er hvordan både planleggere, QM og politiet viste til oppfordringer og klager fra befolkningen på mitt spørsmål om hvorfor problematikken var blitt så sentral. En dag jeg hang rundt i gatene i Jungbusch møtte jeg en tysk mann som hadde bodd hele livet i Jungbusch. Vi pratet litt og etter en stund pekte han bort på noen hus og sa; *"der og der og der bor sigøynere, men vi håper at de forsvinner snart"*. En informant som hadde bodd noen år i Jungbusch, men som nå hadde flyttet, sa det slik; *"nå bor det mange sigøynere i Jungbusch. Jungbusch er ikke ren. QMs leder prøver nå å*

gjøre alt reint. Men det er ikke riktig. Man må bytte ut folka” (Beboer 10, asylsøker, mann). På ulike møter i bydelen uttrykte de tilstedeværende beboerne frustrasjon over at så lite ble gjort i forhold til dette som de oppfattet som et problem. Etter et møte sa en deltaker til meg;

”Herr X [støttespiller for romani] har invitert meg til å komme og snakke med dem, lære deres historie og skjønn hvordan de lever. Det har jeg ingen interesse av. Jeg har ingen interesse av å forstå hvorfor de er så skitne eller så høylytte. Rydd opp først! Så kan vi snakke sammen(...) når vi sier til politiet at vi oppfatter romanifolka som truende, så sier politiet at de ikke er aggressive, ’de er bare temperamentsfulle!’”(tysk, kvinne).

I tillegg til at romani ble beskrevet som ”skitne”, ”høylytte” og ”aggressive”, fortalte flere beboere meg at det var en konflikt over Jungbusch som territorium. De mente at romani gjennom sin bruk av rommet hadde appropriert den sentrale gaten, *Beilstrasse*, og lekeplassen der. Våren og sommeren 2006 hadde det vært en stor konflikt om bruken av lekeplassen. Konflikten ble artikulert som å gå langs etniske linjer; italienere, tyrkere og tyskere mot romani. En gang jeg var ute ved lekeplassen kom en tysk kvinne ropende; *”dette er en lekeplass, dette er en lekeplass!”*, mens hun beveget seg mot lekeplassen og gruppen av romanske damer som satt der. Da jeg kom tilbake en time seinere satt hun som hadde ropt sammen med en ny gruppe mødre og barn på lekeplassen. Gjennom å definere hva som er riktig bruk av lekeplassen (in place) kunne hun bestride de andres rett til å være der (Sack 1986; Cresswell 1996).

Møtet mellom romani og majoriteten ble uttrykt som konflikt over mening og kultur. Samtidig ble det uttrykt som en konflikt over bruk av rommet som i eksempelet med lekeplassen. Det var således få reelle møteplasser mellom romani og andre beboere – både i ordets konkrete betydning og i betydningen ”meningsfellesskap”. I lys av dette vil jeg diskutere Nachtwandel som en slik mulig møteplass.

8.3. ”Vi er de vi er” – romaniball som møteplass og ”politics of difference”

“the problematic of such processes is not whether such planning measures and developments commodify or aestheticise the real, but whether...they work for or against a productive politics of difference”(Young 1990: 251).

Nachtwandel er organisert slik at folk eller grupper både innenfor og utenfor Laboratorio 17 kommer med forslag til hva de vil arrangere. Deretter avgjør QM og Laboratorio 17 hva som

kommer med. Ideen om å arrangere et romaniball på Nachtwandel kom fra en mann som var tilknyttet romaniene i yrkessammenheng, og som omtalte seg selv som advokat for dem; *"jeg ser ikke på meg selv som mekler. Jeg ser på meg selv som en advokat for romaniene. De har ingen til å representere seg slik som de andre... så jeg er ikke nøytral"* (Aktør 2, tysk, mann). Informanten valgte som nevnt å kalle romaniballet *"Vi er de vi er"*. Han fortalte meg i forkant av festivalen at navnevalget var et bevisst valg for å synliggjøre romaniene som noen som har rett til å være i Jungbusch og til å være seg selv. Navnet var valgt som en respons til hvordan romani ble problematisert og framstilt i bydelen forøvrig. Valg av navn, og initiativtakerens situering av seg selv som *"romanienes advokat"*, ble ofte kommentert av arrangørene i QM og Laboratorio 17 på ulike møter i oppkjøringsfasen til arrangementet.

I etterkant av romaniballet ble de positive erfaringene med arrangementet og måten det ble referert til i media brukt av romaniene sine støttespillere som en retorisk ressurs, blant annet på det omtalte møtet i Planleggingsforumet i desember 2006. Samtidig fungerte romaniballet som en møteplass mellom romani og bydelens øvrige befolkning. Personen som i forrige avsnitt uttalte at hun ikke ville snakke med romani før de hadde ryddet opp, sa seinere i samtalen at; *"det er bra at de skal arrangere et Romaniball på Nachtwandel... Kanskje vi kan møtes der"* (tysk, kvinne). Også mannen jeg møtte på gaten som sa han håpet romani skulle flytte, sa seinere til meg; *"Jeg var der borte med sigøynere... med romaniene... på lekeplassen... men jeg synes ikke det var dårlig... der hvor jeg stod var det ikke så høyt, de dansa bare en halv time, ja... jeg kan ikke si om det var like høyt som i Beilstrasse"* (tysk, mann). Konteksten for utsagnet var at beboeren klaget over lydnivået på en konsert i Beilstrasse under festivalen. Han gir her romaniballet mening ved å betegne det som en positiv kontrast til den andre konserten som han syntes var for høylydt. Det interessante er at han vurderer romanienes oppførsel etter samme standard som han vurderer andre grupper. I de forrige sitatene har romaniene blitt framstilt som en slags *"absolute otherness"* i Young (1990) sin terminologi. Dette kjennetegner en gruppe som; *"has no common nature with the normal or neutral ones"* (Young 1990: 170). Det kan synes som om Nachtwandel fikk en funksjon som en evaluativ ramme rundt aktiviteter og uttrykk på festivalen. Romani ble ikke lenger uttrykk for en absolutt annerledeshet, men ble vurdert etter samme standard som de andre gruppene eller individene som uttrykte seg på festivalen.

Etter min mening viser valget av navnet ”vi er de vi er” og hvordan romaniballet ble en møteplass at aktørene brukte arrangementet som en arena for ”*politics of difference*” (Jacobs 1998). Young hevder at forskjellspolitikken bekrefter forskjell på to ulike måter;

”This politics lays down institutional and ideological means of recognizing and affirming differently identifying groups in two basic senses; giving political representation to groups’ interests and celebrating the distinctive culture and characteristics of different groups” (Young 1990: 240).

Nachtwandel fungerte som et offentlig og åpent rom der romani både kunne artikulere sin annerledeshet og sin rett til bydelen (se også McCann 1999).

Nachtwandel – for punkere og kritikere av QM

Under festivalen høsten 2006 ble det arrangert en punkkonsert. Åpningstalen på arrangementet fant sted fredag kveld ute på gaten like ved der konserten skulle være. Under talen til kulturborgermesteren kom en flokk punkere og trengte seg gjennom mengden som hadde dannet en halvsirkel rundt ham. De gikk etter hverandre gjennom halvsirkelen, sa noe spydige ord, lo og hoiet og avbrøt talen. Dette skjedde tre ganger. Om natten overnattet de under åpen himmel på en plass nede ved havnen som er tegnet i forbindelse med byjubileet. Jungbusch har de siste tiårene vært et hjemsted for Mannheims punkere og vestreradikale, og oppførselen deres kan leses som en måte de markerer sin rett til bydelen på. I den andre enden av bydelen, ved fotgjengerovergangen over Luisenring, hadde noen beboere satt opp et bord og plakater. Her samlet de underskrifter mot et planlagt kjøpesenter i utkanten av bydelen og kritiserte QM åpenlyst. Disse beboerne har også gått sammen og laget avisen Buschklopfer, en nabolagsavis som er startet som en direkte respons på QM og Buschtrommel. Den er laget med det formål ”å si det QM ikke sier” som en av initiativtakerne sa til meg. Både avbrytingen av kulturborgermesteren sin tale og innsamlingen av underskrifter er politiske ytringer som fikk komme til uttrykk gjennom Nachtwandel. Disse aktivitetene i rommet inngår i et dialektisk forhold til den institusjonelle praksisen og de dominerende representasjonene av festivalen, og de gir slik mening til Nachtwandel som fenomen. Men Nachtwandel var ikke den eneste arenaen for artikulering av motstand mot QM eller dominerende representasjoner av Jungbusch.

8.3.1. Planlegging og ”motrom”

Lefebvres teori om *abstrakt* rom kan være en innfallsvinkel til å gripe kompleksiteten i en planleggingsprosess som både har sosial byutvikling og økonomisk verdiskaping som sin

målsetting. Abstrakte rom er rom, eller et spesifikt sted, som er underlagt bytteverdi og det Lefebvre (1991) kaller *byråkratiets* kontroll. McCann (1999) peker på to aspekter som må være tilstede for at et abstrakt rom skal bli dominerende; for det første må noen kunne definere ønsket bruk av området, og for det andre må alle tegn på sosial konflikt viskes ut. Selv skriver Lefebvre om abstrakt rom;

“it implies a tacit agreement, a non-aggression pact, a contract, as it were, of non-violence(...) This economy valorises certain relationships between people in particular places (shops, cafes, cinemas, etc.), and thus gives rise to connotative discourses concerning these places; these in turn generate ‘consensuses’ of conventions according to which, for example, such and such a place is supposed to be trouble-free, a quiet area where people go peacefully to have a good time...” (Lefebvre 1991: 56).

Jeg har vist hvordan beskrivelser av Jungbusch som et harmonisk og kulturelt spennende sted har en dominerende posisjon i den offentlige diskursen om stedet. Gjennom å studere beboeres og brukeres praksis i bydelen, *levd rom*, trer Jungbusch fram som et omstridt rom. Jeg vil fokusere på to grupper som har utfordret de dominerende representasjonene av Jungbusch på hver sin måte. Det er det venstreradikale miljøet i *Antifaschistisk Aksjon*⁴³ (Antifa) og en *Rock n`Roll Highschool* dannet av ulike musikere og kunstnere i bydelen.

Okkupasjon som motrom

I en helt annen grad enn i Mannheim for øvrig, er husfasadene i Jungbusch dekket med Antifasymboler og slagord. Også langs promenaden er utviklingen som pågår kommentert i sjablonger og graffiti. Når det i 2003 ble kjent at Jungbusch skulle bli byutviklingsområde og at popakademiet og musikkparken skulle bygges der, gikk folk fra dette miljøet sammen og okkuperte et hus langs kanalen. Okkupasjonen varte i fem dager. Under okkupasjonen ble det arrangerte støttemarkeringer i Jungbusch. Folk fra det samme miljøet arrangerte i desember 2006 en nyttårsdemonstrasjon under mottoet *”Faens lokaliseringslogikk. Faens byjubileum. Faens G8”*.⁴⁴

Demonstrasjonen skulle være en protest mot den globale logikken der steder vurderes i forhold til sin markedsverdi, og utviklingen i Jungbusch ble tematisert som et eksempel på denne logikken.⁴⁵

⁴³ Antifaschistisk aksjon er en samling av ulike grupperinger og mennesker innenfor det autonome eller venstreradikale miljøet. De jobber mot fascisme, nasjonalisme og rasisme (<http://www.antifa.de>)

⁴⁴ ”Scheisse Standortlogik. Scheiss Stadtjubiläum. Scheiss G8”

⁴⁵ Beboer 11, mann, tysk/fransk

Figur 8.2: Graffiti ved promenaden i Jungbusch.

Gjennom graffiti og aksjoner som okkupasjonen eller demonstrasjonene, blir Jungbusch markert som Antifa-territorium. Dette er et eksempel på hvordan den materielle konteksten er viktig i forsøket på å kontrollere rom (Cresswell 1996; Herbert 1997). Et annet eksempel på dette er hvordan musikkparken og popakademiet ble utsatt for gjentagende ødeleggelser i oppføringsprosessen.⁴⁶ En av arkitektene forklarte ødeleggelsene med at bygningene er symboler på funksjonen de skal ha i området; *”det var veldig mye motstand mot disse bygningene, eller det vil si funksjonene, innenfor visse sjikt av befolkningen i Jungbusch... bygningene er dem sikkert likegyldige tenker jeg”* (Arkitekt 2, tysk, mann). Alle informantene i planprosessen omtalte denne scenen på en eller annen måte. Deres tilstedeværelse hadde tydelig preget den institusjonelle diskursen om endringene i Jungbusch og var synlig i nærmiljøet.

Internettforum som motrom

En annen gruppe som har uttrykt motstand mot planene om et popakademi i Jungbusch er den opprinnelige rockescenen i bydelen. Noen måneder etter at popakademiet hadde åpnet dannet ulike musikere en *Rock n`Roll High School*. Skolen er internettbasert og eksisterer først og fremst i den virtuelle verden, men de arrangerer også sporadiske konserter. På konsertene får man kjøpt ulikt utstyr som buttens og T-shorter. På internettssidene sine uttrykker de at de

⁴⁶ Det er ikke klart hvem som stod bak disse ødeleggelsene. Det er ikke min mening her å sette dem i forbindelse med Antifa.

”ønsker å være en motvekt mot popakademiet” og mot ”kommersialisering av musikken og usynliggjøring av den musikkscenen som allerede eksisterte på stedet”.⁴⁷ I dette miljøet blir Jungbusch framstilt som en subkulturell bydel. Representasjoner av popakademiet som noe som bidrar til å gjøre bydelen levende utfordres, og en annen historie om bydelen konstrueres gjennom opprettingen av internettsiden og på skolens konserter. Flere av planleggerne vektla den rollen folk fra dette miljøet har hatt i å utfordre målsettingene i planleggingsprosessen.⁴⁸ Fremmingen av slike alternative representasjoner må forstås som politikk;

“disputes about the meaning of political expressions are a constant and familiar aspect of politics...such disputes are sometimes seen as merely preliminaries to or outgrowths from the real practices and processes of politics...they are not: they are politics” (Fairclough i Cole og Goodchild 2000: 3).

McCann (1999) etterlyser en kritisk forskning i forhold til det han kaller *a narrative of loss* i urban litteratur. Som nevnt i teorikapittelet, er dette en beskrivelse av hvordan det offentlige rommet kontrolleres, privatiseres og mister sin funksjon som rom for samhandling, samtale og konflikt; det vil si et rom der annerledeshet kan artikuleres og finne et uttrykk. Gjennom å se på konkret bruk og symboler i rommet blir det tydelig at Jungbusch er et omstridt sted og at ”narrativet om tap” jeg presenterte i begynnelsen av kapittelet må nyanseres. De sosiale og politiske konfliktene er tydelige i bybildet, og ulike grupper utfordrer aktivt de dominerende representasjonene av stedet.

Drøftingen har til nå på den ene siden vist hvordan Jungbusch er underlagt bytteverdi; bydelen skal utvikles slik at den kan bygge opp Mannheim sitt image som Tysklands popmusikkhovedstad. Den skal bli en attraktiv og urban bydel som tiltrekker seg gründere, kunstnere og studenter. På den andre siden er det en bydel der sosial konflikt er tydelig og artikulert. Det eksisterer på den ene siden representasjoner av bydelen der den framstilles som abstrakt og homogent rom. Slik kan den og dens mangfold byttes som en vare. Samtidig er det en bydel der det eksisterer mange ulike *singulære* oppfatninger og opplevelser, og mangfold kommer til uttrykk som konflikt. Utgjør disse ”funnene” en motsetning? Kan jeg si at noe er riktigere enn noe annet? Ved å se på hvordan institusjonell praksis og beboeres praksis og forestillinger virker sammen i en dialektisk produksjon av sted, kan vi komme fram til viktig innsikt i debatten om hvorvidt det skjer en kommodifisering av mangfold i en

⁴⁷ <http://www.rnrhighschool-mannheim.de/index.htm>

⁴⁸ Intervju; planlegger 1, tysk, mann; planlegger 2, tysk, mann; planlegger 3, tysk, mann

planleggingsprosess. Kopytoffs (2001) tilnærming til kommodifisering i *The Social Life of Things* vil bidra i forståelsen av mitt empiriske materiale.

8.4. Rom som bytteverdi og bruksverdi

Lefebvre skriver om bytteverdi og bruksverdi som to forskjellige *verdier*. Dette begrepsparet har han hentet fra Marx, men i følge Marx (1995) må bytteverdi og bruksverdi tenkes som to forskjellige verdiformer, eller *framtredeelsesformer* av varen. Lefebvre er blitt anklaget for å være litt upresis på dette punktet (Knut Ove Eliassen i Lefebvre 1975).⁴⁹ Å forstå bytteverdi og bruksverdi som to verdiformer betyr at et kapitalistisk sted på samme tid vil være både bruksverdi – og bytteverdi. Kopytoffs begreper om *singularisering* og *kommodifisering* er interessant i denne sammenhengen. De bringer et begrep om *mennesker som kulturelle og sosiale vesen* inn i bildet. Kopytoff hevder at mennesker tillegger ting singular verdi i det de bruker dem; *”the counterdrive to this potential onrush of commodization is culture. In the sense that commodization homogenizes value, while the essence of culture is antidiscrimination”* (Kopytoff 2001: 73). Hvis jeg igjen ser på utsagnet fra informanten som brukte metaforen ”Jungbusch = mote”, så blir det tydelig at hun viser til en utvikling. Hun uttrykker at Jungbusch før var noe ”gammelt”, noe hun ikke ”kan beskrive”. Nå er bydelen blitt ”mote”, den har fått en homogen verdi, den kan byttes med alt annet og kan brukes av alle;

”hm, jeg ønsker ikke at Jungbusch er åpen for alle. Jeg ønsker ikke at det flytter folk hit som ikke har noe her å gjøre. Jeg har ikke lyst at Jungbusch skal bli mote, for Jungbusch er ikke mote, det er en livsinnstilling sånn jeg ser det” (Beboer 2, tysk, kvinne).

Informanten beskriver her Jungbusch gjennom metaforen ”Jungbusch = livsinnstilling”. Denne ser hun i kontrast til metaforen ”Jungbusch = mote”. Jungbusch som livsinnstilling har singular verdi i motsetning til Jungbusch som mote. For å forstå meningen som Jungbusch har for de som bor der og hvordan stedet har singular verdi for dem, tror jeg vi må tilbake til territorialitet og hvordan steder er knyttet til identitet som jeg var inne på i teorikapittelet. En informant uttrykte hvordan Jungbusch oppleves forskjellig av de som bor der og de som kommer utenfra; *”man må se det fra to sider; på den ene siden finnes de folka som bor her, på den andre siden de som kommer hit og ser at så mye skjer og sier ’herregud hvor har jeg landet’”* (Beboer 4, italiener, kvinne). Informanten legger vekt på at man trenger å ha

⁴⁹ Jeg har valgt å bruke begrepene bruksverdi og bytteverdi slik de er oversatt til norsk i teksten fra 1975.

kjennskap til stedet for å forstå hva som foregår der. Hun synliggjør McCann sitt poeng om at; *”subjective identity and material urban spaces exist in a mutually constitutive relationship”* (McCann 1999: 164).

Også gjennom *bruk* kan mennesker tillegge objekter eller steder singulær verdi. Ikke bare i forhold til romani fungerte Nachtwandel som en møteplass. Også informanter som av ulike grunner var litt skeptiske eller negative til festivalen brukte den til å møte andre;

”Jeg synes Nachtwandel er super. Altså personlig besøkte jeg ikke en eneste stasjon, jeg satt bare foran en kneipe, fordi for meg er Nachtwandel ’too much’. Disse stasjonene er ’too much’(...) Jeg liker Nachtwandel på den måten at man kanskje treffer folk man ikke har sett på årevis” (Beboer 2, tysk, kvinne).

For informanten representerte Nachtwandel en mulighet til å treffe folk på den måten hun selv ville ved at hun satt foran stampuben sin. Jeg spurte en annen informant som nylig hadde flyttet til bydelen som asylsøker om hun hadde likt Nachtwandel. Jeg møtte henne selv første gang under festivalen. Hun svarte; *”... jeg synes det var kjedelig. For meg var det viktig å gå en tur med Fru X... ”* (beboer 7, asylsøker, kvinne). Mannen hennes var til stede under intervjuet og avbrøt henne her; *”det er surrogatkultur, erstatningskultur. En parodi”* (beboer 8, asylsøker, mann). Kvinnen brukte Nachtwandel som en mulighet til å spasere litt med en venninne selv om hun var kritisk til arrangementet. For de to kvinnene er ikke Nachtwandels meningsinnhold bestemt av de dominerende representasjonene av festivalen. Gjennom sine praksiser; sitte foran en pub og gå en tur, omdefinerer de den meningen Nachtwandel og Jungbusch får denne helgen i den institusjonelle diskursen. De bruker Jungbusch og treffer mennesker gjennom festivalen, men de deltar ikke på de ulike aktivitetene som arrangeres.

Nachtwandel og Jungbusch får mening for beboerne i Jungbusch gjennom deres bruk av byen som kulturelle og sosiale mennesker. Kopytoff skriver; *“From a cultural perspective, the production of commodities is also a cultural and cognitive process: commodities must be not only produced materially as signs, but also culturally marked as being a certain kind of thing”* (Kopytoff 2001: 64). Selv om både festivalen og nabolaget i byutviklingsprosessen på den ene siden må drøftes med referanse til en kommodifiseringsprosess, har de også en singulær verdi for mennesker i Jungbusch. I forhold til Nachtwandel tror jeg dette også ligger i selve arrangementets form. Festivalen er gratis og det er lagt opp til at kommunikasjon skal oppstå og folk skal treffes.

8.5. Oppsummerende betraktninger

Med utgangspunkt i en empirisk studie av byutviklingsprosessen i Jungbusch ønsket jeg å bidra i debatten om hvordan planlagt mangfold i dagens byer kan forståes. Dette ville jeg gjøre ved å ta utgangspunkt i planlegging som en lefebvriansk produksjon av rom. Min andre problemstilling lød derfor; *hvordan kan et lefebvriansk perspektiv bidra til å belyse debatten om hvorvidt det skjer en kommodifisering av mangfold i en planleggingskontekst?*

Mitt teoretiske utgangspunkt var en debatt om kommodifisering og kontroll av forskjell som har tilsynelatende steile posisjoner som jeg skisserte i kapittel 3. Jeg skriver *tilsynelatende* fordi jeg tror debatten ofte framtrer slik fordi det er en mangel på begreper som kan virke som ”analytiske broer”. Har min analyse bidratt til debatten på noen måte? Og i så fall hvordan?

Et første poeng er at med utgangspunkt i Lefebvres romforståelse må konkrete planleggingsprosjekter tenkes som innlemmet i større sosioromlige prosesser. Jeg vil hevde dette er viktig nivå å ha med når planlagt mangfold skal analyseres. Som Merrifield (1993) presiserer i sin diskusjon av Lefebvres *The production of Space*, er rom både *flyt* og *sted* – en *prosess* og en *ting*. Endringen og tiltakene i Jungbusch må knyttes opp til en målsetting om å skape en kreativ bydel som kan støtte opp under Mannheims bestrebelser om å bli en ”popmusikk hovedstad”. Beboernes interesser forsvinner til fordel for et rom som er gitt bytteverdi, og de kulturelle uttrykkene som inkluderes i mangfoldskategorien er de som er produktive i å bygge opp Mannheim sitt image. Slik blir forskjell redusert til ”play of difference”. Disse argumentene får mening gjennom en forståelse av stedenes og kulturen sin rolle i det fleksible akkumulasjonsregimet. Ønsket om å utvikle Jungbusch må relateres til den økende betydningen av byene selv og deres image i dette økonomiske regimet. Innenfor denne forklaringsmodellen framstår det som en nødvendighet å kontrollere hva som kommer til uttrykk og synliggjøres i Jungbusch. Flere forfattere, som for eksempel Harvey (1989), argumenterer på dette nivået.

I en konkret planleggingsprosess vil imidlertid stedet produseres i dialektikk mellom flyten og stedet, og mellom den institusjonelle romlige praksisen og det levde rommet. Lefebvres romlige triade gir oss således begreper som kan uttrykke tilstedeværelsen av tilsynelatende mostridende ”funn”. For Lefebvre er *det levde rommet* både dominert, og derfor passivt, men det er også der frigjørende handlinger og alternative forståelser er mulig. Jeg har vist hvordan

både romani og andre grupper i Jungbusch bruker *Nachtwandel* til å artikulere politiske meninger og forskjell. Taggingen til Antifa, og navnet på romaniballet, ”Vi er de vi er”, er konkrete uttrykk for at beboernes praksis i Jungbusch også har en viktig funksjon i produksjonen av rom. Jungbusch blir ikke bare et eksempel på et velfungerende og salgbart mangfold; nabolaget blir også synliggjort for folk og i media som et sted der det er konflikt og ulike grupper bor og lever forskjellig. Det levde rommet og den institusjonelle romlige praksisen inngår i en dialektisk produksjon av rom og kan slik tenkes *på samme tid* og som to *aktive* elementer.

Lefebvres begrep om rom som bytteverdi eller bruksverdi understreker denne dialektikken og kan utgjøre en ”analytiske bro” i debatten ved siden av den romlige triaden. Når byer og det mangfold og kreativitet de kan skilte med er sentrale størrelser i verdiskapningen vil steder domineres av en bytteverdilogikk. Samtidig har steder en bruksverdi for ”brukerne av rom”. Stedene, festivalene eller ulike byplanleggingstiltak produseres daglig gjennom folks romlige praksis, og med Kopytoff vil jeg si at de veksler mellom *singularisering* og *kommodifisering*. Her tilfører Kopytoff analysen en forståelse av mennesket som kulturelt vesen. Dette er et element som er fraværende hos Lefebvre. Blant annet har McCann (1999) hevdet at Lefebvres romforståelse i empirisk analysesammenheng må tilføres et rase – og kjønnsperspektiv.

Når dette er sagt; kunne jeg like gjerne sett på de to posisjonene i debatten og skrevet; ”jeg tar den ene (strukturnivå) og setter den sammen med den andre (aktørnivå)” og så har vi et perspektiv som inkluderer dem begge”? Mitt svar er nei. Det som skiller Lefebvre blant annet fra Giddens og hans struktureringsteori er at Lefebvre fokuserer på *produksjonen* av rom og ikke kun på bruk. Jeg tror dette er et sentralt skille. En konklusjon jeg vil trekke er dermed at Lefebvres tilnærming gjør oss oppmerksomme på produksjonsprosessen, på dialektikken og på at et sted alltid vil være konstituert i motsetning og konflikt. Jeg tror dette gjør en forskjell for vår forståelse.

Dette kapittelet var i sin helhet viet problemstilling nummer to. Jeg vil nå avslutte oppgaven med noen betraktninger rundt drøftingen av min første problemstilling, som ble besvart fordelt på kapitlene 5-7.

Kapittel 9. Konklusjon og nye spørsmål

“... with the analytical approach attempting, first and foremost, to explain, while the normative perspective aims mainly to arrive at models for better cities and planning” (Yiftachel 2001: 255).

I dette kapittelet vil jeg presentere noen betraktninger rundt min første problemstilling. Oppgaven har vært skrevet i en analytisk teoritradisjon slik Yiftachel angir i sitatet ovenfor. Likevel vil jeg tillate meg noen normative refleksjoner på dette tidspunktet. Jeg vil deretter avslutte med å reflektere over hvorvidt deltakelse på lokalt nivå kan være en effektiv form for politisk integrasjon.

9.1. Byplanlegging som integrasjonsprosjekt

Innledningsvis hevdet jeg å ha observert en tendens der byplanleggingen beveger seg over på integrasjonsdebattens område. Formålet med oppgaven har vært å studere hva som skjer i møtet mellom disse to kunnskaps – og praksisarenaene. Dette har jeg gjort ved å undersøke hvilke verdier og diskurser som finnes under samlebetegnelsen byplanlegging når denne artikuleres som en målsetting om å fremme sosial integrasjon. På bakgrunn av mine teoretiske så vel som empiriske observasjoner formulerte jeg følgende problemstilling; ***hvordan er forståelsen av integrasjon konstituert i den institusjonelle planleggingsdiskursen om Jungbusch, og hvilke handlingspremisser produseres i forbindelse med dette?*** To spesifikke kjennetegn ved planleggingsprosessen i Jungbusch har formet retningen på analysen; for det første er det en kommunikativ og sosial byplanleggingsprosess. Jeg har derfor undersøkt hvordan tre sentrale diskurser innenfor dette teori – og politikkfeltet; *imageendring*, *deltakelse* og *sosial balanse*, henger sammen med hvordan integrasjon blir forstått og påvirker hva som blir sett på som integrasjonsfremmende tiltak. For det andre inngår byutviklingsprosjektet i Mannheim sitt ønske om å skape en ny profil for byen i forbindelse med byjubileet i 2007. Jungbusch skal bli den bydelen der musikkindustrien og IT-bransjen kan trives og ønske å investere. Dette har gjort et begrep om *produktivitet* sentralt i analysen, og jeg har fokusert på spenningen mellom sosial byutvikling i nabolaget og økonomisk verdiskaping for Mannheim kommune.

Et første overordnet poeng er at planlegging må forstås som en produksjon av rom. Dette innebærer et perspektiv der planlegging ses som innlemmet i de materielle og politiske

prosessene som former byer og regioner i dag og ikke kun som prosedyrer eller implementering av tiltak. Med dette som utgangspunkt vil jeg trekke noen konklusjoner om hva som skjer når integrasjon framtrer innleiret i en planleggingsprosess.

For det første åpner tilnærmingen for at forståelsen av integrasjon i en planleggingsprosess vil konstitueres i spenning med andre målsettinger, interesser og verdier. Jeg har vist hvordan målsettingen om å utvikle Jungbusch til et attraktivt sted førte til en vektlegging av et endret bybilde. Dette bidro til at orden og kontroll i det offentlige rom ble sentrale handlingspremiss for QM og slik også gav mening til forståelsen av integrasjon. Gjennom diskusjonen av hva som inkluderes i "det mangfoldige Jungbusch" har jeg vist at dette er en mangfoldskategori med på forhånd definerte grenser. Mangfold assosieres med kreativitet og livlighet, og paradoksalt nok utgjør målsettingen om å framstå som en "mangfoldig bydel" *selv* en evaluativ standard for hvilke kulturelle uttrykk som aksepteres. Jeg vil hevde at den evaluative standarden virker inn som et vilkår for den flerkulturelle dialogen i bydelen.

For det andre kan nærværet eller fraværet av integrasjonstiltak i en byplanleggingsprosess skjules eller legitimeres gjennom beskrivelser av stedet eller gjennom endret materialitet som for eksempel promenaden eller popakademiet i Jungbusch. Både slike beskrivelser og materiell endring kan forståes som "representasjoner av rom". I Jungbusch så vi at målsettingen om at *stedet* Jungbusch skal være et bærekraftig sted og framstå som vellykket kan ta fokus vekk fra sosial ulikhet og sosial nød på stedet, eller føre til en fortrenning av utsatte grupper. Dette krever en bevissthet fra de ulike institusjonelle aktørenes side "*of how spatio-temporalities and 'places' are produced and how that process is integral to the process of communicative action*" (Harvey 1996: 354). Planleggerne og de andre aktørene må spørre seg; Hva er målsettingene for endringene av stedet? Inngår disse i en større plan (kontekst)? Hvem har interesser i stedet? I denne sammenhengen er det uhyre viktig å være klar over den "epistemologiske makten" i representasjoner av rom for å bruke Sojas (1996) ord. Fetisjiseres rommet og skjules sosial ulikhet? Skjer det virkelig en endring for folk på stedet, eller kun en endring i beskrivelser av stedet og av stedets materialitet? Dette siste spørsmålet kan tematisere et annet poeng; er det *tilstedeværelsen* av innvandrere eller *framvisningen* av dem som står i sentrum?

Sosial byutvikling eller sosial eksklusjon må forstås som diskurser med ”pakker av virkelighetskrav” som påvirker oppfatningene av hva integrasjon er. Gjennom å studere vektleggingen av image og deltakelse kom jeg fram til at integrasjon blir forstått gjennom et begrep om *tilhørighet* og *identifikasjon med nabolaget*. Det kan synes som om en slik lokalt definert tilhørighet og identifikasjon blir sett på som et vilkår for integrasjon med det videre samfunnet. Samtidig er det ikke *hvilken som helst* lokal tilhørighet og identifikasjon det er snakk om. Dette gjelder tilhørighet til sosiale nettverk i bydelen som gir aktørene en viss form for sosial og kulturell kapital. Hva som gjelder som sosial kapital eller som en ”god” type identifikasjon er på forhånd definert av de institusjonelle aktørene slik det kommer fram i ønsket om å ”åpne Jungbusch opp” som jeg viste i kapittel 6. Innenfor integrasjons – og migrasjonsforskning finnes det gode eksempler på kritiske studier som undersøker hvilke sannheter og kunnskap som ligger som basis for statlig integrasjonspraksis (Thorseth 1992; 1993; 1995; Gressgård 2005b). Jeg vil hevde at de samme studiene trengs i forhold til byplanlegging når den blir ansett som et verktøy for integrasjon. Planleggingsaktørene må stille spørsmål som; Hvem kan bestemme hva som er et produktiv sosialt nettverk? Hvordan henger balanse og kontroll sammen i ulike empiriske case? I forlengelsen av dette argumentet vil jeg til slutt se nærmere på det analytiske poenget at det er *beboeren* i nabolaget som er utgangspunktet for integreringsbestrebelsene i motsetning til for eksempel individet i staten (demos) eller i nasjonen (ethnos).

9.2. Lokal deltakelse – effektiv politisk integrasjon?

”to what extent do new forms of urban governance represent an extension of the forms of political participation which are available and which can integrate disadvantaged groups into the wider city life of their society? Or do new forms of governance simply represent a reforming of governing coalitions and more subtle ways of managing socially disadvantaged groups?” (Allen et al. 1998: 18).

Sitatet ovenfor tar opp et viktig spørsmål som har reist seg gjennom drøftingen min; hvorvidt kan tiltak som blir gjennomført i en sosial og kommunikativ byplanleggingsprosess fremme politisk integrasjon forstått som deltakelse og innflytelse på ulike nivåer? Jeg vil se på dette spørsmålet gjennom en problematisering av beboeren som utgangspunkt for inklusjon som borger.

Jeg har hevdet at i deltakende planleggingsprosesser, eller i prosesser av ”nabolagsbygging”, blir *beboeren* et utgangspunkt for å tenke inklusjon i politiske prosesser. Dette

”inklusionsregimet” åpner (som ideal) for tilgang til alle som bor på et sted uavhengig av formell politisk status og kan således framstå som mer fleksibelt enn regimer som tar utgangspunkt i relasjonen mellom staten og individet/gruppen. Jeg har hevdet at dette åpner mulighetene for artikulering av politiske interesser og forskjell. Dette ble tydelig i forhold til romanienes støttespillere. De brukte QM og Nachtwandel som kanaler for å synliggjøre seg og hevde romanienes rett som beboere og slik også som borgere. Som beskrevet innebærer dette et syn på det å være borger som en form for ”performative citizenship”. Jensen skriver at ”performative citizenship”; “[is] *finding it’s frame of reference in the public good*” (Jensen 1997: 38). Dette felles gode er definert med referanse til et sett verdier. I kapittel 5 og 7 viste jeg hvordan disse verdiene allerede er definert av QM, men jeg vil åpne for at *hvis* folk begynner å delta vil dette ”*frame of reference*” muligens bli definert med utgangspunkt i nabolaget og den pluralitet som finnes der. Dette ”hvis” åpner imidlertid opp for en rekke spørsmål jeg ikke vil ta tak i her som for eksempel; vil en person i presset livssituasjon (som for eksempel mennesker som ikke har noen papirer) velge å delta i nabolagsfora? (Samtidig vil den kritiske leser kunne kritisere meg her; i hvor stor grad QM i Jungbusch allerede gjenspeiler en ”gjengs” mening i nabolaget er fortsatt et åpent spørsmål (se kap. 8.2.)).

På hvilke *nivå* er dette en ”productive politics of difference”? Lepofsky og Fraser (2003) tar utgangspunkt i en deltakende planleggingsprosess i Tennessee. De skriver at hovedaktøren blant planleggerne ”*wanted residents to develop a commitment to place but not be in on the decision-making related to the production of space*” (Lepofsky og Fraser 2003: 139). I et intervju med en av lederne for den ene moskeen i Jungbusch fikk jeg vanskeligheter når jeg ønsket å finne ut hvorvidt han så det å delta i nabolaget som en mulighet for politisk integrasjon eller som et alternativ til stemmerett. Han skjønnte ikke hva jeg mente.⁵⁰ I nabolaget deltok de i saker som hadde med nabolaget å gjøre, ønsket om reinere bydel, informasjon om moskeen til nærmiljøet osv. På spørsmålet om politisk medbestemmelse snakket han om manglende stemmerett for gjestearbeidere som har bodd i landet og betalt skatt siden 1970-tallet. Jeg tror Lepofsky og Fraser har et poeng når de spør om sosial byplanlegging, basert på kommunikative tilnærminger, noen gang kan bli mer enn politisk deltakelse på *nabolagsnivå*. I forhold til integrering av innvandrere tror jeg dette er et svært viktig spørsmål. Mange av de tidligere gjestearbeiderne i Jungbusch har ingen formell politisk

⁵⁰ Intervju aktør 4, tyrkisk, mann

medbestemmelsesrett. Som deltakere i en planleggingsprosess kontrollerer beboerne ofte ikke problemformuleringsfasen og implementeringsfasen, som er de fasene Flyvbjerg (1991) identifiserer som de viktigste fasene i en planleggingsprosess. I Jungbusch ble dette tydelig når målsettingene i byplanleggingsprosessen nå er i ferd med å endre seg uten at befolkningen vet om det. Jeg vil hevde at når integrasjon blir forstått som deltakelse i planleggings – og nabolagsprosesser, kan makt, interesser og sosial ulikhet maskeres. Tilgangen til deltakelse regnes i utgangspunktet som total åpen, og ansvaret for å ikke delta tilskrives den individuelle beboer – eller den ”kulturaliserte” gruppen av innvandrere. Dette kan fungere som en slags skinnintegrasjon når det gjelder politisk inklusjon og medbestemmelse. Beboerne deltar på noen nivåer, men de kontrollerer ofte ikke de kunnskapsmessige eller materielle ressursene som gir dem makt til å delta i planleggingsprosessens mest avgjørende øyeblikk. Dette er en viktig innsikt i en kontekst der planleggingsfeltet blir hyllet som et verktøy for sosial integrasjon og debatten om integrasjon ofte tar form som en byplanleggingsdebatt.

Litteraturliste og kildehenvisninger

Litteraturliste:

Aehnelt, R., H. Häussermann, W. Jaedicke, et al. (2004). Zwischenevaluierung des Bund-Länder-Programms "Förderung von Stadtteilen mit Besonderem Entwicklungsbedarf - die soziale Stadt". Berlin, IfS Institut für Stadtforschung und Strukturpolitik GmbH.

Allen, J. (1998). Europe of the Neighbourhoods. Class, Citizenship and Welfare Regimes. Social Exclusion in European Cities. Processes, experiences and responses. J. Allen, A. Madanipour og G. Cars. London, The Stationary Office/ Regional Studies Association. Jessica Kingsley Ltd.

Allen, J., G. Cars og A. Madanipour (1998). Social Exclusion in European Cities. Processes, experiences and responses. London, The Stationary Office/ Regional Studies Association. Jessica Kingsley Ltd.

Amdam, J. og N. Veggeland (1998). Teorier om samfunnsplanlegging. Oslo, Universitetsforlaget.

Bader, V. (1997). "The Cultural Condition of Transnational Citizenship. On the Interpretation of Political and Ethnic Cultures." Political Theory 25(6): 771-813.

Bader, V. (2005). "Dilemmas of Multiculturalism; Finding or Losing Our Way?" Canadian Diversity 4(1): 86-89.

Bataille, G. (1991). The Accursed Share An Essay on General Economy. Volume 1. New York, Zone Books.

Bauböck, R. (1997). "Citizenship and National Identities in the European Union." Harvard Jean Monnet Chair Working Papers(4).

Bauman, Z. (1997). The Making and Unmaking of Strangers. Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism. P. Werbner og T. Modood. London & New Jersey, Zed Books.

Baumann, G. (1997). Dominant and Demotic Discourses of Culture: Their Relevance to Multi-Ethnic Alliances. Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism. P. Werbner og T. Modood. London & New Jersey, Zed Books.

Becker, H., T. Franke, R.-P. Löhr, et al. (2002). Socially Integrative City Program - An Encouraging Three-year Appraisal. DIFU. Berlin, Deutsches Institut für Urbanistik.

Bourdieu, P. (1984). Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. Cambridge, Harvard University Press.

- Boyer, C., M. (1993). The city of illusion: New York's public places. The Restless Urban Landscape. P. Knox. New Jersey, Prentice-Hall.
- Brubaker, R. (2001). "The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany, and the United States." Ethnic and Racial Studies **24**(4): 531-548.
- Cars, G. og Edgren-Schori (1998). Social integration and exclusion: the response of Swedish society. Social Exclusion in European Cities. Processes, experiences and responses. J. Allen, G. Cars og A. Madanipour. London, The Stationary Office/ Regional Studies Association. Jessica Kingsley Ltd.
- Cole, I. og B. Goodchild (2000). "Social Mix and the 'Balanced Community' in British housing policy - a tale of two epochs." GeoJournal Special Issue **51**(4): 1-20.
- Crawford, M. (1995). "Contesting public realm: Struggles over Public Space in Los Angeles." Journal of Architectural Education **49**(1): 4-9.
- Cresswell, T. (1996). In place/out of place : geography, ideology, and transgression. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Crilley, D. (1993). Megastructures and urban change: aesthetics, ideology and design. The Restless Urban Landscape. P. Knox. New Jersey, Prentice-Hall.
- Crouch, D. (1994). Territorier, steder og kulturel identitet. Territorialitet. Rumlige, historiske og kulturelle perspektiver. J. Tonboe. Odense, Odense Universitetsforlag.
- Day, R. (2004). "Dialogue and Difference: On the Limits of Liberal Multiculturalism." Canadian Diversity **3**(2): 26-38.
- Diken, B. (1994). Indvandrere, territorialitet og ambivalens. Territorialitet. Rumlige, historiske og kulturelle perspektiver. J. Tonboe. Odense, Odense Universitetsforlag.
- Douglas, M. (2002). Purity and Danger. New York, Routledge.
- Duncan, H. (2005). "Multiculturalism: Still a Viable Concept for Integration?" Canadian Diversity **4**(1): 12-14.
- Eyles, J. (1987). "Housing Advertisements as Signs: Locality Creation and Meaning-Systems." Geografiske Annaler. Seires B, Human Geography **69**(2): 93-105.
- Fainstein, S. S. (2005). "Cities and Diversity. Should We Want It? Can We Plan For It?" Urban Affairs Review **41**(1): 3-19.
- Flyvbjerg, B. (1991). Rationalitet og magt. København, Akademisk Forlag.
- Flyvbjerg, B. (2004). "Phronetic Planning Research: Theoretical and Methodological Reflections." Planning Theory & Practice **5**(3): 283-306.

Fog, J. (1996). Begrunnelsernes koreografi. Om kvalitativ ikke-statistisk representativitet. Kvalitative metoder i samfunnsforskning. H. Holter og R. Kalleberg. Oslo, Universitetsforlaget.

Fossaskåret, E. (1997a). Ustrukturerte intervjuer med få informanter. Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data. E. Fossaskåret, O. L. Fuglestad og T. H. Aase. Oslo, Universitetsforlaget.

Fossaskåret, E. (1997b). Har kunnskap sin egen rett? Etiske utfordringer ved å distansere seg fra det nære. Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data. E. Fossaskåret, O. L. Fuglestad og T. H. Aase. Oslo, Universitetsforlaget.

Fossaskåret, E., O. L. Fuglestad og T. H. Aase (1997). Metodisk Feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data. Oslo, Universitetsforlaget.

GeoJournal "Special Issue." **51**(4).

Gilroy, R. og S. Speak (1998). Barriers, Boxes and Catapults. Social Exclusion in European Cities. Processes, experiences and responses. J. allen, G. Cars og A. Madanipour. London, The Stationary Office. Regional Studies Association. Jessica Kingsley Ltd.

Goffman, E. (1959). The Presentation of Self in Everyday Life. New York, Doubleday Anchor Books.

Gressgård, R. (2005a). Fra identitet til forskjell. Oslo, Scandinavian Academic Press.

Gressgård, R. (2005b). "Hva mener regjeringen med flerkulturellt mangfold." Nytt Norsk Tidsskrift **1**: 72-79.

Gür, F. (2002). "Spatialisation of Power/Knowledge/Discourse: Transformation of Urban Space Through Discursive Representations in Sultanahmet, Istanbul." Space and Culture **5**(3): 237-252

Hall, P. (2004). "Creativity, Culture, Knowledge and the City " Build Environment **30**(3): 256-258.

Hanhörster, H. (2001). "Whose neighbourhood is it? Ethnic diversity in urban spaces in Germany." GeoJournal (51): 329-338.

Haraway, D. (1991). Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature. London, Free Association Books.

Harding, C. og N. Phillips (1998). No joking matter: discursive struggle in the canadian refugee system., Working Paper in Human Resource Management and Industrial Relations, Department of management, The University of Melbourne.

Harvey, D. (1989). The condition of postmodernity : an enquiry into the origins of cultural change. Oxford, Basil Blackwell.

Harvey, D. (1996). Justice, nature and the geography of difference. Oxford, Blackwell.

Healey, P. (1992). "A Planner's day: Knowledge and Action in Communicative Practice." Journal of the American Planning Association **58**(1): 9 - 19.

Healey, P. (1998). Institutional Theory, Social Exclusion and Governance. Social Exclusion in European Cities. Processes, experiences and responses. A. Madanipour, G. Cars og J. Allen. London, The Stationary Office/ Regional Studies Association. Jessica Kingsley Ltd.

Healey, P. (2000). "Planning Theory and Urban and Regional Dynamics: A Comment on Yiftachel and Huxley." International Journal of Urban and Regional Research **24**(4): 917-921.

Heitmeyer, W. og R. Anhut (2000). Bedrohte Stadtgesellschaft. Weinheim, Juventa.

Heradstveit, D. og T. Bjørge (1992). Politisk kommunikasjon. Oslo, Tano A.S.

Herbert, S. (1997). "Territoriality and the Police." Professional Geographer **49**(1): 86-94.

Holt-Jensen, A., E. Henu, A. Kährik, et al. (2004). New Ideas for Neighbourhoods in Europe. Bergen, TUT Press.

Hutchinson, J. (2000). Urban Policy and Social Exclusion. Policy Responses to Social Exclusion. J. Percy-Smith. Buckingham, Open University Press.

Haarstad, H. (2005). A Master's thesis in Human Geography. Department of Geography. BErgen, University of Bergen.

Jacobs, J. M. (1996). Urban Dreaming. The Aboriginal Sacred in the City. Edge of Empire. Postcolonialism and the City. J. M. Jacobs. London and New York, Routledge.

Jacobs, J. M. (1998). Staging Difference. Aestheticization and the Politics of Difference in Contemporary Cities. Cities of Difference. J. M. Jacobs og R. Fincher. New York, The Guilford Press.

Jacobsen, C. M. (2002). Tilhørighetens mange former: unge muslimer i Norge. Oslo, Unipax.

Jacobsen, C. M. (2006). Staying on the straight path: religious identities and practices among youth muslims in Norway. Institutt for Sosialantropologi. Bergen, Universitetet i Bergen. **dr.polit.**

Jensen, O. B. (1997). Discourse analysis & socio-spatial transformation processes: a theoretical framework for analysing spatial planning, School of Architecture, Planning & Landscape Global Urban Research Unit University of Newcastle upon Tyne. **Electronic Working Paper No 28**.

Jones, A. (2006). Public Space and the practical accommodation of disorder at the South Bank Centre, London. Researching Contemporary Cities. Manchester.

Joppke, C. (2006). "European Immigrant Integration in Change." Canadian Diversity **5**(1): 145-148.

Jørgensen, W. M. og L. Phillips (1999). Diskursanalyse som teori og metode. Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag.

Karlsen, M.-A. (2006). Bestridt virkelighet - En studie av makt, kunnskap og geografi i konflikt over utvikling i det sørlige Mexico. Hovedfagsoppgave i samfunnsgeografi. Institutt for Geografi, Universitetet i Bergen.

Kerkin, K. (2006). Representing Young People in a 'vibrant' public space: a youth activity area in Geelong, Australia. International Geographical Union Conference. Brisbane.

Kjeldstadli, K. (1997). Å analysere skriftlige kilder. Metodisk Feltarbeid, Produksjon og Tolkning av kvalitative data. E. Fossaskåret, O. L. Fuglestad og T. H. Aase. Oslo, Universitetsforlaget.

Koch, U. (2005). Herstellung und Reproduktion sozialer Grenzen. Roma in einer west-deutschen Grossstadt. Wiesbaden, VS VERLAG für Sozialwissenschaften.

Kopytoff, I. (2001). The cultural biography of things: commoditization as a process. The social life of things. Commodities in cultural perspective. A. Appadurai. Cambridge, Cambridge University Press.

Kürpick, S. og S. Weck (1998). Policies Against Social Exclusion at the Neighbourhood Level in Germany. Social Exclusion in European Cities. Processes, experiences and responses. J. Allen, G. Cars og A. Madanipour. London, The Stationary Office/ Regional Studies Association. Jessica Kingsley Ltd.

Laclau, E. og C. Mouffe (2001). Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics. London & New York, Verso.

Lakeoff, G. og M. Johnson (1980). Metaphors We Live By. Chicago, Chicago University Press.

Larsen, T. (2002). Synd og tilblivelse. Fanden går i kloster. Elleve tekster om den andre. R. Gressgård og S. Meyer. Oslo, Spartacus.

Lefebvre, H. (1975). Det bymessige rommets produksjonsprosess. Strasbourg 2000, Strasbourg.

Lefebvre, H. (1991). The production of space. Oxford, Blackwell.

Lepofsky, J. og J. C. Fraser (2003). "Building Community Citizens: Claiming the Right to Place-making in the City." Urban Studies **40**(1): 127-142.

Li, P., S. (2004). "The Place of Immigrants; Politics and Difference in Territorial and Social Space." Canadian Diversity **3**(2): 23-28.

Madanipour, A. (1998). Social Exclusion and Space. Social Exclusion in European Cities. Processes, experiences and responses. J. Allen, G. Cars og A. Madanipour. London, The Stationary Office/ Regional Studies Association. Jessica Kingsley Ltd.

- Marx, K. (1995). Kapitalen. Første bok Bind 1. Oslo, Forlaget Oktober A/S.
- Massey, D. (2005). For Space. London, Thousand Oaks & New Dehli, SAGE Publications.
- McCann, J. E. (1999). "Race, Protest, and Public Space: Contextualizing Lefebvre in the U.S. City." Antipode **31**(2): 163-184.
- McCann, J. E. (2001). "Collaborative Visioning or Urban Planning as Therapy? The Politics of Public-Private Policy Making." Professional Geographer **53**(2): 207-218.
- Merrifield, A. (1993). "Place and Space: A Lefebvrian Reconciliation." Transactions of the Institute of British Geographers, New Series **18**(4): 516-531.
- Mills, C. (1993). Myths and Meanings of Gentrification. Place/Culture/Representation. J. Duncan og D. Ley. London & New York, Routledge.
- Modood, T. (2006). "Multiculturalism, Ethnicity and Integration: Contemporary Challenges" Canadian Diversity **5**(1): 120-122.
- Mouffe, C. (1993). The return of the political. London & New York, Verso.
- Musterd, S. og W. Ostendorf (2004). "Creative cultural knowlege cities: perspectives and planning strategies." Build Environment **30**(3): 189-193.
- Neumann, I. B. (2001). Mening, materialitet og makt: en innføring i diskursanalyse. Oslo, Fagbokforlaget.
- Ollman, B. (2003). Dance of the Dialectic, Steps in Marx's Method. Urbana & Chicago, University of Illinois Press.
- Otte, G. (1999). Wohnen und Alltagskultur in Mannheim. Ergebnisbericht zur Bevölkerungsumfrage "Lebensstile in Mannheim 1999", Stadt- und Regionalforschung Rhein-Neckar, Lehrstuhl für Methoden der empirischen Sozialforschung und angewandte Soziologie. Universität Mannheim.
- Parekh, B. (2000). Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory. London, Macmillan Press LTD.
- Paulgaard, G. (1997). Feltarbeid i egen kultur - innenfra, utenfra eller begge deler? Metodisk Feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data. E. Fossaskåret, O. L. Fuglestad og T. H. Aase. Oslo, Universitetsforlaget.
- Percy-Smith, J. (2000). Policy Responses to Social Exclusion. Buckingham, Open university Press.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. The City Reader. R. T. LeGates og F. Stout. London & New York, Routledge.
- Paasi, A. (1999). Boundaries as Social Processes: Territoriality in the World of Flows. Boundaries, Territory and Postmodernity. D. Newman. London, Frank Cass.

Quartiermanagement Jungbusch (2004). "Wohnen, Arbeiten und Leben am Fluss. 2. Zwischenbericht. Gemeinschaftszentrum/Jungbusch. Mannheim.

Radtke, F.-O. (1997). Multiculturalism in welfare states: the case of Germany. The Ethnicity Reader. Nationalism Multiculturalism & Migration. M. Guibernan og J. Rex. London, Polity Press.

Rose, G. (1993). Feminism and Geography. The limits of Geographical Knowledge. Cambridge, Polity Press

Rudie, I. (1997). Feltarbeidet som møteplass: kartlegging eller tekstlesing? Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data. E. Fossaskåret, O. L. Fuglestad og T. H. Aase. Oslo, Universitetsforlaget.

Røed, I. (2004). Nærmiljøarbeid i et flerkulturelt område - Studie av drabantbyen Fjell i Drammen. Hovedfagsoppgave i samfunnsgeografi. Institutt for geografi, Universitetet i Bergen.

Sack, R. D. (1986). Human Territoriality Cambridge, Cambridge University Press.

Sartre, J. P. (1964). Kvalmen. Oslo, J.W. Cappelens Forlag.

Sibley, D. (1995). Geographies of Exclusion. London & New York, Routledge.

Sicakkan, H. (2005). "How is a Diverse European Society Possible? An Exploration into New Public Spaces in Six European Countries." AMID Working Paper Series(46).

Silverman, D. (2001). Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. London, Thousand Oaks & New Delhi, SAGE Publications.

Simonsen, K. (1993). Byteori og hverdagspraksis. København, Akademisk Forlag.

Smith, N. (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. Spaces of Neoliberalism. Urban Restructuring in North America and Western Europe. N. Brenner og N. Theodore. Oxford, Blackwell Publishing.

Soja, E. (1996). Thirdspace : journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places. Cambridge, Mass.: Blackwell.

Solberg, A. (1996). Erfaringer fra feltarbeid. Kvalitative metoder i samfunnsforskning. H. Holter og K. Ragnvald. Oslo, Universitetsforlaget.

Swiaczny, F., M. Horn og R. Lukhaup (2001). Ausländer in Mannheim. Migration und Integration im Wandel. Arbeitsberichte 17. Mannheim, Des Geographischen Instituts, Universität Mannheim.

Taylor, C. og A. Gutmann (1994). Multiculturalism: examining the politics of recognition. Princeton, Princeton University Press.

- Thorseth, M. (1992). "Essay concerning ethics and social integration." IFIM-paper 13.
- Thorseth, M. (1993). "Diskursetisk drøfting av sosial integrasjon: tilfellet flyktninger." Imif-notat 9.
- Thorseth, M. (1995). "Sosial integrasjon: et paternalistisk prosjekt." Imif-notat 3.
- Thuen, T. (1997). To perspektiver på studie av lokale samfunn. Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data. E. Fossaskåret, O. L. Fuglestad og T. H. Aase. Oslo, Universitetsforlaget.
- Valentine, G. (2000). From Nowhere to Everywhere: Lesbian Geographies. New York, Harrington Park Press.
- Wadel, C. (1991). Feltarbeid i egen kultur. Flekkefjord, SEEK.
- Widmann, P. (2001). An den Rändern der Städte. Sinti und Jenische in der deutschen Kommunalpolitik. Berlin, Technische Universität Berlin.
- Yiftachel, O. (2001). "Can theory be liberated from Professional Constraints? On Rationality and Explanatory Power in Flyvbjerg's Rationality and Power." International Planning Studies 6(3): 251-255.
- Yiftachel, O. og M. Huxley (2000). "Debating Dominance and Relevance: Notes on the 'Communicative Turn' in Planning Theory " International Journal of Urban and Regional Research 24(4): 907-913.
- Young, I. M. (1990). Justice and the Politics of Difference. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Zukin, S. (1989). Loft Living: Culture and Capital in Urban Change. Baltimore, John Hopkins University Press.
- Zukin, S. (2003). Whose Culture? Whose City? The City Reader. R. T. LeGates og S. Frederic. London and New York, Routledge.
- Aase, T. H. (1997a). En status som passer for meg? Deltakende observasjon i Pakistan. Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data. E. Fossaskåret, O. L. Fuglestad og T. H. Aase. Oslo, Universitetsforlaget.
- Aase, T. H. (1997b). Tolkning av kategorier. Observasjon, begrep og kategori. Metodisk Feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data. E. Fossaskåret, O. L. Fuglestad og T. H. Aase. Oslo, Universitetsforlaget.
- Aase, T. H. og E. Fossaskåret (2007). Skapte virkeligheter. Oslo, Universitetsforlaget.

Andre skrevne kilder:

Brosjyrer/Informasjonsmaterieill:

Amt für Rats- und Öffentlichkeitsarbeit September 2006: Überwachungsschwerpunkt für mehr Sicherheit und Sauberkeit im Jungbusch.

ARGEBAU. Ausschuss für Bauwesen und Städtebau und Ausschuss für Wohnungswesen: LEITFADEN zur Ausgestaltung der Gemeinschaftsinitiative „Soziale Stadt“. Zweite Fassung, 01.03.2000.

Dezernat für Planung, Bauen, Umweltschutz und Stadtentwicklung, Stadt Mannheim (2001): Rahmenplan Jungbusch/Verbindungskanal.

Mannheim Hafen, Hafenmagazin (2003) Juli; Der Verbindungskanal: Mannheims neue Visitenkarte.

Amt für Wirtschaftsförderung, Stadt Mannheim (2004): Motor für Aufschung und Arbeitsplätze. Das Ziel -2-Förderprogramm der EU in Mannheim.

Fachbereich Soziale Sicherung, Arbeitshilfen und Senioren, Dezernat für Jugend, Soziales und Gesundheit, Stadt Mannheim (2005): Mannheim Sozialhilfebericht 2004; Sozialhilfe. Entwicklungen in der Hilfe zum Lebensunterhalt 1995-2004.

Stadt Mannheim, Newsletter 2005 (1): Neues vom Stadtjubiläum Mannheim 2007.

Avis/Magasin:

Landro, J.: ”Kultur som integreringsmiddel. I Bergens Tidende 6. mars 2007.
Buschtrommel 3/2001.

”Vielfalt als Chance”. I Buschtrommel 3/2004

Buschtrommel 4/2006.

Selbach, D.: „Hauptstadt des Multikulti, Melting Pot’ Mannheim“. I Frankfurter Allgemeine Hochschulanzeiger.de. 25. august 2006.

Phillip, A.: „Vorbild Jungbusch“. I Mannheimer Morgen 13. juli 2001

„Verzweifelter Stadtteil bittet Oberbürgermeister um Hilfe“. I Mannheimer Morgen 26. oktober 2006.

Phillipp, A.: ”Zukunftweisend”. I Mannheimer Morgen 26. november 2006

Heb, N. og Laubscher, R.: „Wird Mannheim Pop-Hauptstadt?“ I Meyer oktober 2006

”Innvandrere fortsatt nederst eller på vei oppover i samfunnet”. Plan 2005 (5).

Løpesedler:

„Scheiss Standort Logik. Scheiss Stadtjubiläum. Scheiss G8“. Revolutionäre Silversterdemo.
31. Dezember 2006.

Internettkilder:

Stadt Mannheim Statistikstelle:

<http://www.mannheim.de/io2/browse/Webseiten/Wirtschaft%20&%20Arbeit/Amt%20f%C3%BCr%20Wirtschafts-20f%C3%B6rderung/Aktuelles/Mannheimer%20Statistik%20 de.xdoc>

Die Schader Stiftung: „Zuwanderer in der Stadt“: **http://www.schader-stiftung.de/wohn_wandel/483.php**

NEHOM: **<http://www.nhh.no/geo/NEHOM/>**

Jungbuschzentrum: **<http://www.jungbuschzentrum.de/>**

Jungbuschzentrum. „Projekt Kultur-Containerstadt Jungbusch CON.TENT.17“;

<http://www.jungbuschzentrum.de/content/content.php?id1=6&id2=5&id3=0&id4=0&id5=0&lang=1>

Laboratorio 17: **<http://www.laboratorio17.de/>**

Regioactive; „Interview mit der R'n'R-Highschool“:

http://www.regioactive.de/story/1531/interview_mit_der_rnr_highschool.html

Rock n' Roll Highschool: **<http://www.rnrhighschool-mannheim.de/index.htm>**

Schader Stiftung. ”Liste der Publikationen der Schader Stiftung”: **http://www.schader-stiftung.de/schader_stiftung/590.php**

Stadt Mannheim. Urban II: **<http://www.deutscher-verband.org/seiten/urban-netzwerk/staedte/mannheim>**

Stadt Mannheim. „Für Sie archiviert: Ein Quartier macht mobil. 3. Nachtwandel im Jungbusch am 27. und 28. Oktober“:

http://www.mannheim.de/io2/browse/Webseiten/Aktuell/Archiv/oktober_2006/061019nachtwandel de.xdoc

Stadtjubiläum 2007. Projekte 2007, „Geschichte und Gegenwart“:

http://www.mannheim.de/io2/browse/Webseiten/ma2007/projekte_2007/jungbusch/geschichte_gegenwart

Städte mit besonderem Entwicklungsbedarf- die Soziale Stadt:

<http://www.sozialestadt.de/en/programm/>

Urban 2: **http://ec.europa.eu/regional_policy/urban2/index_en.htm**

http://www.mannheim.de/io2/browse/Webseiten/Aktuell/Archiv/oktober_2006/061019nachtwandel_de.xdoc

Wikipedia. "Mannheim-Jungbusch": **<http://de.wikipedia.org/wiki/Jungbusch>**

Beauftragte der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration:
<http://www.einbuengerung.de/index2.htm>

Vedlegg 1: Informantliste

Aktører:

Planlegger 1: tysk, mann. "Fagavdeling byutvikling" i Mannheim kommune

Planlegger 2: tysk, mann. "Fagavdeling planlegging og bygg" i Mannheim kommune

Planlegger 3: tysk, mann. "Fagavdeling for utdanning, kultur og sport" i Mannheim kommune

Arkitekt 1: tysk, mann. Engasjert i arbeidet med rammeplanen, *Rahmenplan*

Jungbusch/Verbindungskanal

Arkitekt 2: tysk, mann. Engasjert i arbeidet med popakadmiet/Musikkkparken

QMs leder: "Quartiermanager" leder av Quartiermanagement

Investor: tysk, mann

Leder i Laboratorio 17: tysk, mann

Aktør 1: tysk, mann

Aktør 2: tysk, mann. "Romanienes advokat"

Aktør 3: tyrkisk, mann. Representant for moskeen "Fathie Moschee Mannheim "

Aktør 4: tyrkisk, kvinne

Beboere:

Beboer 1: tysk, mann,

Beboer 2: tysk, kvinne, innflytter

Beboer 3: tysk, kvinne, innflytter

Beboer 4: italiener, kvinne

Beboer 5; tysk, kvinne, innflytter

Beboer 6: asylsøker, kvinne

Beboer 7: asylsøker, mann

Beboer 8: russlandstysker, mann

Beboer 9: asylsøker, kvinne, flyttet vekk

Beboer 10: asylsøker, mann, flyttet vekk

Beboer 11: tysk/fransk, mann

Beboer 12: tyrkisk, kvinne

Beboer 13: tysk, mann, innflytter

Beboer 14: tysk, kvinne, innflytter

Beboer 15: russlandstysker, kvinne

Beboer 16: italiener, kvinne

Beboer 17: asylsøker, kvinne

Beboer 18: asylsøker, mann

Beboer 19: tysk, kvinne